

ISABEL ALLENDE

Țara mea inventată

Fantasticul și realismul țin nu numai de romanele Isabellei Allende, dar și de ascendența ei: bunica avea viziuni premonitoare și pare un personaj clasic al literaturii magice latino-americane, în timp ce unchiul ei a fost președintele chilian Salvador Allende, convertit la marxism, figură marcantă, ba chiar mitică a Americii de Sud, prinsă în jocuri politice sângeroase. Născută în 1942, în Perú, Isabel Allende face parte din prima generație de scriitori latino-americani care s-au format citind literatură latino-americană. A început să publice la 17 ani, a călătorit mult (Bolivia, Europa, Orientul Mijlociu), urmându-și tatăl vitreg în periplurile lui diplomatice. Lucrează ca ziaristă în Chile până în 1973, anul loviturii de stat în urma căreia Salvador Allende e înlăturat de la putere de militari, apoi se exilează în Venezuela. Publică la început cărți pentru copii, iar în 1985 romanul Casa spiritelor (Humanitas, 2004) e primul ei mare succes. Cărțile sale devin bestselleruri, primește premii literare prestigioase. Se stabilește în California, unde predă literatură la universitate, dar continuă să scrie doar în spaniolă – „scrisul, pentru mine, e un proces organic, nu pot scrie decât în limba mea”. Toate poveștile ei stau sub semnul dragostei și violenței. Fantezia și legenda se întâlnesc aici cu istoria și politica într-o intrigă pe care scriitoarea o conduce cu o tehnică impecabilă, dar, dincolo de măiestria tehnică, romanele ei sunt „condamnate” să fie citite pe nerăsuflăte pentru că Isabel Allende știe să lase viața să vorbească, personajele ei își trăiesc propriile lor vieți.

Romane și povestiri:

La casa de los espíritus, 1982 (Casa spiritelor, Humanitas, 2004); De amor y de sombra, 1984; Eva Luna, 1987; Los cuentos de Eva Luna, 1988; El plan infinito, 1991; Paula, 1994; Afrodita: cuentos, recetas y otros afrodisíacos, 1998; La hija de la fortuna, 1999 (Fiica norocului, Humanitas, 2003); Retrato en sepia, 2000 (Portret în sepia, Humanitas, 2003); La Ciudad de las bestias, 2003.

Piese de teatru:

El embajador, 1971; La balada del medio pelo, 1973; Los siete

espejos, 1974.

...dintr-un motiv sau altul, sunt un exilat trist, într-un fel sau altul, călătoresc cu țărâmul nostru după mine, iar acolo, departe, esențele longitudinale ale patriei mele continuă să trăiască împreună cu mine.

PABLO NERUDA, 1972

Cuprins

Câteva cuvinte pentru a începe...

Țara de esențe longitudinale...

Cremă de lapte, flașnete și țigănci

O casă veche și fermecată...

O prăjitură miile feuilles...

Sirene privind spre mare...

Domnului rugându-ne...

Peisajul copilăriei...

Oameni mândri și serioși...

Despre vicii și virtuți...

Unde se naște nostalgia...

Ani de tinerețe confuză...

Farmecul discret al burgheziei...

Un suflu de istorie...

Praf de pușcă și sânge...

Chile în inimă...

Țara din capul meu...

Mulțumiri...

Câteva cuvinte pentru a începe

M-am născut în fumăraia și măcelul celui de-al doilea război mondial, iar cea mai mare parte din tinerețea mea s-a scurs tot așteptând ca planeta să se facă țândări în momentul în care cineva ar fi

apăsasem din neatenție un buton și-ar fi început să plouă cu bombe atomice. Nimeni nu se aștepta să trăiască foarte mult; umblam grăbiți savurând fiecare clipă înainte de a ne lovi apocalipsa, astfel că nu era timp pentru a-ți contempla buricul și a lua notițe, cum se obișnuiește acum. În plus, am crescut în Santiago de Chile, unde orice aplecare naturală către autocontemplare e ucisă din fașă. Proverbul care definește stilul de viață din acest oraș sună așa: „crevetele care doarme nu e luat de val”. În alte culturi mai sofisticate, precum cele din Buenos Aires sau New York, mersul la psiholog era o activitate curentă, iar dacă nu te duceai erai taxat de incult sau redus mintal. Dar în Chile făceau așa ceva doar nebunii periculoși, și doar în cămașă de forță; lucrurile s-au schimbat în anii șaptezeci, odată cu revoluția sexuală. O fi vreo legătură... în familia mea nimeni n-a apelat la psihoterapie, cu toate că unii dintre noi eram cazuri clasice de studiu, căci ideea de a împărtăși unui necunoscut lucruri intime, ba să-l mai și plătești ca să te asculte, era absurdă; pentru asta existau preoții și mătușile. Nu prea am antrenament pentru meditație, dar în ultimele săptămâni m-am surprins gândindu-mă la trecutul meu cu o frecvență explicabilă doar ca un semn de senilitate prematură.

Epidemia asta de amintiri au declanșat-o două întâmplări recente. Prima a fost o constatare a nepotului meu Alejandro, care m-a surprins în timp ce-mi studiam în oglindă harta ridurilor și mi-a spus plin de compasiune: „Nu-ți face probleme, babo, o să mai trăiești cel puțin trei ani”. Am hotărât arunci că era cazul să mai arunc o privire asupra vieții mele, pentru a stabili ce să fac în acești trei ani care mi-au fost acordați cu atâta generozitate. Cealaltă întâmplare a fost întrebarea unui necunoscut în timpul unei conferințe a scriitorilor de turism pe care am avut onoarea să o inaugurez. Trebuie să spun că nu fac parte din acest grup ciudat de persoane care călătoresc prin locuri îndepărtate, supraviețuiesc bacteriilor, iar apoi publică și o carte, ca să-i convingă pe imprudenți să le urmeze exemplul. Să călătorești e un efort nemăsurat, cu atât mai mult în locuri lipsite de room-service. Vacanța mea ideală e într-un șezlong la umbră, citind cărți de călătorii pline de aventuri pe care nu le-aș face decât dac-ar trebui să fug de ceva. Eu vin din ceea ce se cheamă Lumea a Treia (care o fi a Doua?)

și-a trebuit să pun gheara pe un soț pentru a putea trăi legal în Prima; n-am deloc intenția să mă întorc în subdezvoltare fără un motiv serios. Și totuși, împotriva voinței mele, am bântuit pe cinci continente, iar în plus am apucat să fiu și auto-exilată, și imigrantă. Așa că ceva – ceva tot știu despre călătorii și de aceea m-au chemat să vorbesc la conferința aia. Când mi-am terminat micul meu discurs, din public s-a ridicat o mână și un tânăr m-a întrebat ce rol joacă nostalgia în romanele mele. Pe moment, am rămas mută. Nostalgia... conform dicționarului este „durerea de a absenta din patrie, melancolia provocată de amintirea unei fericiri pierdute”. Întrebarea mi-a tăiat respirația: până în clipa aceea nu-mi dădusem seama că scriu făcând un constant exercițiu de dor. Am fost o străină toată viața, condiție pe care o accept pentru că n-am încotro. Am fost adesea obligată să plec, rupând legături și lăsând totul în urmă, pentru a o lua de la început în altă parte; am rătăcit pe mai multe cărări decât pot să-mi aduc aminte. De atâtea despărțiri mi s-au uscat rădăcinile și-a trebuit să produc altele, care, lipsindu-mi un loc geografic în care să le înfig, au crescut în amintire; dar, atenție, memoria e un labirint unde stau la pândă minotauri.

Dacă aș fi fost întrebată până de curând de unde sunt eu, aș fi răspuns, fără să stau pe gânduri: de nicăieri, sau latino-americană, ori poate, în inimă, chiliana. Dar astăzi spun, totuși, că sunt americană, nu doar pentru că așa rezultă din pașaport, sau pentru că termenul include atât America de Nord cât și America de Sud, ori pentru că soțul meu, copiii, nepoții, majoritatea prietenilor, cărțile mele și casa mea se află în nordul Californiei, ci și pentru că de curând un atentat terorist a distrus turnurile gemene de la World Trade Center și de arunci anumite lucruri s-au schimbat. Nu poți rămâne neutru într-o criză. Tragedia m-a făcut să mă confrunt cu propria mea identitate; îmi dau seama că sunt o ființă în sânul populației multicolore nord-americane, în aceeași măsură în care, înainte, am fost chiliana. Nu mă simt înstrăinată în Statele Unite. Văzând prăbușirea turnurilor am avut senzația de a mai fi trăit o dată coșmarul, într-o formă aproape identică. Printr-o coincidență dătătoare de fiori – karma istorică – avioanele sechestrare în Statele Unite s-au făcut țandări lovindu-se de obiectivele vizate într-o marți 11 septembrie, exact în aceeași zi din

săptămână și din lună – și aproape la aceeași oră a dimineții – la care s-a produs lovitura militară din Chile, în 1973. Fiind vorba atunci de un act terorist orchestrat de CIA împotriva unei democrații. Imaginile clădirilor în flăcări, a fumului, flăcărilor și panicii sunt asemănătoare în ambele scenarii. În acea marți din 1973 viața mi-a fost făcută țândări, nimic n-a mai fost ca înainte, mi-am pierdut țara. Marțea fatidică din 2001 a fost și ea un moment decisiv: nimic nu va mai fi ca înainte, iar eu am câștigat o țară.

Cele două întrebări, a nepotului meu și a necunoscutului de la conferință, stau la baza acestei cărți, despre care nu pot spune încă încotro se îndreaptă; deocamdată divaghez, așa cum procedează mereu amintirile, însă te rog, cititorule, să mă însoțești.

Scriu aceste pagini pe un dâmb situat pe o colină mândră, străjuită de vreo sută de stejari răsuciți; privesc spre golful San Francisco, dar vin din altă parte. Nostalgia e viciul meu. Nostalgia este un sentiment melancolic, un pic vulgar, ca și duioșia; e aproape imposibil să ataci tema asta fără să cazi în sentimentalism, totuși am să încerc. Dacă alunec și cad într-o banalitate de prost-gust, fii sigur, cititorule, că o să-mi revin câteva rânduri mai încolo. La vârsta mea – sunt tot atât de bătrână ca penicilina sintetică – începi să-ți amintești de lucruri care s-au șters de o jumătate de secol. Decenii la rând nu m-am gândit la copilăria sau la adolescența mea; adevărul este că atât de puțin mă interesau acele perioade din trecutul meu îndepărtat încât uitându-mă prin albumele de fotografii ale mamei nu recunoșteam pe nimeni, cu excepția unei căței bulldog care răspundea la numele imposibil de Pelviana Lopez-Pun, iar singurul motiv pentru care n-am uitat-o e că semănăm teribil de mult. Există o fotografie cu noi două, când eu aveam doar câteva luni, pe care mama a trebuit să marcheze cu o săgeată cine este cine. Precis că memoria mea proastă se explică prin faptul că acelea n-au fost niște vremuri prea fericite, dar bănuiesc că asta se întâmplă la mai toți muritorii. Copilăria fericită e un mit; pentru a înțelege asta ajunge să te uiți mai atent la poveștile pentru copii, în care lupul o mănâncă pe bunicuță, apoi vine un pădurar și-l spintecă pe bietul animal de sus până jos cu cuțitul, o extrage pe babă vie și întreagă, umple burta lupului cu pietre și-apoi o coase cu ac și

ață, făcând ca lupul să devină atât de însetat, încât fugе la râu și se duce la fund din cauza greutății. Mă întreb de ce nu l-a eliminat într-un fel mai simplu și mai omenos. Pesemne pentru că în copilărie nimic nu este nici simplu, nici omenos. Pe atunci nu exista termenul „abuz infantil”, se presupunea că modul cel mai potrivit de a crește copiii era ținând cureaua într-o mână și crucea în cealaltă, tot așa cum era bătut în cuie dreptul bărbatului de a-și chelfăni muierea dacă supa nu era destul de fierbinte. Până a nu interveni psihologii și autoritățile în afacerea asta, nimeni nu punea la îndoială efectele benefice ale unei bătai sănătoase. Pe mine nu mă băteau ca pe frații mei, dar tot mi-era tot timpul frică de așa ceva, exact ca celorlalți copii din jurul meu.

În cazul meu, nefericirea normală a copilăriei era agravată de un ghem de complexe atât de încâlcit încât nu pot nici măcar să le enumăr, dar care, din fericire, nu au lăsat răni pe care să nu le poată șterge timpul. Am auzit-o o dată pe o celebră scriitoare afro-americană spunând că de mică se simțise străină în familia și poporul ei; vreau doar să adaug că astfel simt aproape toți scriitorii, chiar dacă nu s-au clintit niciodată din orașul lor natal. Vă asigur că așa ceva este inerent meseriei; fără neastâmpărul și neliniștea de a te simți diferit n-ai simți nevoia să scrii. În definitiv, scrisul e o încercare de a înțelege circumstanțele proprii și a lămuri confuzia existențială, neliniști care nu-i chinuie pe oamenii normali, ci doar pe nonconformiștii cronici, dintre care mulți sfârșesc prin a deveni scriitori, după ce au dat chix în alte meserii. Teoria asta mi-a luat o piatră de pe suflet: nu sunt un monstru, mai sunt și alții ca mine.

Nu m-am potrivit bine nicăieri, nici în familie, în clasa socială sau religia de care am avut parte; n-am făcut parte din găștile care băteau străzile pe bicicletă; verii mei nu mă primeau în jocurile lor; la școală am fost fata cea mai nepopulară, pe urmă, mult timp, am fost cea care dansa cel mai puțin la petreceri, mai degrabă pentru că eram timidă decât urâtă, prefer să presupun acum. Mă închideam în orgoliul meu, prefăcându-mă că nu-mi pasă, dar mi-aș fi vândut sufletul diavolului pentru a putea face parte din gașcă, asta în cazul că Satana mi-ar fi făcut o propunere atât de atractivă. Problema mea a fost mereu aceeași: incapacitatea de a accepta ceea ce altora li se pare

normal și o tendință irepresibilă de a emite păreri pe care nimeni nu dorește să le audă, ceea ce a băgat în sperieți mai mulți potențiali pretendenți. (Nu mă dau mare, n-au fost mulți.) Mai târziu, în anii în care am fost ziaristă, curiozitatea și îndrăzneala au avut avantajele lor. Atunci a fost prima dată când am făcut parte dintr-o comunitate, aveam un fel de talent de-a dreptul pirateresc pentru a pune întrebări indiscrete și a-mi face publice ideile, dar asta s-a terminat brusc odată cu puciul militar din 1973, care a dezlănțuit niște forțe de necontrolat. De pe o zi pe alta am devenit o străină în propria mea țară, trebuind să plec până la urmă, căci nu puteam să trăiesc și să-mi cresc copiii într-o țară în care domnea teroarea și în care nu era loc pentru disidenți ca mine. Curiozitatea și îndrăzneala fuseseră interzise prin decret. Plecată din Chile, am așteptat ani în șir reinstaurarea democrației pentru a mă putea întoarce, dar când asta s-a întâmplat n-am făcut-o: eram deja căsătorită cu un nord-american și locuiam lângă San Francisco. Nu m-am mai întors să trăiesc în Chile, unde mi-am petrecut de fapt aproape jumătate din viață, deși merg des în vizită; dar pentru a răspunde la întrebarea celui necunoscut despre nostalgie trebuie să mă refer aproape în exclusivitate la anii mei de acolo. Iar pentru asta, trebuie să vorbesc de familia mea, pentru că patria și tribul sunt totuna în mintea mea.

Tara de esență longitudinală

Să începem cu începutul, cu Chile, acest tărâm îndepărtat pe care puțini sunt în stare să-l localizeze pe hartă pentru că nu poți merge mai departe fără să cazi de pe planetă. „Dar de ce să nu-l vindem și să cumpărăm ceva mai aproape de Paris...?”, se întreba un scriitor de-al nostru. Nimeni nu ajunge aici din întâmplare, oricât de mult s-ar rătăci, deși sunt mulți vizitatori care se hotărăsc să rămână definitiv, îndrăgostiți de locuri și de oameni. Chile este capătul tuturor drumurilor, o lance în sudul Americii de Sud, patru mii trei sute de kilometri pătrați de munți, văi, lacuri și mare. Cum o descrie Neruda într-o poezie înflăcărată:

Noapte, zăpadă și nisip dau formă înguste mele patrii, tăcerea toată se găsește în lungimea ei, toată spuma îi iese din barba marină,

tot cărbunele o acoperă de săruturi misterioase.

Teritoriul acesta zvelt e ca o insulă, despărțită, la nord, de restul continentului de deșertul Atacama, cel mai uscat de pe lume, cum le place să spună locuitorilor lui, deși nu cred că e așa, pentru că primăvara o parte din învelișul acesta lunar se acoperă cu o mantie de flori, precum o uimitoare pictură de Monet; la est, de cordillera Anzilor, acest masiv formidabil de stâncă și zăpezi veșnice; la vest, de coastele abrupte ale Oceanului Pacific; la sud, jos, de Antarctica cea solitară. Iar țara asta cu o topografie dramatică și o mare diversitate climatică, presărată de obstacole capricioase și zgâlțâită de suspinele a sute de vulcani, care se-ntind ca un miracol geologic între înălțimile cordilierei și adâncimile oceanului, este unită de la cap la coadă de încăpățânatul sentiment național al locuitorilor ei.

Noi chilenii continuăm să fim legați de pământ, aidoma țăranilor care am fost. Cei mai mulți dintre noi visează să aibă un petec de pământ, măcar atât cât să crească pe el câteva lăptuci pleoștite. Ziarul cel mai important, El Mercurio, scoate un supliment săptămânal de agricultură, în care informează populația despre ultima goangă ce a lovit plantațiile de cartofi, sau despre producția de lapte ce se poate obține folosind un anumit furaj. Iar cititorii, trăitori pe asfalt și ciment, îl citesc pasionați, deși n-au văzut în viața lor o vacă vie.

În linii mari, se poate spune că de-a lungul țării există patru climate foarte diferite. Țara e împărțită în provincii cu nume frumoase, căroro militarii, care pesemne aveau dificultăți cu ținerea de minte, le-au adăugat cifre. Refuz să le folosesc, căci nu este posibil ca o națiune de poeți să aibă o hartă presărată cu cifre, un fel de delir aritmetic. Să vorbim de cele patru mari regiuni, începând cu marele nord, neospitalier și aspru, străjuit de munții înalți, care ocupă a patra parte din teritoriu și ascunde în adâncuri o comoară inepuizabilă de minereuri.

Am fost în nord în copilărie și nu l-am uitat, deși a trecut de atunci aproape o jumătate de secol. Mult mai târziu, am avut ocazia să traversez de vreo două ori deșertul Atacama și, chiar dacă a fost o experiență extraordinară, amintirile cele mai persistente tot primele sunt. În mintea mea, Antofagasta, care în limba quéchua înseamnă

„satul salinei mari”, nu e orașul modern de astăzi, ci un port vechi și sărăcăcios care miroase a iod, plin de bărci pescărești, pescăruși și pelicani. Antofagasta a răsărit în secolul al XIX-lea ca un miraj în plin deșert, grație industriei silitrei, care a fost decenii la rând unul dintre principalele produse de export ale țării. Mai târziu, când s-a inventat nitratul sintetic, portul nu și-a pierdut din importanță, căci acum exportă cupru, însă companiile producătoare de silitră s-au închis una după alta și pampasul e plin acum de așezări fantomă. Când am fost prima dată acolo, aceste două cuvinte, „așezare fantomă”, mi-au înaripat imaginația.

Îmi amintesc că am urcat, împreună cu familia, încărcăți de bagaje, într-un tren care se târa în pas de broască țestoasă prin deșertul nemilos al Atacamei în drum spre Bolivia. Soare, pietre calcinate, kilometri după kilometri de pustietate spectrală, uneori câte un cimitir părăsit sau clădiri ruinate din cărămidă ori lemn. Căldura era atât de mare că nici muștele nu supraviețuiau. Iar setea era de nestins; beam galoane de apă, sugeam portocale și luptam cu praful care pătrundea prin orice crăpătură. Buzele ne crăpau până la sânge, ne dureau urechile, eram deshidratați. Noaptea se lăsa un frig ca de sticlă, iar luna lumina peisajul cu o strălucire albăstrie. Mulți ani mai târziu am vizitat Chuquicamata, cea mai mare mină de cupru de suprafață din lume, un amfiteatru imens în care mii de oameni de culoarea pământului smulg, ca furnicile, minereul din pietre. Trenul a urcat la peste patru mii de metri altitudine, temperatura a scăzut atât de mult că apa îngheța în pahar. Am trecut pe lângă salina Uyuni, o mare albă unde domnește tăcerea și nu zboară nicio pasăre, unde, pe lângă altele, am văzut și flamingi eleganți. Păreau pete de culoare printre cristalele de sare, pietre prețioase.

Nordul cel mic, pe care unii nici măcar nu-l consideră regiune propriu-zisă, desparte nordul uscat de fertilă zonă centrală. Acolo se găsește valea Elqui, unul dintre centrele spirituale ale Pământului, despre care se zice că ar fi magic. Forțele misterioase de acolo îi atrag pe pelerini, care vin să se conecteze la energia cosmică a universului, iar mulți rămân să trăiască acolo în comunități esoterice.

Meditații, religii orientale, guru de toate culorile – găsești de toate în Elqui, de-ți vine să crezi că ești în California. Tot acolo se produce băutura noastră numită pisco, o licoare de strugure mușcat, translucidă, virtuoașă și senină precum forța angelică pe care o emană pământul acesta. Este materia primă pentru pisco sour, dulcea și trădătoarea noastră băutură națională, pe care o bei plin de încredere, numai că la al doilea pahar poate să-ți dea o lovitură în stare să-l doboare și pe cel mai puternic. Numele l-am uzurpat fără rușine după cel al orașului Pisco din Perú. Iar dacă orice vin care face bășicuțe se cheamă în general șampanie, deși autenticul nu se găsește decât în Champagne, în Franța, presupun că și acest pisco al nostru se poate împăuna cu un nume străin. În nordul cel mic s-a construit I, îi și 11 a, unul din cele mai importante observatoare astronomice din lume, pentru că aerul este atât de limpede, încât nicio stea – nici moartă, nici pe cale de a se naște – nu poate scăpa de ochiul giganticului telescop. Apropo, mi-a povestit cineva care a lucrat acolo timp de câteva decenii că astronomii cei mai vestiți din lume își așteptau rândul cu anii pentru a scruta de acolo universul. I-am spus că trebuie să fie senzațional să lucrezi cu oameni de știință care trăiesc doar cu ochii spre infinit și sunt desprinși de mizeriile pământești, dar mi-a răspuns că, dimpotrivă, astronomii sunt tot atât de meschini ca și poeții, că se băteau pe gemul de la micul dejun. Condiția umană mereu surprinzătoare.

Valea centrală este zona cea mai prosperă din țară, zonă de vii și de plantații de măr, zonă industrială unde trăiește o treime din populație, în capitală. Santiago a fost întemeiat în acest loc de Pedro de Valdivia în 1541, pentru că după ce cutreierase luni în șir prin ariditatea nordului i s-a părut că aici era grădina raiului. În Chile totul e centralizat în capitală, în ciuda eforturilor diferitelor guverne care încearcă de jumătate de secol să confere putere provinciilor. De parcă tot ce nu se petrece în Santiago n-ar

16

avea importanță, cu toate că viața e de o mie de ori mai plăcută și mai liniștită în restul țării.

Zona sudică începe la Puerto Montt, la patruzeci de grade

latitudine sudică, o regiune fermecată plină de păduri, lacuri, râuri și vulcani. Ploi nesfârșite alimentează vegetația încălцитă a selvei reci, acolo unde cresc copacii noștri milenari, amenințați acum de industria forestieră. Mergând spre sud, călătorul străbate pampasul bătut de vânturi nemiloase; apoi țara se despletește într-un rozariu de insule nelocuite și cețuri lăptoase, într-un labirint de fiorduri, insulițe, canale și ape. Ultimul oraș continental e Pun la Arenas, mușcat de toate vântoasele, aspru și orgolios, privind spre munți și ghețari.

Chile mai deține și o bucată din necunoscutul continent antarctic, o lume de ghețuri și pustietate, albeață infinită, unde se nasc legende și mor oamenii; ne-am înfipt steagul în Polul Sud. Multă vreme nimeni n-a dat doi bani pe Antarctida, dar acum știm cât de multe bogății minerale ascunde, ca să nu mai vorbim că este un paradis al faunei marine, așa că mulți au pus ochii pe ea. Poate fi vizitată relativ comod pe timp de vară, în cadrul unei croaziere, dar e scump și deocamdată se duc doar turiștii bogați și ecologiștii săraci, dar hotărâți.

În 1888 ne-am adjudecat și misterioasa Insulă a Paștelui, „buricul pământului” sau Rapanui, cum i se zice în limba locului. Este pierdută în imensitatea Oceanului Pacific, la două mii cinci sute de mile de teritoriul continental al Chile, dar la mai puțin de șase ore de avion plecând din Valparaíso sau din Tahiti. Nu știu foarte bine din ce motiv ne aparține. Pe atunci era suficient ca un căpitan de vapor să înfigă un steag, și se înstăpânea legal pe o halcă de lume, chiar dacă băștinașii, în cazul nostru blajina rasă polineziană, n-ar fi fost de acord. Așa procedau națiunile europene; Chile nu putea rămâne mai prejos. Pentru oamenii din Insula Paștelui contactul cu America de Sud a fost fatal. La mijlocul secolului al XIX-lea, cea mai

IV

mare parte a populației masculine a fost dusă în Perú, pentru a munci în sclavie pe exploatările de guano, în timp ce Chile ridica din umeri în fața sorții acelor cetățeni uitați. Nenorociții aceia au fost atât de maltratați, încât din Europa s-a pornit un protest internațional și, la capătul unei lungi bătălii diplomatice, ultimii cincisprezece supraviețuitori au fost returnați familiilor lor. Veneau cu virusul

variolei în ei, așa că în scurt timp boala a exterminat optzeci la sută din populația insulei. Nici soarta celor care au scăpat n-a fost mai bună. Oile au ras toată vegetația, transformând solul într-o coajă cheală de lavă, iar indiferența autorităților – în cazul de față, marina chiliana – a făcut ca locuitorii să se scufunde în mizerie. În deceniile din urmă turismul și interesul lumii științifice au salvat Rapanui.

Răspândite prin insulă găsim monumentalele statui din piatră vulcanică, unele cântăresc mai bine de douăzeci de tone. Aceste moais intrigă de secole experții. A le sculpta pe coastele vulcanilor și a le aduce apoi târâș de-a lungul unui relief neregulat, a le cocoța pe o platformă îndeobște inaccesibilă și a le pune pe cap o pălărie de piatră roșie, trebuie că a fost o muncă titanică. Cum au făcut-o? Nu există urme ale unei civilizații avansate care să explice o asemenea ispravă. Insula a fost populată de două rase diferite, legenda spune că una din ele, arikii, avea puteri mentale deosebite, putând face să leviteze acele moais și să le deplaseze prin plutire, fără efort fizic, până la înălțimile pe care se află. Păcat că s-a pierdut tehnica. În 1940, antropologul norvegian Thor Heyerdahl a construit o plută, botezată Kon Tiki, pe care a navigat din America de Sud până în Insula Paștelui pentru a demonstra că incașii și cei de pe această insulă fuseseră în contact.

Am fost pe Insula Paștelui în vara lui 1974, când nu era decât un zbor pe săptămână și turismul aproape nu exista, îndrăgostită de acel loc, am rămas trei săptămâni în plus față de cât îmi propusesem, prinzând astfel inaugurarea televiziunii și o vizită a generalului Pinochet, șeful juniei

tei militare care înlocuise în urmă cu câteva luni democrația. Televiziunea a fost primită cu mai mult entuziasm decât proaspătul dictator. Sejurul generalului a fost cât se poate de pitoresc, dar nu e cazul să intru în detalii. Ajunge să spun doar că un nor năzdrăvan se așeza strategic deasupra lui de fiecare dată când voia să vorbească în public, făcându-l ciuciulete. Venise pentru a da locuitorilor insulei titluri de proprietate, dar nimeni nu s-a înghesuit să le primească: din vremuri străvechi, fiecare știa ce și cui aparține, în plus, se temeau, pe drept cuvânt, că hârția aia guvernamentală nu putea decât să le complice existența.

Chile mai deține și insula Juan Fernández, pe care, în 1704, a fost abandonat marinarul scoțian Alexander Selkirk, cel care i-a inspirat lui Daniel Defoe romanul Robinson Crusoe. Selkirk a trăit pe insulă mai bine de patru ani, fără papagal dresat și fără tovărășia unui băștinaș pe nume Vineri, cum zice cartea, până când a fost salvat de alt căpitan și dus înapoi în Anglia, unde, în treacăt fie spus, n-a avut o soartă mult mai bună. Turiștii înverșunați, după un zbor agitat cu avioneta sau călătoria interminabilă pe mare, pot vizita peștera în care scoțianul a supraviețuit mâncând ierburi și pește.

Depărtarea ne conferă o mentalitate insulară și frumusețea extraordinară a locurilor ne face înfumurați. Ne credem centrul lumii – după noi, Greenwich ar trebui să fie la Santiago – și întoarcem fundul Americii Latine, comparându-ne mereu cu Europa. Suntem autoreferențiali, restul universului nu există decât pentru a ne bea vinul și a face echipe de fotbal pe care să le batem.

Îi sfătuiesc pe vizitatori să nu pună la îndoială minunățiile pe care le aud despre țară, despre vinul și femeile ei, căci străinilor nu li se permite să critice: doar de aia există peste cincisprezece milioane de băștinași care asta fac toată ziua. Dacă Marco Polo ar fi debarcat pe coastele noastre după treizeci de ani de aventuri prin Asia, primul în 1 re l-ar fi aflat ar fi fost că facem empanadas mai l – i n ic 1 loc. it tot ce se gătește în Celestul Imperiu. (Ah, da: „i l. i r altă caracteristică a noastră, ne dăm cu părerea fără nicio bază, dar cu atâta siguranță, că nimeni nu o pune la îndoială.) Mărturisesc că sufăr și eu de acest șovinism fioros. Când am ajuns prima dată la San Francisco și-am avut în fața ochilor dulcile coline aurii, măreția pădurilor și oglinda verde a golfului, singurul meu comentariu a fost că seamănă cu coasta chiliana. Ulterior am constatat că fructele cele mai dulci, vinurile cele mai delicate și pescăria cea mai fină se importau din Chile, firește.

Pentru a vedea cu inima trebuie să-l citești pe Pablo Neruda, poetul național care a nemurit în versurile sale peisajele superbe, miresmele și diminețile, ploaia tenace și sărăcia demnă, stoicismul și ospitalitatea. Asta este țara nostalgiilor mele, cea pe care o evoc când sunt singură, cea care apare ca fundal în atâtea povestiri de-ale mele, cea care îmi apare în vis. Sigur, există și alte chipuri ale țării care se

numește Chile: unul materialist și arogant, chip de tigru, care viețuiește numărându-și dungile și pieptănându-și mustățile; altul, deprimat, brăzdat de cicatricile brutale ale trecutului; unul care se arată surâzător turiștilor și bancherilor; sau cel care așteaptă cu resemnare următorul cataclism geologic sau politic. Chile merge la toate.

Cremă de lapte, flașnete și țigănci

Familia mea este din Santiago, dar asta nu explică toate traumele mele, există și locuri mai rele sub soare. Acolo am crescut, dar acum abia de mai recunosc orașul și mă rătăcesc pe străzi. Capitala a fost întemeiată de soldați, cu spada și cazmaua, după schema clasică a orașelor spaniole de pe vremuri: o piață în centru unde soldații făceau exerciții, din care porneau străzi paralele și perpendiculare. Dar n-a mai rămas decât în amintire. Santiago s-a împrăștiat ca o caracatiță dementă, întinzându-și tentaculele lacome în toate direcțiile; în prezent adăpostește cinci milioane și jumătate de suflete, care o duc așa cum pot. Ar fi un oraș frumos, căci e curat și parcurile nu-i lipsesc, dacă n-ar avea deasupra ditamai pălăria cenușie produsă de poluare, care pe timp de iarnă ucide pruncii din leagăn, bătrânii din aziluri și păsările din aer. Locuitorii s-au obișnuit să urmărească indicele zilnic al smog-ului așa cum citesc bursa de valori și rezultatele la fotbal. În zilele în care acest indice e din cale-afară de mare, circulația vehiculelor se restrânge în funcție de numărul mașinii, copiii nu fac orele de sport la școală și restul cetățenilor se străduiește să respire cât mai puțin posibil. Prima ploaie a anului spală jegul din atmosferă și cade acidă peste oraș; dacă n-ai umbrela la tine ai senzația că în ochi îți intră zeamă de lămâie; nu trebuie să-ți faci probleme, nimeni n-a orbit încă din cauza asta. Dar nu toate zilele sunt așa, uneori diminețile sunt limpezi și poți admira spectacolul măreț al munților înzăpeziți.

Există orașe, precum Caracas sau Districtul Federal din México, în care săracii și bogații se amestecă, dar în Santiago limitele sunt clare. Distanța dintre conacele celor bogați, situate pe colinele de la poalele munților, cu paznic la poartă și patru garaje, și căsuțele din cartierele proletare, unde trăiesc cincisprezece suflete înghesuite în două camere fără baie, e astronomică. Ori de câte ori mă duc la

Santiago am impresia că o parte a orașului este în alb și negru, iar cealaltă în tehnicolor. În centru și în zonele muncitorești totul pare cenușiu, puținii copaci de acolo sunt istoviți, zidurile decolorate și oamenii obosiți; până și câinii care bântuie printre lăzile de gunoi sunt niște potâi puricoase, de culoare nedefinită. În cartierele clasei mijlocii cresc arbori cu coroane bogate, casele sunt modeste, dar bine întreținute. Iar în cartierele celor bogați, de văzut nu vezi decât vegetația: vilele se ascund după ziduri de netrecut, nimeni nu umblă pe străzi iar câinii sunt dulăi, sloboziți din lanț doar noaptea, ca să apere proprietățile.

Vara în capitală e lungă, uscată și fierbinte. Un praf gălbui acoperă orașul, soarele topește asfaltul și afectează moralul locuitorilor, de aceea, cine poate, încearcă să plece. Când eram mică, ai mei plecau două luni la mare, făceam un adevărat safari în mașina bunicului, cu o tonă de bagaje deasupra și trei țânci amețiți înăuntru. Pe atunci drumurile erau foarte proaste și trebuia să trecem peste dealuri și văi, ceea ce era cam prea mult pentru vehiculul nostru. Mai mereu trebuia schimbat cel puțin un cauciuc, ispravă care cerea descărcarea tuturor bagajelor. Bunicul ținea pe genunchi ditamai pistolul, din cele care pe vremuri se foloseau la dueluri, convins că pe coasta dealului Curacavî, nimerit botezată „Mormântul”, stăteau la pândă niște bandiți. Dacă or fi fost, eu cred că nu erau decât niște vagabonzi care ar fi întins-o la primul foc tras în aer, oricum ar fi stat însă lucrurile, străbăteam zona rugându-ne, metodă infailibilă împotriva atacurilor, căci nu i-am văzut niciodată pe bandiții cei fioroși. Nici asta nu mai există acum. Se ajunge la plajă în mai puțin de două ore, pe

7\A

niște șosele splendide. Până de curând, singurele drumuri proaste erau cele care duceau la locurile de vilegiatură ale bogătașilor, care făceau tot posibilul pentru a-și păstra plajele exclusive. Îi apuca groaza când, la sfârșit de săptămână, veneau autobuzele care aduceau plebea, cu plozii negricioși, pepeni, pui fripți și tranzistoare urlând muzică populară; de aceea păstrau drumul nepavat și în stare cât se poate de jalnică. Vorba unui senator de dreapta: „Când democrația

devine democratică, nu mai e bună". Toate astea s-au schimbat. Acum țara e străbătută de autostrada Panamericană care se unește cu cea Australă și de o rețea vastă de șosele pavate și foarte sigure. Nici gând de guerrileros puși pe sechestrări, de bande de traficanți de droguri care își apără teritoriul, sau de polițiști corupți vânzători de mită, ca în alte țări latino-americane ceva mai interesante decât a noastră. E mult mai probabil să fii atacat în plin centru al capitalei decât pe o cărare pustie.

De cum ieși din Santiago, peisajul devine bucolic: drumuri străjuite de plop, dealuri și podgorii. Sfătuiesc vizitatorul să cumpere fructe și legume de la marginea drumului, sau să facă un mic ocol și să intre în sate, căutând o casă la poarta căreia flutură o pânză albă: acolo va găsi pâine de casă, miere și ouă de culoarea aurului.

Mergând de-a lungul țărmului, va da de plaje, sate pitorești și golfulețe cu plase și bărci pescărești, unde se găsesc fabuloasele comori ale bucătăriei noastre: mai întâi tiparul de mare, regele mării, cu jiletca sa de solzi ca nestematele; apoi „corvina”, peștele cu carne albă și succulentă, însoțită de un cortegiu de alți vreo sută de pești mai modești, dar la fel de gustoși; apoi fructele de mare: scoici, crab, „choros”, stridii, „abalones”, creveți, arici de mare și multe altele, inclusiv unele cu o înfățișare atât de suspectă, că niciun străin nu îndrăznește să le guste, precum ariciul de mare sau „picoroco”, sare și iod, esență marină pură. Sunt atât de savurași peștii noștri încât nici nu e nevoie să te pricepi la bucătărie ca să-i prepari. Pune pe fundul unei tăvi de ceramică sau de Pyrex un strat de ceapă tocată, așază deasupra peștele proaspăt scaldat în suc de lămâie, câteva linguri de unt, sare și piper, bagă tava în cuptorul încins și ai grijă să nu o ții prea mult, ca să nu se usuce carnea; servește la asta unul din vinurile noastre albe, bine frapat, și adună în jur prietenii tăi cei mai buni.

În fiecare an, în luna decembrie, mergeam cu bunicul să cumpărăm curcanul pentru Crăciun, pe care țăranii îi creșteau special pentru această ocazie. Parcă-l văd și acum pe bătrânul șchiop care fugea să prindă pasărea. Trebuia să-și calculeze bine mișcarea prin care se arunca literalmente asupra ei, ținându-o de pământ, în timp ce unul din noi încerca să-i lege picioarele cu o sfoară. Apoi trebuia să-i

dea omului un bacșiș ca să taie curcanul departe de privirile copiilor, care altfel ar fi refuzat să-l mănânce. E foarte greu să sucești gâtul unei făpturi cu care ai stabilit o relație personală; ne-am convins de asta atunci când bunicul a adus acasă o capră, cu scopul de a o pune la îngrășat și a o frige de ziua lui. Capra a murit de bătrânețe. Lasă că nu era capră, ci țap, și, de cum i-au crescut coarnele, ne ataca pe la spate.

Santiagoul copilăriei mele avea pretenții de mare oraș, dar mentalitate de cătun. Totul se știa. A lipsit careva de la slujba duminicală? Vestea circula cu repeziciune și până miercuri preotul bătea la ușa enoriașului pentru a afla motivele. Bărbații erau țepeni de atâta păr pomădat, cămăși scrobite și înfumurare; femeile purtau ace de pălărie și mănuși din piele de căprioară; eleganța era de rigoare pentru a merge în centru sau la cinematograf, care se numea încă „biograf”. Puține case aveau frigider – sub acest aspect cea a bunicului era foarte modernă – și în fiecare zi venea un cocoșat care aducea sare grunjoasă și blocuri de gheață pentru răcitoare. Frigiderul nostru, care a funcționat patruzeci de ani fără reparații, avea un motor care făcea un zgomot de submarin, întrerupt de accese de tuse care zguduiau casa. Bucătăreasa trebuia să scoată cu mătura cadavrele pisoilor electrocuțați care se băgau dedesubt, căutând căldura. În definitiv, era o metodă profilactică destul de bună, căci în pod se nășteau zeci de pisoși și dacă nu s-ar fi curentat ne-ar fi invadat cu totul.

Ca în orice cămin chilian, și noi aveam animale. Căinii se dobândeau în diverse feluri: se moșteneau, erau primiți în dar, erau găsiți loviți de mașini dar încă în viață, însoțeau copiii care se întorceau de la școală și-apoi nu era chip să-i mai gonești. Așa a fost mereu și sper că lucrurile încă nu s-au schimbat. Nu cunosc niciun chilian normal care să fi cumpărat un câine; singurii care fac asta sunt câțiva fanatici de la Kennel Club, dar nimeni nu-i ia în serios. Majoritatea câinilor noștri naționali se numesc Negruțu, deși au altă culoare, în timp ce pisicile se numesc Miți sau Pisi; dar mascotele familiei mele primeau prin tradiție nume biblice, precum Baraba, Salomeea sau Cain, cu excepția unei corciturii de origine suspectă care a fost botezată Pojar, căci a apărut exact în timpul epidemiei. Orașele și satele țării mele sunt străbătute de cete de câini vagabonzi, dar nu e

vorba de haitele flămânde și jalnice pe care le vezi în alte părți ale lumii, ci de comunități organizate. Sunt animale blânde, mulțumite de poziția lor socială și cam adormite. Am citit studiul unui autor care susținea că, dacă toate rasele canine existente s-ar amesteca în mod liber, peste câteva generații n-ar mai fi decât una: un câine puternic și isteț, de statură medie, cu blană scurtă și aspră, bot ascuțit și coadă expresivă, adică exact javra chiliana tipică. Pesemne că se va ajunge la asta. Iar dacă se vor contopi toate rasele umane, rezultatul va fi un tip de oameni mai curând scunzi, cu o culoare nedefinită, adaptabili, rezistenți și resemnați la avatarurile existenței, exact ca noi, chilienii.

Pe vremea aceea pâinea se cumpăra de două ori pe zi de la brutăria din colț și se aducea acasă învelită într-un ștergar alb. Mirosul acelei pâini de-abia scoase din cuptor, caldă încă, e una din amintirile cele mai pregnante pe care le am din copilărie. Iar laptele era o cremă spumoasă care se vindea vărsat. Clopoțelul de la gâtul calului

25

și mirosul de grajd care cuprindea strada anunțau sosirea cotigii cu lapte. Servitoarele se așezau la coadă cu vasele în mână și cumpărau cu cânila, pe care lăptarul le cufunda în recipiente mari acoperite de muște, vârându-și brațul păros până la subsuoară. Câteodată se cumpărau câțiva litri în plus, pentru a face desertul alb – sau crema de lapte – care ținea câteva luni în semiîntunericul rece din pivniță, acolo unde se ținea și vinul, îmbuteliat în casă. Pentru asta se începea prin a se face focul în curte, cu lemne și cărbuni. Pe foc se așază, pe niște pirostirii, o oală de tuci special destinată acestui desert, în care se puneau ingredientele (proporția era de patru câni de lapte la una de zahăr), se aromatiza cu batoane de vanilie și coajă de lămâie și se fierbea răbdător ore în șir, amestecând din când în când cu un linguroi de lemn. Noi copiii ne uitam de departe, așteptând să se termine procesul și să se răcească produsul, pentru a putea linge oala. Nu ne dădeau voie să ne apropiem și de fiecare dată ni se repeta istoria copilului cel lacom care a căzut în oală, unde, conform poveștii, „s-a topit în compoziția care fierbea și n-au mai rămas nici oasele”. Când s-a inventat laptele pasteurizat, care se vindea în sticle, gospodinele se găteau în hainele de duminică pentru a se fotografia, ca în filmele de la

Hollywood, lângă camionul alb care a înlocuit cotiga cea jalnică. Iar astăzi poți cumpăra lapte integral, fără grăsimi sau cu arome, cât și acest desert, ambalat, pe care nimeni nu-l mai face în casă.

Vara veneau în cartier niște copii amărâți cu coșuri cu mure și saci cu gutui pentru dulceață; își făcea apariția și musculosul Gervasio Lonquimay, care repara arcurile paturilor și spăla lâna saltelelor, treabă care putea să dureze trei-patru zile, căci lâna se usca la soare, după care trebuia dăruită manual înainte de a fi reintrodusă. Se șoptea că omul făcuse pârnaie după ce-și strangulase un rival, zvon care-i dădea o aură de prestigiu neîndoielnic. Servitoarele se înghesuiau să-i ofere răcoritoare și prosoape ca să se șteargă de sudoare.

Un flașnetar, mereu același, străbătea străzile, asta până când un unchi de-al meu i-a cumpărat flașnetă și s-a apucat să bată el străzile în sunetul muzicii și să vândă, cu ajutorul unui papagal jalnic, „planete” care ghiceau norocul, spre oroarea bunicului și restului familiei mele. Am înțeles că unchiul căuta astfel să câștige iubirea unei verișoare, dar planul n-a avut rezultatul scontat: fata s-a măritat la iuțea și a plecat cât se poate de departe. În cele din urmă, unchiul a făcut cadou instrumentul, iar papagalul a rămas la noi acasă. Era afurisit, ciupea pe oricine se apropia, dar bunicului îi plăcea pentru că înjura ca un corsar. Păsăroiul a mai trăit douăzeci de ani alături de el și cine știe câți o fi trăit până atunci Matusalemul acela cu pene. Prin cartier mai treceau și țigănci, vrăjindu-i pe cei imprudenți cu spaniola lor stâlcită și ochii lor irezistibili care văzuseră multe; mergeau câte două sau trei, cu o jumătate de duzină de plozi mucoși agățați de fuste. Ne era frică de ele, se zicea că furau copii mici, îi băgau în cuști ca să crească diformi și-apoi îi vindeau la circ pe post de monștri. Te deocheau dacă nu le dădeai de pomană. Li se atribuiau puteri magice: puteau face să dispară bijuterii fără să le atingă și să declanșeze epidemii de păduchi, negi, chelire și dinți stricați. Cu toate astea, nu rezistam tentației de a ne ghici soarta în palmă. Mie îmi spuneau mereu același lucru: un bărbat brunet cu mustăți o să mă ducă foarte departe. Cum nu-mi amintesc de niciun amarez care să fi arătat așa, bănuiesc că se refereau la tatăl meu vitreg, care a avut niște mustăți de focă și m-a dus prin

multe țări în misiunile lui diplomatice.

O casă veche și fermecată

Prima mea amintire din Chile este o casă pe care n-am cunoscut-o. Este protagonista primului meu roman, Casa spiritelor, unde apare în rolul conacului familiei Trueba. Familia asta fictivă seamănă alarmant de mult cu cea a maică-mii; eu n-aș fi putut inventa personaje ca acelea. În plus, nici nu era necesar, cu o familie ca a mea n-ai nevoie de fantezie. Ideea cu „casa cea mare de pe colț”, așa cum apare în carte, s-a născut de la vechea reședință de pe strada Cueto, unde s-a născut mama și era atât de des evocată de bunicul, încât am senzația că am trăit în ea. Nu mai există case ca asta în Santiago, le-a devorat progresul și creșterea demografică, dar se mai găsesc în provincie. Parcă o văd: vastă și somnolentă, decrepită de vreme, cu tavane înalte și ferestre înguste, cu trei curți interioare (patios), prima cu portocali și iasomie unde susura un havuz, a doua cu o grădină năpădită de buruieni, iar a treia, un amestec de albi de spălat rufe, cotețe pentru câini și găini și odăi insalubre pentru servitori, un fel de chilii ca de închisoare. Ca să mergi noaptea la closet, trebuia să pornești în excursie cu o lampă, apărându-te de curenții de aer și de păianjeni, neluând în seamă trosniturile lemnului și forfota șoarecilor. Căsoiul, cu intrări prin două străzi, avea etaj și mansardă și adăpostea un trib de străbunici, mătuși rămase fete bătrâne, veri, servitori, rude sărace și musafiri care se instalau pe vecie fără ca nimeni să îndrăznească să-i dea afară, pentru că în Chile oaspeții sunt apărați de un cod sacru al ospitalității. Mai erau și câteva fantome de autenticitate îndoielnică, din acelea care nu lipsesc în familia mea. Unii susțin că sufletele respective chiar bântuiau între acele ziduri, dar o rudă bătrână mi-a mărturisit că în copilărie se deghiza îmbrăcând o vetustă uniformă militară ca s-o sperie pe mătușa Cupertina. Biata bătrână nu s-a îndoit niciodată că vizitatorul nocturn n-ar fi fost spiritul lui don José Miguel Carrera, unul dintre părinții patriei, care venea să-i ceară bani pentru a plăti slujbe pentru mântuirea sufletului ei călit.

Unchii din partea mamei, pe nume Barros, erau doisprezece frați destul de excentrici, dar niciunul nebun de legat. Când s-au căsătorit, unii au rămas cu noua lor familie în casa de pe strada Cueto.

De exemplu, bunica mea Isabel, căsătorită cu bunicul Agustín. Nu numai că au locuit în îngrămădeala aia de rude trăsnite, dar când au murit străbunii mei au cumpărat casa și și-au crescut cei patru copii ani în șir. Bunicul a modernizat-o, dar soția lui suferea de astm din cauza umezelii din încăperi; în plus, vecinătatea s-a umplut de oameni săraci, iar „lumea bună” a început să emigreze în masă spre zona de est a orașului. Obligat de presiunea socială, bunicul a ridicat o casă modernă în cartierul Providencia, pe atunci în extravilan, dar cu perspective de prosperitate. Avea ochi bun bunicul, în câțiva ani Providencia a devenit zona rezidențială cea mai elegantă din capitală; nu mai e așa de mult, de când clasa mijlocie a început să se cațere pe coline, iar cei mai bogați au urcat de-a dreptul pe munte, acolo unde cuibăresc condorii. În prezent Providencia e un haos de trafic, magazine, birouri și restaurante, unde mai locuiesc doar bătrânii în apartamente de blocuri vechi, dar atunci era la doi pași de câmpul unde familiile bogate își aveau fermele, unde-și petreceau vara și unde aerul era limpede și viața bucolică. Am să vorbesc mai încolo de casă, acum să ne întoarcem la familia mea.

Chile este o țară modernă cu cincisprezece milioane de locuitori, dar cu reminiscențe de mentalitate tribală. Asta nu s-a schimbat mult, în ciuda exploziei demografice, mai ales în provincie, unde fiecare familie trăiește închisă în cercul ei, mai mic sau mai mare. Suntem împărțiți în clanuri, în funcție de același interes sau aceeași ideologie. Membrii acestora se aseamănă între ei, se îmbracă la fel, gândesc și acționează ca niște clone și, firește, se apără unii pe alții, excluzându-i pe ceilalți. De exemplu, clanul agricultorilor (mă refer la posesorii de pământuri, nu la umilii țărani), al medicilor, al politicienilor (n-are importanță din ce partid), al industriașilor, al militarilor, al transportatorilor, în fine, toți. Mai presus de clanuri este familia, sacră și inviolabilă; nimeni nu scapă de datoria pe care o are față de ea. De pildă, unchiul meu Ramón mă sună în California, unde locuiesc, ca să-mi spună că mi-a murit un unchi de gradul al treilea, pe care nu l-am cunoscut, lăsând o fată într-o situație cam proastă. Ea vrea să devină infirmieră, dar n-are bani pentru școală. În calitatea sa de cel mai bătrân membru al clanului, unchiul Ramón trebuie să contacteze

pe oricine are legături de sânge cu răposatul, de la rudele cele mai apropiate la cele mai îndepărtate, pentru a finanța studiile viitoare înfirmiere. Refuzul ar echivala cu o mârșăvie, păstrată în amintirea mai multor generații. Având în vedere importanța pe care o are pentru noi familia, am ales-o pe a mea ca fir conducător al acestei cărți, astfel că dacă mă opresc mai mult la unii membri ai ei, o fac pentru că există o noimă, deși uneori poate fi vorba doar despre dorința mea de a nu pierde legăturile de sânge care mă apropie de acest pământ. Așa că rudele mele vor sluji la ilustrarea anumitor defecte și virtuți din caracterul chilenilor. Ca metodă științifică, poate ridica obiecții, dar din punct de vedere literar prezintă anumite avantaje.

Bunicul meu, care provenea dintr-o familie mică și scăpătată în urma morții premature a tatălui său, s-a îndrăgostit de o fată vestită prin frumusețea ei, Rosa Barros, dar care a murit în mod misterios înainte de nuntă. Au rămas de la ea doar două fotografii în sepia, decolorate de

30

timp, pe care abia se mai disting trăsăturile. După câțiva ani, bunicul s-a însurat cu Isabel, sora mai mică a Rosei. Pe atunci toată lumea dintr-o clasă socială se cunoștea la Santiago, astfel încât căsătoriile, deși nu erau aranjate chiar ca în India, tot o afacere de familie rămâneau. Bunicului i s-a părut deci logic că, de vreme ce fusese acceptat de familia Barros ca logodnic al uneia dintre fete, drept era să fie și al celeilalte.

În tinerețe, bunicul Agustín era slab, cu nas coroiat, îmbrăcat într-un costum negru făcut dintr-unul al răposatului său tată, solemn și orgolios. Făcea parte dintr-o veche familie de origine spaniolă și bască, dar spre deosebire de rudele lui, era sărac. Despre aceste rude nu se vorbea, cu excepția unchiului Jorge, băiat bun și elegant ca un prinț, cu un viitor strălucit în față, după care tânjeau mai multe domnișoare la vârsta măritişului, dar care a avut slăbiciunea de a se înamora de o femeie din categoria cea mai de jos a clasei mijlocii. În altă țară poate că s-ar fi putut iubi fără ca asta să însemne o tragedie, dar în mediul în care le-a fost sortit să trăiască erau condamnați la ostracizare. Ea l-a adorat pe unchiul Jorge timp de cincizeci de ani, dar purta o etolă de

vulpe roasă de molii, își vopsea părul în culoarea morcovului, fuma ca un turc și bea berea direct din sticlă, motive suficiente pentru ca străbunica-mea Ester să-i declare război și să-i interzică fiului să-i pronunțe numele în prezența ei. El a tăcut și s-a conformat, dar a doua zi după moartea mamei s-a căsătorit cu iubita lui, care între timp ajunsese o femeie matură și bolnavă de plămâni, deși tot încântătoare. S-au iubit trăind mizerabil, nimic nu i-a despărțit; la două zile după ce pe el l-a dat gata un atac de inimă, ea a fost găsită moartă în pat, îmbrăcată în halatul soțului.

Trebuie să spun ceva și despre străbunica Ester, deoarece cred că influența ei copleșitoare explică niște trăsături de caracter ale urmașilor și, într-un fel, personifică matriarhatul intransigent, atât de răspândit atunci și acum. În țara noastră figura maternă are proporții mitologice, li astfel că nu mă miră atitudinea supusă a unchiului Jorge. Mama evreică și la mamma italiancă sunt niște biete diletante în comparație cu chilienele. Am aflat recent, din întâmplare, că soțul doinei Ester nu se pricepea la afaceri și-și pierduse pământul și averea moștenite; se pare că creditorii erau chiar frații lui. Ruinat, s-a dus la casa de la țară și și-a spulberat pieptul cu un glonț. Zic: am aflat recent, pentru că familia a ascuns faptul timp de o sută de ani, ba chiar și acum se vorbește despre asta doar în șoaptă; sinuciderea era considerată un păcat deosebit de delicat, căci corpul nu putea fi înmormântat într-un cimitir catolic. Pentru a evita rușinea, rudele au îmbrăcat cadavrul în frac, i-au pus un joben pe cap, l-au urcat într-o trăsură și l-au adus la Santiago, unde l-au îngropat creștinește, pentru că toți, începând cu preotul, s-au făcut că plouă. Faptul a divizat descendenții direcți ai familiei, care asigură că povestea cu sinuciderea e pură calomnie, și pe cei ai fraților mortului, care au rămas cu averea. Oricum, văduva s-a cufundat în deprimare și sărăcie. Fusesse o femeie veselă și drăguță, pianistă talentată, dar după moartea bărbatului s-a îmbrăcat în doliu riguros, a încuiat pianul și nu mai ieșea din casă decât pentru a merge la biserică. Cu trecerea timpului, artrita și obezitatea au transformat-o într-o statuie monstruoasă claustrată între patru pereți. O dată pe săptămână, preotul paroh venea s-o împărtășească. Această văduvă sumbră le-a băgat în cap copiilor ei că lumea e o vale a plângerii în care

trăim numai pentru a suferi. Țintuită în scaunul de invalidă, judeca viețile altora; nimic nu scăpa ochișorilor ei de șoim și limbii ei de profet. Când s-a filmat Casa spiritelor, la studiourile din Copenhaga a fost adusă din Anglia o actriță cât o balenă pentru acest rol; pentru asta au trebuit să scoată câteva scaune din avion. Nu apare decât câteva clipe în film, dar produce o impresie de neșters.

Spre deosebire de doña Ester și de urmașii ei, oameni solemni și serioși, unchii din partea mamei erau veseli.

32

exuberanți, risipitori, iubăreți, buni să parieze la cursele de cai, să cânte la un instrument și să danseze polca. (Chilienii nu prea dansează, în general le lipsește ritmul. Una din marile descoperiri pe care le-am făcut în Venezuela, unde am plecat în 1975, este puterea terapeutică a dansului. E de ajuns să se adune trei venezueleni: unul zdrăngăne la chitară sau bate într-o tobă și ceilalți doi dansează; nu există supărare care să reziste la acest tratament. În schimb, petrecerile noastre seamănă cu un priveghi: bărbații se strâng într-un colț și discută despre afaceri iar femeile se plictisesc. De dansat, dansează tinerii, seduși de muzica americană, dar, de cum se căsătoresc, devin la fel de solemni ca părinții lor.) Majoritatea întâmplărilor și personajelor din cărțile mele își au originea în originala familie Barros. Femeile erau delicate, spirituale și amuzante. Bărbații erau înalți, frumoși și gata să se ia la pumni; mai erau și amatori de vizite la bordel și destui s-au pricopsit cu o boală misterioasă. Cred că tema bordelului e destul de importantă în Chile, căci apare frecvent în literatură, de parcă autorii noștri ar fi obsedați. Deși nu mă consider o expertă în materie, nu m-am putut stăpâni și am creat o prostituată cu suflet de aur, pe Tranzito Soto, în primul meu roman.

Am o mătușă centenară care aspiră la sfințenie și-a cărei unică dorință este să intre la mănăstire, dar nicio congregație, nici măcar cea a Măicuțelor Carității n-o tolerează mai mult de două săptămâni, așa că familia a luat-o în grijă. Pe cuvânt, nimic nu e mai insuportabil decât un sfânt, n-o doresc nici dușmanilor. La prânzurile duminicale din casa bunicului, unchii mei urzeau planuri de asasinat, dar scăpa mereu

teafără și mai trăiește încă. În tinerețe, cucoana asta se îmbrăca într-o rasă de invenție proprie, cânta imnuri religioase cu glas angelic și când prindea ocazia că nu era nimeni atent o zbughea pe strada Mai pu, unde catehiza în gura mare fetele vesele, care o primeau cu o ploaie de legume putrezite. Pe aceeași stradă, unchiul

33

meu Jaime, văr cu maică-mea, își câștiga banii pentru studiile de medicină chinuind un acordeon în casele de curve. Îl prindeau zorile răcnind cât îl țineau plămânii un cântec care se chema „Vreau o femeie goală”, de ieșeau în stradă femeile habotnice să protesteze. Pe atunci lista neagră a Bisericii Catolice includea cărți precum Conte de Monte Cristo; așa că poți să-ți închipui spaima produsă de dorința de a avea o femeie goală pe care o zbiera unchiul meu. Jaime a ajuns pediaterul cel mai celebru și mai iubit din țară și politicianul cel mai pitoresc – în stare să-și recite discursurile din Senat în versuri cu rimă – și, neîndoielnic, cel mai radical dintre rudele mele, comunist mai de stânga decât Mao, pe când Mao încă era în scutece. Astăzi e un bătrân frumos și lucid, care poartă șosete de un roșu aprins ca simbol al ideilor sale politice. Altă rudă de-a mea își lepăda pantalonii în plină stradă și îi dăruia săracilor; fotografia lui în chiloți, dar cu pălărie, jachetă și cravată, apărea în ziare. Avea o părere atât de specială despre el însuși, încât a lăsat instrucțiuni în testament să fie îngropat în picioare, ca să-l poată privi în ochi pe Dumnezeu când va bate la poarta cerului.

M-am născut la Lima, unde tata era unul dintre secretarii de ambasadă. Motivul pentru care am crescut în casa din Santiago a bunicului este căsnicia alor mei, un dezastru de la bun început. Într-o zi, eu să fi avut vreo patru ani, tata a plecat să-și ia țigări și n-a mai apărut. Adevărul e că n-a plecat după țigări, cum s-a tot spus, ci a șters-o deghizat în indiană peruviană, cu fuste multicolore și perucă cu cozi lungi. A lăsat-o pe mama la Lima cu o grămadă de facturi neplătite și trei copii, cel mai mic nou-născut. Cred că abandonul ăsta mi-a marcat psihicul, de aceea apar atâtea fapte părăsite în cărțile mele, că ar ajunge pentru un orfelinat; părinții personajelor mele sunt morți, dispăruți sau atât de autoritari și distanți de parc-ar trăi pe altă

planetă. Pomenindu-se fără soț și fără niciun rost într-o țară străină, mama și-a învins orgoliul monumen

34

tal în care fusese crescută și s-a întors în casa bunicului meu. Primii ani petrecuți la Lima s-au șters în uitare, toate amintirile copilăriei se leagă de Chile.

Am crescut într-o familie patriarhală în care bunicul era precum Dumnezeu: infailibil, omniprezent, atotputernic. Casa din cartierul Providencia nu era nici pe departe conacul străbunicilor de pe strada Cueta, dar în primii ani a reprezentat universul meu. Recent, un jurnalist japonez s-a dus la Santiago cu intenția de a fotografia „casa cea mare de pe colț” care apare în primul meu roman. Degeaba i s-a explicat că era vorba de o ficțiune. După ce-a făcut un drum atât de lung, bietul om a luat o plasă teribilă: de atunci, Santiago a fost demolat și reconstruit de mai multe ori. Nimic nu durează în orașul ăsta. Casa pe care a construit-o bunicul este acum o discotecă de doi bani, o chestie deprimantă cu plastic negru și lumini psihedelice. Reședința de pe strada Cueto, care fusese a străbunicilor mei, nu mai este de mult, pe locul acela se înalță niște blocuri turn noi pentru chiriași cu venituri modeste, pierdute printre alte duzini de blocuri asemănătoare.

Fie-mi permis un comentariu pe marginea acelei demolări, ca un capriciu sentimental. Într-o zi, mașinile progresului s-au înființat cu misiunea de a spulbera căsoiul strămoșilor mei; săptămâni la rând implacabilii dinozauri de fier au netezit pământul cu etichetele lor zimțate. Când în sfârșit prăfăraia ca de tabără de beduini s-a așezat, trecătorii au văzut cu uimire că în mijlocul maidanului se înalțau încă mai mulți palmieri. Singuratici, goi, cu frunzele ofilite și părând niște cenușărese umile, își așteptau sfârșitul; dar în locul temutului călău au apărut niște muncitori transpirați care, furnicuțe harnice, au săpat șanțuri în jurul copacilor și i-au scos cu rădăcini cu tot. Eleganții palmieri se agățau încă de pământ cu rădăcinile lor subțiri. Au fost transportați cu macaraua până la gropile pregătite în alt loc, grădinarii i-au plantat acolo. Trunchiurile au gemut surd, frunzele au căzut ca niște zdrențe galbene și o bucată de vreme se părea că nimic nu îi va salva.

35

dar palmierii sunt făpturi tenace. O revoltă subterană lentă le-a pompat viață, tentaculele vegetale și-au făcut drum, amestecând puținul pământ de pe strada Cueto cu solul cel nou. Iar într-o primăvară ineluctabilă, palmierii s-au arătat agitându-și perucile și unduindu-și talia, vii și reînnoiți în ciuda celor pătimite. Imaginea acelor copaci din casa străbunilor mei mă urmărește adesea când mă gândesc la destinul meu de exilată. Soarta mea este să umblu dintr-un loc în altul și să mă adaptez la soluri noi. Cred că reușesc pentru că port în rădăcini puțin pământ pe care-l iau mereu cu mine. Dar ziaristul japonez care s-a dus la capătul lumii să fotografieze o casă de roman s-a întors în patrie cu mâinile goale.

Casa bunicului era exact ca aceea a unchilor mei și ca a oricărei familii dintr-un mediu similar. Chilienii nu strălucesc prin originalitate, casele arată toate cam la fel pe dinăuntru. Aflu că acum oamenii bogați angajează decoratori și-și cumpără din străinătate până și robinetele de la baie, dar pe atunci nimeni nu auzise despre decorațiuni interioare. În salonul străbătut de un curent inexplicabil existau draperii de pluș de culoarea sângelui de taur, candelabre cu țurțuri de cristal, un pian cu coadă dezacordat și o pendulă mare și neagră ca un sicriu, care măsura orele cu sunete funebre. Mai erau și două figurine oribile din porțelan franțuzesc, o duduie cu perucă pudrată și un domnișor pe tocuri înalte. Unchii mei le foloseau pentru a-și ascuți reflexele: și le aruncau unul în capul celuilalt, în speranța deșartă că ar putea cădea pe jos, făcându-se țândări. Casa era locuită de persoane excentrice, de mascote pe jumătate sălbatice și de câteva fantome prietene cu bunică-mea, care o urmaseră din casa de pe strada Cueto și, chiar după ce a murit, au continuat să ne bântuie.

Bunicul Agustín era un tip solid și puternic, deși se născuse cu un picior mai scurt decât celălalt. Nu i-a trecut niciodată prin minte să consulte un medic, prefera

36

un „aranjor”, adică un orb care aranja picioarele cailor accidentați la Clubul Hipic și se pricepea la oase mai bine decât orice traumatolog. Cu timpul, șchiopătatul bunicului s-a agravat, i-a produs artrită și i-a deformat coloana, astfel că fiecare mișcare era un adevărat

supliciu, dar nu l-am auzit niciodată plângându-se de durerile sau problemele lui, deși, ca orice chilian care se respectă, se plângea de orice altceva. Își potolea chinul oaselor cu pumni de aspirine și înghițituri prelungi de apă. Am aflat mai târziu că nu era apă nevinovată, ci gin, pe care-l bea ca un pirat, fără ca asta să-i afecteze nici purtarea și nici sănătatea. A trăit aproape un secol și nu i-a filat nicio lampă din creier. Durerea nu-l scutea de datoriile cavalești: până la sfârșitul zilelor, când nu mai era decât o mână de oase și piele, se ridica din scaun cu mult efort pentru a saluta doamnele la venire și la plecare.

Am fotografia lui pe birou. Seamănă cu un țăran basc. E prins din profil, poartă pe cap o bască neagră care accentuează nasul vulturesc și expresia de fermitate de pe chipul brăzdat. A îmbătrânit înarmat cu inteligență și întărit prin experiență. A murit cu o hălăciugă de păr alb și cu privirile lui albastre la fel de limpezi ca în tinerețe. Ce greu e să mori, mi-a spus într-o zi când oasele îl dureau tare de tot. Vorbea în pilde, știa sute de povești și recita pe de rost poeme lungi. Omul acesta formidabil mi-a dat darul disciplinei și dragostea pentru limbă, fără de care astăzi n-aș putea să mă dedic scrisului. M-a învățat totodată să observ natura și să iubesc peisajul din Chile. Zicea că, asemenea romanilor care trăiesc printre statui și fântâni fără să le bage în seamă, noi chilienii trăim în țara cea mai uluitoare de pe lume fără s-o apreciem. Nu ne dăm seama de prezența calmă a munților niși, de vulcanii adormiți și de înălțimile nesfârșite care ne adăpostesc într-o îmbrățișare monumentală; nu ne uimește furia înspumată a Pacificului care se sparge de țărm, nici lacurile liniștite din sud și cascadele sonore; nu venerăm cum se cuvine s-o facă niște pelerini natura milenară a

3

pădurilor noastre, peisajele selenare din nord, fertilele râuri araucane sau ghețarii albaștri unde s-a spart timpul.

Vorbim de anii patruzeci și cincizeci... Doamne, cât am trăit! Îmbătrânirea este un proces treptat și neostentativ. Uneori uit că trece timpul pentru că pe dinăuntru încă n-am împlinit nici treizeci de ani; dar, inevitabil, nepoții mei mă confruntă cu adevărul dur când mă

întreabă dacă „pe vremea mea” se inventase electricitatea. Tot nepoții sunt cei care susțin că am în cap un popor întreg în care își trăiesc poveștile personajele din cărțile mele. Iar când le spun povești din Chile, ei cred că e vorba de poporul acela inventat.

O prăjitură mille feuilles

Cine suntem noi, chilenii? Mi-e greu să ne definesc în scris, deși îmi ajunge o privire pentru a distinge un compatriot de la cincizeci de metri distanță. Ca să nu mai spun că dau de ei pretutindeni. Într-un templu sacru din Nepal, în jungla amazoniană, la un carnaval din New Orleans, pe ghețurile scânteietoare din Islanda, unde vrei, peste tot dai de un chilian, cu mersul lui inconfundabil și cu accentul lui cântat. Deși de-a lungul îngusteii noastre țări ne despart mii de kilometri, ne asemănăm tenace: avem aceeași limbă și aceleași obiceiuri. Singurele excepții sunt clasa de sus, de obicei de descendență europeană, și indigenii – aymara și ceva quéchua în nord, mapuche în sud – care luptă să-și păstreze identitatea într-o lume în care e tot mai puțin loc pentru ei.

Am crescut cu basmul după care în Chile nu există probleme rasiale. Nu-mi explic de ce avem curaj să tot repetăm minciuna asta. Nu vorbim de rasism, ci de „sistem de clase” (ne plac eufemismele), dar e vorba, practic, de același lucru. Nu numai că există rasism și/sau clasism, dar ele sunt înrădăcinate ca măselele. Cei care susțin că asta ține de trecut, se înșală cât cuprinde, după cum am constatat cu ocazia ultimei mele vizite, când am aflat că unul dintre studenții cei mai străluciți ai Facultății de Drept de la Universitate nu fusese primit în barou pentru că „nu se potrivea cu profilul corporativ”. Cu alte cuvinte, erametis și avea un nume mapuche. Nu inspira încredere clienților firmei de avocați; evident, n-ar fi admis nici

39

să iasă cu una din fiicele lor. Cum se întâmplă și în restul Americii Latine, clasa noastră de sus e relativ albă, pe măsură ce cobori scara socială se accentuează trăsăturile indigene. Totuși, în lipsa altor puncte de referință, majoritatea chilenilor ne considerăm albi: așa că am avut o surpriză să descopăr că în Statele Unite sunt „persoană de culoare”. (Odată, când a trebuit să completez un formular de imigrație,

mi-am deschis bluză ca să-i arăt culoarea pielii unui funcționar afro-american ce voia musai să mă includă în ultima categorie rasială de pe listă, „alta”. Nu i s-a părut amuzant.)

Deși n-au mai rămas mulți indieni puri – aproximativ un zece la sută din populație – sângele lor curge prin vinele poporului nostru metisat. Populația mapuche este în general mărunță de statură, cu picioare scurte, trunchi lung, piele negricioasă, păr și ochi negri și pomeții marcați. Manifestă o neîncredere atavică – și justificată – față de ne-indieni, pe care îi numește „huincas”, ceea ce nu înseamnă „albi”, ci „hoți de pământ”. Indienii aceștia, împărțiți în mai multe triburi, au avut o mare contribuție la forjarea caracterului național, deși înainte vreme, nimeni care se respecta n-ar fi făcut nici cea mai mică asociere cu ei: aveau faimă de bețivi, leneși și hoți. Nu este și părerea lui don Alonso de Ercilla y Zuniga, celebru militar și scriitor spaniol, care a fost în Chile la jumătatea secolului al XVI-lea și a scris *La Araucana*, un lung poem epic despre cucerirea spaniolă și rezistența feroce a indigenilor. În prolog se adresează regelui, seniorul său, spunând că araucanii, „... cu mare curaj și mare hotărâre au luptat să-și salveze și să-și păstreze libertatea, vărsând pentru asta așa de mult sânge, atât al lor cât și al spaniolilor, încât pe drept cuvânt pot spune că puține locuri nu sunt udate de el și presărate cu oase... Și atât de mare lipsă de oameni e după câți au murit în luptă, că pentru a face față și a completa escadroanele intră chiar și femeile în război, luptând uneori la fel ca bărbații și dăruindu-se cu dragă inimă morții”.

46

În ultimii ani, câteva triburi mapuche s-au răsculat și țara nu mai poate să-i ignore multă vreme. De fapt, indienii sunt la modă. Mulți intelectuali și ecologiști își caută câte un strămoș cu lance pentru a-și împodobi arborele genealogic; un indigen eroic în arborele familiei face mai mult decât un marchiz plâpând cu dantele îngălbenite, degenerat de viața de la curte. Mărturisesc că am încercat să-mi procur un nume de familie mapuche pentru a mă împăuna cu un străbunic care să fi fost căpetenie, cacique, așa cum înainte se cumpărau titlurile de noblețe, dar până acum nu mi-a reușit. Bănuiesc că tot așa a făcut rost și tata de blazonul lui: trei câini famelici pe un câmp albastru, din

câte-mi amintesc. Blazonul cu pricina a rămas ascuns în pivniță și nu era pomenit niciodată, pentru că titlurile de noblețe au fost abolite când ne-am declarat independența față de Spania și nimic nu e mai ridicol în Chile decât să încerci să te dai nobil. Când lucram la Națiunile Unite aveam ca șef un conte italian autentic: a trebuit să-și schimbe cărțile de vizită care stârneau hohote de râs.

Căpeteniile indigene își câștigau rangul prin isprăvi de forță și curaj supraomenești. Li se puneau în spinare un trunchi de copac din pădurile noastre imaculate și cine rezista mai multe ore devenea toqui. De parcă asta n-ar fi fost de ajuns, turuiau fără pauză și fără să-și tragă sufletul un discurs improvizat, căci în afară de capacitatea fizică trebuiau să convingă și prin coerența și frumusețea cuvintelor. Poate că de acolo ne vine viciul vechi al poeziei... Autoritatea câștigătorului nu era pusă în discuție până la următorul turnir. Nicio tortură inventată de ingenioșii conchistadori spanioli, oricât de groaznică ar fi fost, nu reușea să-i demoralizeze pe acești eroi sumbri, care mureau fără să se vaite, trași în țeapă, sfârtecați de patru cai sau prăjiți molcom deasupra unui foc. Indienii noștri nu aparțineau unei culturi splendide, precum aztecii, mayașii sau incașii; erau grosolani, primitivi, irascibili și puțin numeroși, însă atât de viteji încât au stat pe picior de război timp de trei sute de ani, mai întâi împotriva

41

colonizatorilor spanioli, apoi împotriva republicii. Au fost pacificați în 1880 și timp de mai bine de un secol nu s-a mai auzit mare lucru despre ei, dar acum, indienii mapuche, adică „oamenii pământului”, s-au întors la luptă pentru a-și apăra puținele pământuri care le-au mai rămas, amenințate de construcția unui baraj pe râul Bío Bio.

Manifestările artistice și culturale ale indienilor noștri sunt la fel de sobre ca toate celelalte care se produc în țara asta. Își vopsesc țeșăturile în culori vegetale: maro, negru, cenușiu, alb; instrumentele lor muzicale scot sunete lugubre precum cântecul balenelor; dansurile lor sunt greoaie, monotone și atât de tenace, că până la urmă începe să plouă; artizanatul lor e frumos, dar fără exuberanța și varietatea celui din Mexic, Perú sau Guatemala.

Indienii aymara, „copiii soarelui”, diferă de mapuche, sunt aceiași din Bolivia, care vin și pleacă ignorând granițele, pentru că regiunea asta a fost întotdeauna a lor. Sunt afabili din fire și, deși își păstrează obiceiurile, limba și credința, s-au integrat în cultura albilor, mai ales în ce privește comerțul. Prin aceasta se deosebesc de unele grupuri quéchua din zonele mai izolate din cordiliera peruviana, pentru care guvernul e dușmanul, exact ca pe timpul coloniei; războiul de independență și crearea Republicii Perú nu le-au modificat existența.

Nefericiții indieni din Țara de Foc, din extremitatea sudică a țării, au pierit de glonț și epidemii cu mult timp în urmă; din acele triburi abia a mai rămas o mână de indieni alacalufe. Vânătorii erau răsplătiți pentru fiecare pereche de urechi adusă ca dovadă că au ucis un indian; așa au pustit regiunea. Și erau niște giganți care trăiau aproape goi în ținutul ghețurilor nemiloase, unde doar focile se simt bine.

În Chile nu a fost adus sânge african, care ne-ar fi dat ritm și culoare; n-a ajuns nici, ca în Argentina, o puternică imigrație italiană, care ne-ar fi putut face extrovertiți, mândri și veseli; și nici măcar n-au venit suficient de mulți asiatici, ca în Perú, care ne-ar fi compensat solemnitatea și ne-ar fi condimentat bucătăria; sunt însă sigură că dacă din cele patru puncte cardinale ar fi venit aventurieri entuziaști dispuși să ne populeze țara, orgolioasele familii hispano-basce ar fi avut grijă să se amestece cu ei cât mai puțin, cu excepția celor care ar fi venit din nordul Europei. Trebuie s-o spun limpede: politica noastră de imigrație a fost de-a dreptul rasistă. Mult timp n-au fost acceptați asiaticii, negrii și cei foarte bruneți. Un președinte din secolul al XIX-lea a avut ideea să aducă germani din Pădurea Neagră și să le repartizeze pământuri în sud, care firește nu erau ale lui, ci ale indienilor mapuche, dar nimeni nu s-a legat de acest amănunt, în afară de proprietarii legitimi. Ideea era că sângele teuton ar fi ameliorat neamul nostru metis, inculcându-i spirit de muncă, disciplină, punctualitate și organizare. Tenul măsliniu și părul drept și aspru al indienilor erau prost văzute, câteva gene germanice nu ne-ar fi făcut rău, socoteau autoritățile de atunci. Sperau ca imigranții să se

căsătorească cu chilieni, amestec din care am fi avut de câștigat noi, umilii băștinași; lucrul s-a întâmplat în Valvidia și în Osorno, provincii care astăzi se pot mândri cu bărbați înalți, muieri țâtoase, copii cu ochi albaștri și cu cel mai bun ștrudel cu mere. Prejudicata culorii e încă atât de puternică, încât e de-ajuns ca o femeie să aibă părul blond, chiar dacă are o față de iguană, că lumea se întoarce după ea pe stradă. Mie mi-au decolorat de mică părul cu un lichid cu miros dulceag numit Bayrum; nu văd altă explicație pentru miracolul că șuvițele negre cu care m-am născut s-au transformat în mai puțin de șase luni în cârlionți angelici și aurii. Cu frații mei n-a fost nevoie să se recurgă la asemenea măsuri extreme, căci unul era creșt iar celălalt blond din naștere. Oricum, imigranții din Pădurea Neagră au avut o mare influență în Chile; după părerea multora, au scos țara din barbarie și au transformat-o în paradisul minunat care e acum.

După cel de-al Doilea Război Mondial a venit alt val de germani să se refugieze în Chile, unde se bucurau de atâta simpatie, încât guvernul nostru nu s-a alăturat Aliaților decât în ultimele clipe, când n-a mai fost posibil să se mențină neutru. În timpul războiului, partidul nazist chilian defila în uniforme brune, cu steaguri cu zvastică și brațul ridicat. Bunică-mea alerga pe lângă ei azvârlind cu roșii. Era o excepție cucoana, pentru că în Chile lumea e atât de antisemită, încât cuvântul „evreu” era o grosolănie: am prieteni cărora li se spăla gura cu apă și săpun dacă îl pronunțau. Se preferau termenii „israelit” sau „ebraic”, și mai ales în șoaptă. Există încă o misterioasă colonie, numită Dignidad, o tabără nazistă absolut închisă, de parcă ar fi o națiune independentă, pe care niciun guvern n-a reușit să o desființeze pentru că se bănuiește că s-ar bucura de protecția secretă a Forțelor Armate. În timpul dictaturii (1973-1989) a fost un centru de tortură al serviciilor secrete, în prezent, șeful lor fuge de justiție, acuzat de viol de minori și alte delictе. Cu toate astea, țărani din împrejurimi îi simpatizează pe presupușii naziști pentru că au un spital excelent, deschis populației. La intrarea în colonie e un restaurant nemțesc, unde se pot mânca prăjiturile cele mai bune din zonă, servite de niște tipi ciudați, blonzi, plini de ticuri, care vorbesc monosilabic și au ochi de soparla. Asta n-am văzut-o cu ochii mei, mi s-a povestit.

În secolul al XIX-lea, englezii au venit în număr mare și au controlat atât transportul maritim și feroviar, cât și comerțul de import-export. Unii descendenți de-ai lor din a treia sau a patra generație, care nu puseseră niciodată piciorul în Anglia, dar o numeau horne, vorbeau spaniola cu accent și aflau veștile de acasă cu întârziere, din ziare venite de acolo. Bunicul meu, care a avut multe afaceri cu companiile care creșteau oi în Patagonia pentru industria textilă britanică, povestea că n-a semnat niciodată un contract; cuvântul dat și o strângere de mână erau mai mult decât suficiente. Englezii – „gringos”, cum spunem noi în mod generic oricărui om cu păr blond și a cărui limbă maternă e engleza – au înființat școli, cluburi și ne-au învățat mai multe jocuri cât se poate de plicticoase, inclusiv bridge-ul.

Nouă, chilienilor ne plac germanii din cauza cârnaților, berii și căștii prusace, pe lângă pasul de gâscă pe care militarii noștri l-au adoptat la defilare; dar de fapt încercăm să-i imităm pe englezi. Îi admirăm într-atâta, încât ne credem englezii Americii latine, la fel cum îi considerăm pe englezi chilienii Europei. În timpul războiului ridicol al Malvinelor (1982), în loc să-i sprijinim pe argentinieni, vecinii noștri, i-am sprijinit pe britanici, moment din care primul-ministru Margaret Thatcher a devenit prietenă de suflet cu sinistrul general Pinochet. America Latină nu ne va ierta niciodată acest pas greșit. Ce-i drept, avem câteva lucruri în comun cu fiii blondului Albion: individualism, bune maniere, simțul fair-play-ului, spirit de clasă, austeritate și dantură proastă. (Evident, austeritatea britanică nu include regalitatea, care pentru spiritul englez este precum Las Vegas pentru deșertul Mojave.) Ne fascinează excentricitatea de care fac paradă britanicii, dar suntem incapabili să o imităm pentru că ne temem prea mult de ridicol; în schimb, încercăm să le copiem aparentul lor autocontrol. Zic aparent, pentru că în anumite împrejurări, de exemplu la o partidă de fotbal, englezii și chilienii își pierd capul la fel și sunt gata să-i sfâșie pe adversarii lor. De asemenea, în ciuda faimei lor de oameni impasibili, cu sânge rece, ambele nații pot fi de o cruzime feroce. Atrocitățile comise de englezi de-a lungul istoriei lor echivalează cu cele pe care le comit chilienii de cum li se

oferă un pretext bun și impunitate. Istoria noastră e presărată de mostre de barbarie. Nu degeaba deviza patriei este „prin rațiune sau forță”, expresie care întotdeauna mi s-a părut deosebit de stupidă. În cele nouă luni ale revoluției din 1891 au murit mai mulți chileni decât în cei patru ani ai războiului cu Peru și Bolivia (1879-1883), mulți dintre ei împușcați în spate sau torturați, alții azvârliti în mare cu o piatră legată de picioare. Metoda de a face dispăruți inamicii ideologici, atât de aplicată în diferite dictaturi latino-americane în anii șaptezeci și optzeci ai secolului al XX-lea, se practica în Chile încă de acum un secol. Ceea ce nu înseamnă că democrația noastră n-a fost cea mai solidă și mai veche de pe continent. Eram mândri de eficiența instituțiilor noastre, de „carabinierii” noștri incoruptibili, de seriozitatea judecătorilor și de faptul că niciun președinte nu s-a îmbogățit în timpul exercitării mandatului; dimpotrivă, adesea pleca de la Palatul la Moneda mai sărac decât venise. După 1973 nu ne-am mai lăudat cu astfel de lucruri.

În afară de englezi, germani, arabi, evrei, spanioli și italieni, au mai ajuns pe țărmurile noastre și emigranți din Europa Centrală, oameni de știință, inventatori, academicieni, câțiva adevărate genii, pe care-i numim la grămadă „iugoslavi”.

După războiul civil din Spania au sosit de acolo refugiați. În 1939, la însărcinarea guvernului chilian, poetul Pablo Neruda a închiriat vaporul Winnipeg care a plecat din Marsilia încărcat cu intelectuali, scriitori, artiști, medici, ingineri, artizani de mare finețe. Familiile cu stare din Santiago s-au dus la Valparaíso să-i primească pe refugiați și să le acorde ospitalitate. Printre aceștia era și bunicul; la masa lui mereu era loc pentru prietenii spanioli care ar fi picat pe neașteptate. Eu nu mă născusem încă, dar am crescut auzind povești despre războiul civil și cântecele, presărate cu înjurături, ale acelor pătimași anarhiști și republicani. Oamenii aceștia au scuturat somnolența colonială a țării cu ideile lor, cu artele și meșteșugurile lor, cu rafinamentele și pasiunile lor, cu extravaganțele lor. Unul dintre refugiați, un catalan prieten al familiei mele, m-a dus într-o zi să văd cum arată un linotip. Era un tânăr uscățiv, nervos, cu profil de pasăre furioasă, care nu mânca verdețuri zicând că asta era mâncare pentru

măgari și trăia obsedat să se întoarcă în Spania când va muri Franco, nebănuind că omul avea să mai trăiască patruzeci de ani. Era tipograf de meserie și mirosea a un amestec de usturoi și cerneală tipografică. Din capătul mesei îl vedeam mâncând fără poftă și vituperând împotriva lui Franco, a monarhiilor și a popilor, fără ca privirile să i se oprească vreodată asupra mea, căci detesta în egală măsură copiii și câinii. Pe neașteptate, într-o zi de iarnă, catalanul m-a anunțat că mă ia la plimbare, și-a pus fularul și-am plecat în tăcere. Am ajuns la o clădire cenușie, am trecut de o ușă metalică și-am luat-o pe niște coridoare ticsite de suluri enorme de hârtie. Un zgomot asurzitor făcea să vibreze pereții. Atunci am văzut cum se transforma: pasul i-a devenit ușor, ochii îi străluceau, zâmbea. M-a și atins, pentru prima dată: m-a luat de mână și m-a dus în fața unei mașini uimitoare, un fel de locomotivă neagră, cu toate mecanismele la vedere, parcă spintecată și furioasă. A atins clapele și, cu un zgomot ca de bătălie, matrițele au căzut formând rândurile unui text.

— Un blestemat de ceasornicar neamț, emigrat în Statele Unite, a patentat minunea asta în 1884, mi-a răcnit la ureche. Se numește linotip. Până atunci trebuia să așezi literele cu mâna, una câte una.

— Dar de ce blestemat? am răcnit la rândul meu.

— Pentru că doisprezece ani mai devreme taică-meu a inventat aceeași mașină și a pus-o să funcționeze la el în curte, dar nimănui nu i-a păsat nici cât negru sub unghie.

Tipograful nu s-a mai întors niciodată în Spania, a rămas să lucreze la mașina de cuvinte, s-a însurat, a avut copii, a învățat să mănânce verdețuri și a adoptat mai multe generații de maidanezi. Mi-a lăsat amintirea linotipului și plăcerea pentru mirosul de cerneală și hârtie.

În societatea bună în care m-am născut în anii patruzeci, existau bariere de netrecut între clasele sociale. Acum s-au mai subțiat, dar continuă să existe, eterne precum marele zid chinezesc. Înainte, a urca pe scara socială era imposibil, a coborî însă se-ntâmpla frecvent, uneori era de ajuns să schimbi cartierul sau să faci o căsătorie proastă, cum se spunea despre cei ce luau nu un ticălos sau o descreierată, ci o persoană dintr-o clasă inferioară. Banul nu atârna greu. Așa cum nu

coborai dintr-o clasă dacă sărăceai, nici nu urcai dacă strângeai avere, după cum au ajuns să se convingă evreii și arabii, care oricât s-ar fi îmbogățit, tot nu erau primiți în cercurile exclusive ale „lumii bune”. Cu acest termen se desemnau pe ei înșiși cei care se găseau în partea superioară a piramidei sociale (dând ca de la sine înțelese, presupun, că ceilalți erau „lumea proastă”).

Un străin nu prea își dă seama cum funcționează acest șocant sistem de clase, pentru că pretutindeni tratamentul este amabil și familiar. Epitetul cel mai aspru cu care erau calificați militarii care au luat guvernarea în anii șaptezeci era „zdrențăroșii ăia care s-au cocoțat”. Mătușile mele erau de părere că nu exista lucru mai kitsch decât să fii de partea lui Pinochet; și n-o spuneau ca o critică la adresa dictaturii, cu care erau pe de-a-ntregul de acord, cât din clasism. Acum aproape nimeni nu mai zice „zdrențăros”, că nu se face, dar celor mai mulți le stă pe vârful limbii. Societatea noastră e ca o prăjitură miilefeuilles: fiecare om la locul lui și în clasa lui, după cum s-a născut. Lumea se prezenta – în clasa de sus se mai practică și acum – cu ambele nume de familie, pentru a stabili identitatea și originea. Avem ochiul bine format pentru a determina clasa din care face parte cineva: în funcție de aspectul fizic, culoarea pielii, maniere și, mai ales, după felul în care vorbește, în alte țări, accentul diferă în funcție de regiune, dar în Chile se schimbă după categoria socială. Firește, ghicim pe dată și subclasele; și sunt cam treizeci, în funcție de diversele niveluri de arivism, snobism, vulgaritate, argintărie cumpărată recent etc. De exemplu, se știe de unde e o persoană după stațiunea în care își petrece vacanța de vară.

Acest proces de clasificare automată pe care îl practicăm noi, chilienii poartă un nume: „localizare” și echivalează cu ceea ce fac câinii când se miros reciproc sub coadă.

După 1973, anul loviturii militare care a schimbat multe lucruri în țară, „localizarea” s-a complicat un pic, pentru că trebuie să ghicești în primele trei minute de conversație dacă interlocutorul a fost pentru sau împotriva dictaturii. Acum foarte puțini se declară a fi fost pentru, dar trebuie să stabilești oricum ce poziție socială are fiecare înainte de a emite vreo părere categorică. La fel se întâmplă lucrurile și la

chilienii care trăiesc în străinătate, unde întrebarea de rigoare este „când ai plecat din țară”; dacă a venit înainte de 1973 înseamnă că e de dreapta și a fugit de socialismul lui Salvador Allende; dacă a venit între 1973 și 1978, precis e refugiat politic; dar după această dată poate fi „exilat economic”, cum li se spune celor care au plecat căutând de lucru. Mai greu e să stabilești asta la cei care au rămas în Chile, pentru că s-au obișnuit să-și treacă sub tăcere opiniile.

Sirene privind spre mare

Dacă un compatriot revine în țară nimeni nu-l întreabă unde a fost și ce a văzut; dacă vine un străin în vizită, i se spune imediat că femeile noastre sunt cele mai frumoase din lume, că drapelul țării noastre a câștigat un misterios concurs internațional și că avem o climă idilică. Judecă singur: drapelul nostru e aproape identic cu cel al Texasului și chestia cea mai notabilă în ce privește clima e că în timp ce în nord e secetă, în sud precis sunt inundații. Iar când spun inundații mă refer la un fel de diluviu biblic care lasă în urmă sute de morți, mii de oameni fără acoperiș și o economie în ruină, dar mai servesc și la reactivarea mecanismului solidarității, care se gripează în vremuri normale. Pe noi ne încântă starea de urgență. Temperatura la Santiago e mai rea ca la Madrid, vara crăpăm de căldură, iarna murim de frig, dar nimeni n-are aer condiționat sau un sistem decent de încălzire, pentru că e prea scump și asta ar însemna să admită că clima nu e chiar atât de bună cum se spune. Când se face prea frumos afară, e semn sigur că o să vină un cutremur. Avem mai mult de șase sute de vulcani, unii mai au lavă caldută de la precedentă erupție, alții poartă nume poetice în limba mapuche: Pirepillan, demonul zăpezilor, Petrohue, locul de unde vine ceața. Din când în când, uriașii aceștia adormiți se scutură în somn slobozind un răget prelung, atunci ai impresia că se sfârșește lumea. Experții în cutremure afirmă că mai devreme sau mai târziu Chile

50

va dispărea îngropat în lavă sau târât în fundul mării de unul din acele valuri tsunami pe care le ridică Pacificul, sper însă ca asta să nu descurajeze potențialii turiști: e puțin probabil să se întâmple chiar în timpul sejurului lor.

Treaba cu frumusețea femeilor are nevoie de un comentariu aparte. Este vorba de o înduioșătoare măgulire la nivel național. Adevărul este că niciodată n-am auzit în străinătate spunându-se că chilienele ar fi atât de spectaculoase precum asigură amabilii mei compatrioți. Nu sunt mai presus de venezuelene, care câștigă toate concursurile internaționale de frumusețe, sau de braziliencele care-și unduiesc pe plajă curbele de mulatră, asta ca să nu menționez decât două dintre rivalele noastre tradiționale; dar mitologia populară susține că, din timpuri imemorabile, marinarii dezertau de pe corăbii amăgiți de cântecul sirenelor cu plete lungi care scrutează marea de pe plajele noastre. Monumentala lingușire a bărbaților noștri e atât de măgulitoare, încât pentru asta, noi femeile suntem dispuse să le iertăm multe lucruri. Cum să le refuzăm ceva dacă ne consideră atât de frumoase? Iar dacă o fi un dram de adevăr în chestia asta, poate că atracția constă într-un amestec de putere și cochetărie la care puțini bărbați rezistă, pare-se, deși n-a fost și cazul meu. Prietenii îmi spun că ceea ce îl face pe un bărbat să se îndrăgostească este jocul amoros al privirilor, al subînțelesurilor, între libertăți permise apoi interzise, dar cred că asta nu s-a inventat în Chile, ci s-a importat din Andaluzia.

Am lucrat câțiva ani la o revistă pentru femei, pe la care s-au perindat modelele cele mai solicitate și candidatele la concursul Miss Chile. Modelele erau îndeobște atât de anorexice, încât stăteau mai mult nemișcate și cu privirile fixe, ca broaștele țestoase, lucru deosebit de atrăgător, pentru că orice bărbat care se oprea în fața lor putea crede că erau de-a dreptul vrăjite la vederea lui. Frumusețile astea păreau turiste, în venele lor curgea fără nicio excepție sânge european, erau înalte, subțiri, cu tenul deschis și părul blond. Chiliana tipică, cea pe care o vezi pe stradă

51

nu e deloc așa: e metisă, brunetă și mai curând mărunță de statură, deși trebuie să recunosc că noile generații au crescut. Tinerii de azi mi se par foarte înalți (bine, nu e greu, eu am un metru cincizeci...). Aproape toate personajele feminine din romanele mele sunt inspirate de femeile chiliene, pe care le cunosc bine pentru că am lucrat cu ele și pentru de ani în șir. Mai mult decât domnișoarele din

clasa de sus, cu picioarele lor lungi și pletele lor blonde, mă impresionează femeile din popor, mature, puternice, muncitoare, pământene. Amante înfocate când sunt tinere, apoi stâlpul casei, mame și soții de nădejde pentru bărbați care adesea nu le merită. Sub aripile lor își găsesc adăpost copii proprii și străini, prieteni, rude, cunoștințe. Ostenesc pentru alții, se lasă pe ele la urmă de tot, muncesc fără preget și îmbătrânesc prematur, dar nu-și pierde capacitatea de a râde de ele însele, nici romantismul de a visa la alt bărbat și nici flăcăruia de revoltă din inimă. Majoritatea au vocație de martir: se scoală primele ca să-și servească familia și se culcă ultimele; se mândresc cu faptul de a suferi și a se sacrifica. Cu câtă plăcere oftează și plâng povestindu-și una alteia abuzurile soțului și copiilor!

Chilienele se îmbracă simplu, aproape mereu în pantaloni, poartă părul liber și se machiază foarte puțin. Pe plajă sau la petreceri sunt toate la fel, parcă ar fi clone. Am răsfoit niște reviste vechi, de la sfârșitul anilor șaizeci mergând până astăzi și constat că în patruzeci de ani puține s-au schimbat în acest sens; cred că doar volumul pieptănăturii. Nici uneia nu-i lipsește „rochița neagră”, sinonim al eleganței și care, cu variații minime, o însoțește de la pubertate până-n sicriu. Unul dintre motivele pentru care nu trăiesc în Chile e că n-aș avea ce să pun pe mine. Garderoba mea conține atâtea voaluri, pene și sclipiciuri cât să ajungă pentru tot corpul de balet din Lacul lebedelor; în plus, mi-am vopsit părul în toate culorile pe care le poate da chimia și n-am ieșit niciodată din baie fără să am ochii făcuți. A ține tot timpul dietă reprezintă pentru noi un simbol al statutului, în ciuda faptului că în mai multe son

52

daje de opinie bărbații descriu femeia preferată uzând de termeni precum „rotunjoară, cu linii curbe, să ai pe ce pune mâna”. Nu îi credem, spun asta ca să ne consoleze... Drept care ne acoperim protuberantele cu bluzoane largi și cămăși scrobite, spre deosebire de caraibienele care-și etalează cu mândrie abundența pectorală în decolteuri și posteriorul bine strâns în spandex fluorescent. Cu cât o femeie are mai mulți bani, cu atât mănâncă mai puțin: clasa de sus se distinge prin faptul că e slabă. Dar frumusețea e o chestiune de

atitudine. Îmi amintesc de o doamnă care avea nasul lui Cyrano de Bergerac. Pentru că n-avea deloc succes în Santiago, a plecat la Paris și după puțin timp a apărut fotografiată în opt pagini color în cea mai sofisticată revistă de modă, cu un turban pe cap și pozată... din profil! De atunci, cucoana asta cu nasul mare a intrat în posteritate ca simbol al atât de lăudatei frumuseți a femeilor chiliene.

Unii frivoli sunt de părere că Chile este matriarhat, înșelați poate de personalitatea teribilă a femeilor care par să fie vioara întâi în societate. Sunt libere și organizate, își păstrează numele de fată și după căsătorie, muncesc cot la cot cu bărbații și nu au doar grijă de familie, de multe ori chiar o întrețin. Sunt mai interesante decât majoritatea bărbaților, ceea ce nu înseamnă că nu trăiesc într-un patriarhat în toată regula. În principiu, munca sau intelectul unei femei nu se bucură de respect; trebuie să facem un efort dublu față de acela al unui bărbat pentru a obține o recunoaștere pe jumătate. Iar în domeniul literaturii, ce să mai vorbim! Chiar, să nu vorbim, pentru că fac tensiune. Bărbații dețin puterea economică și politică, pe care și-o trec unul altuia, ca pe o ștafetă, în timp ce femeile, cu puține excepții, sunt marginalizate. Chile este o țară machistă: există atâta testosteron în aer că mă mir că femeilor nu le crește barbă.

În Mexic machismul se vociferează până și în cântecele populare, la noi însă e mult mai disimulat, deși nu mai puțin dăunător. Sociologii i-au căutat urmele la conchistadori, dar fiind o problemă mondială, rădăcinile lui trebuie să fie mult mai vechi. Nu e corect să-i învinuiești pentru toate pe spanioli. Oricum, să repet ce am citit pe aici. Indienii araucani erau poligami și se purtau destul de rău cu femeile, obișnuiau să le părăsească cu copii cu tot și să plece în grup în căutarea altor terenuri de vânătoare, unde formau alte cupluri și zămisleau alți copii, pe care îi abandonau la rândul lor. Mamele se îngrijeau de copii așa cum puteau, obicei care, într-un fel, persistă și acum în psihologia poporului nostru; chilienele au tendința să accepte – dar nu și să ierte – faptul că au fost părăsite de bărbat, căci li se pare a fi un rău endemic, propriu naturii masculine. La rândul lor, majoritatea conchistadorilor nu și-a adus femeile de acasă, culcându-se cu indienele pe care le considerau mai prejos de cai. Din aceste legături inegale se nașteau

fete umilite, la rândul lor violate, și fii care se temeau și în același timp îl admirau pe tatăl soldat, irascibil, veleitar și posesor al tuturor drepturilor, inclusiv al celui de viață și moarte. Când creșteau, se identificau cu acesta, niciodată cu rasa înfrântă a mamei. Au existat conchistadori care aveau chiar și treizeci de concubine, fără a mai socoti femeile pe care le violau și le abandonau imediat. Inchiziția se înverșuna împotriva indienilor mapuche, pentru obiceiurile lor poligame, dar se făcea că nu vede haremurile de indiene captive ale spaniolilor, pentru că un număr mai mare de metiși însemna mai mulți supuși pentru coroana Spaniei și mai multe suflete pentru religia creștină. Din acele îmbrățișări violente purcede poporul nostru și până în ziua de azi bărbații se poartă de parcă ar privi lumea de pe cal, poruncitori și cuceritori. Nu e rău ca teorie, așa-i?

Chiliennele sunt complicele machismului: își educă fiicele pentru a servi și fiii pentru a fi serviți. În timp ce, pe de o parte, luptă pentru drepturile lor și muncesc fără odihnă, pe de alta au grijă de soț și de fii, secondate de fiice, cărora le inculcă de mici aceste obligații. Fetele de azi se revoltă, firește, dar de cum se îndrăgostesc, repetă schema învățată, confundând amorul cu servitutea. Mă întristează să le văd pe fetele astea splendide servindu-și logodnicii de parcă aceștia ar fi invalizi. Nu le umplu doar farfuria, dar se și oferă să le taie carnea. Mă apucă jalea pentru că eram și eu așa. Până de curând apărea la televizor un personaj comic care a avut mare succes: un bărbat în travesti imita soția model. Biata Elvira, așa se chema personajul, călca toate cămășile, gătea feluri complicate, făcea lecțiile copiilor, ceruia manual dușumelele, după care se ducea să se facă frumoasă înainte de sosirea soțului, pentru ca acesta să n-o găsească urâtă. Nu se odihnea niciodată și era de vină pentru orice. Ba chiar fugea o stație întregă după autobuzul în care se urcase el ca să-i dea geanta pe care o uitase acasă. Emisiunea îi făcea să râdă în hohote pe bărbați, dar femeile s-au supărat atât de tare, că până la urmă a fost scoasă din program: nu le plăcea să se vadă portretizate atât de fidel de inefabila Elvira.

Soțul meu american, care face jumătate din treburile casei, e scandalizat de machismul chilian: când un chilian își spală farfuria după ce a mâncat, consideră că „o ajută” pe nevastă-sa sau pe maică-sa

și așteaptă să fie elogiât. Printre prietenii noștri chilieni se găsește întotdeauna câte una care să le ducă băieților adolescenți micul dejun la pat, care să le spele rufele și să le facă patul. Dacă nu există o „dădacă”, treburile astea le face mama sau sora, lucru de neimaginat în Statele Unite. Pe Willie îl mai îngrozește și instituția servitoarei din casă. Prefer să nu-i spun că în deceniile precedente obligațiile acestor fete în casă erau destul de intime, deși despre asta nu se vorbea niciodată: mamele se făceau că nu văd în timp ce tații se mândreau cu isprăvile băiatului din camera de serviciu. „E pui de tigru”, ziceau despre el, amintindu-și propriile lor experiențe. Ideea era că, descărcându-se cu servitoarea, băiatul nu risca să greșească cu vreo fată din mediul lui social și, oricum, era mai sigur decât cu o prostituată. La țară exista o versiune creolă a „dreptului primei nopți” care, în epocile feudale, îi permitea stăpânului să violeze mîreșele înainte de prima lor noapte de femei căsătorite. La noi lucrurile nu erau atât de bine organizate: stăpânul se culca cu cine și când i se năzărea. Așa s-a umplut țara de bastarzi; există regiuni unde practic tot satul poartă același nume. (Un strămoș de-al meu îngenunchea și se ruga după fiecare viol astfel: „Doamne, nu din plăcere sau viciu, ci ca să-ți dau fii care să te slujească... /) în ziua de azi, „dădacele” s-au emancipat într-atât, încât doamnele preferă să angajeze imigrante ilegale din Perú, pe care le maltratează așa cum făceau pe vremuri cu chilienele.

În materie de educație și sănătate, femeile sunt la egalitate cu bărbații sau chiar mai sus, dar nu și în ce privește șansele și puterea politică. Normalitatea în câmpul muncii este ca ele să facă muncile grele, iar ei să comande. Puține femei ocupă funcții înalte în Guvern, industrie, în întreprinderile private sau publice, căci se lovesc de o lespede care le împiedică să ajungă sus. Iar dacă una atinge un nivel superior, să zicem ministru în Guvern sau administrator de bancă, e prilej de uimire și admirație. Totuși, în ultimii zece ani opinia publică a ajuns să perceapă în mod pozitiv prezența femeilor ca lideri politici, le vede ca pe o alternativă viabilă, pentru că s-au dovedit mai cinstite, eficiente și muncitoare decât bărbații. Mare descoperire! Dacă se organizează, reușesc să exercite o mare influență, dar se pare că n-au

conștiința propriei forțe. În timpul guvernului lui Salvador Allende, femeile de dreapta au ieșit în stradă bătând în cratițe pentru a protesta împotriva penuriei de alimente și aruncând fulgi de găină în fața Școlii Militare, chemând soldații la revoltă. Au contribuit astfel la provocarea loviturii militare. Câțiva ani mai târziu, alte femei au ieșit primele în stradă pentru a denunța represiunea militarilor, înfruntând tunuri de apă, băți și gloanțe. Au format un grup puternic numit Femei pentru Viață, care a jucat un rol fundamental în răsturnarea dictaturii, dar după alegeri au hotărât să dizolve mișcarea. Au cedat încă o dată puterea bărbaților.

Trebuie să mai spun că chilienele, atât de puțin agresive când e vorba să lupte pentru puterea politică, sunt niște adevărate războinice în amor. Când sunt îndrăgostite reprezintă un adevărat pericol. Și se îndrăgostesc, nu glumă. Statisticile spun că cincizeci și opt la sută din femeile căsătorite sunt infidele. Îmi imaginez că adesea perechile se încrucișează: în timp ce soțul o seduce pe soția celui mai bun prieten, propria lui soție se zbenguie în același motel cu prietenul cel mai bun. Pe vremea coloniei, când Chile depindea de vicereatul Limei, a sosit un preot dominican din Perú, trimis de Inchiziție, pentru a acuza câteva doamne din înalta societate că practicau sexul oral cu soții lor (cum o fi aflat?). Procesul nu a avut loc, pentru că doamnele în chestiune nu s-au lăsat intimidat. Și-au convins în aceeași seară soții, care de bine de rău participaseră și ei la păcat, deși pe ei nu-i judeca nimeni, să-l convingă pe inchiizitor să-și schimbe părerea. Aceștia l-au prins la înghesuială într-o fundătură întunecată și fără multe fasoane l-au scopit ca pe un tăuraș. Bietul dominican s-a întors la Lima fără testicule și nimeni n-a mai pomenit de această afacere.

Fără a ajunge la asemenea extreme, am un amic care nu știa cum să scape de o amantă pătimașă, până într-o zi când a lăsat-o dormind după-amiaza și a tulit-o. Își pusese câteva lucruri într-o geantă și alerga după un taxi, când a simțit că-i sare un fel de urs în spinare, trântindu-l la pământ, unde a rămas strivit ca un gândac: era amanta, care pornise în urmărirea lui, goală pușcă și țipând de mai mare dragul. Vecinii au ieșit la geam să se delecteze cu spectacolul. Bărbații priveau amuzați, dar de cum au priceput despre ce era vorba,

femeile au dat o mână de ajutor la imobilizarea fugarului meu amic. În cele din urmă l-au luat pe sus și l-au dus înapoi în patul pe care-l părăsise în timpul siestei.

Mai pot să dau vreo trei sute de astfel de exemple, dar presupun că acesta ajunge.

Domnului rugându-ne

Ce-am povestit mai sus despre doamnele acelea din epoca colonială care au sfidat Inchiziția este unul dintre momentele de excepție din istoria noastră, pentru că de fapt puterea Bisericii Catolice este neîndoielnică, iar acum, cu avântul pe care-l iau mișcările fundamentaliste catolice, precum Opus Dei și Legionarii lui Cristos, lucrurile stau mult mai rău.

Chilienii sunt oameni religioși, deși în practică dovedesc mai mult fetișism și superstiție decât neliniște mistică sau cunoștințe teologice. Nimeni nu se declară ateu, nici chiar comuniștii autentici, pentru că termenul e considerat o insultă, se preferă termenul „agnostic”. De regulă, chiar și cei mai puțin credincioși se convertesc pe patul morții, riscând mult dacă n-ar face-o și pentru că o spovedanie în ultima clipă n-a făcut rău nimănui. Această constrângere spirituală provine de la pământul nostru: un popor care trăiește printre munți, logic, privește spre cer. Manifestările credinței sunt impresionante. Mii și mii de tineri ies, la chemarea Bisericii, în lungi procesiuni, cu lumânări și flori, slăvind-o pe Fecioara Maria sau cerând pace în gura mare, cu același entuziasm cu care în alte țări se strigă la concertele de rock. Rozariul recitat în familie și luna Maicii Domnului aveau mare succes, acum însă telenovelele au câștigat adepți mai numeroși.

Firește, din familia mea n-au lipsit niciodată esotericii. Un unchi de-al meu a dedicat șaptezeci de ani din viață pentru a predica întâlnirea cu neantul; are mulți adepți.

BB

Dacă în junețe i-aș fi dat mai multă importanță, n-aș studia acum budismul și n-aș încerca fără rezultat să stau în cap la clasele de yoga. Iar mătușa aceea centenară și dementă, deghizată în călugăriță, care încerca să le regenereze pe prostituatele de pe strada Mai pu, nu-i ajungea nici la călcăie în materie de sfințenie unei surori a bunică-mii

căreia i-au crescut aripi. Nu aripi cu pene aurii, precum cele ale îngerilor din Renaștere, care ar fi atras atenția, ci niște monturi discrete pe umeri, pe care medicii le-au diagnosticat în mod eronat ca deformări ale oaselor. Uneori, în funcție de cum cădea lumina, îi vedeam chiar și aureola plutind deasupra capului ca o farfurie. Povestea ei am spus-o în Cuentos de Eva Luna / Povestirile Evei Luna și nu e cazul s-o repet; ajunge să spun doar că, spre deosebire de tendința generalizată de a se plânge de orice, tipică chilienilor, ea era tot timpul mulțumită, deși a avut un destin tragic. La altcineva, o astfel de atitudine de fericire nejustificată ar fi fost impardonabilă, dar îi era perfect tolerată acestei fapturi transparente. Am ținut mereu fotografia ei pe birou, pentru a o recunoaște când se furișează în paginile unei cărți sau îmi apare prin casă.

În Chile avem o grămadă de sfinți de toate culorile, lucru normal având în vedere că este țara cea mai catolică din lume, mai mult decât Irlanda și în mod sigur mult mai mult decât Vaticanul. Acum câțiva ani a apărut o duduie, foarte asemănătoare statuii martirului Sebastian, care făcea vindecări miraculoase. I-au căzut pe cap presa, televiziunea și o grămadă de pelerini, care n-o lăsau în pace nicio clipă. Examinată mai atent, s-a dovedit că era un travestit, ceea ce nu i-a știrbit nici prestigiul și nici n-a pus capăt minunilor, dimpotrivă. Mai tot timpul aflăm de apariția altui sfânt sau a unui nou Mesia care atrag mulțimile cuprinse de speranță. Prin anii șaptezeci, pe când lucram ca ziaristă, a trebuit să fac un reportaj despre cazul unei fete care făcea profeții, avea darul să vindece animalele și să repare motoarele stricate fără a le atinge. Coliba modestă în care trăia se umplea de țăranii care veneau în fiecare

zi, la aceeași oră, să asiste la acele minuni discrete. Susțineau că peste acoperișul casei se prăvălea o ploaie invizibilă de pietre, făcând un zgomot ca de sfârșit de lume, că pământul se cutremura și fata cădea în transă. Am asistat de două ori la ședințele ei și pot confirma că fata chiar intra în transă, timp în care dobândeia forța fizică a unui gladiator, dar nu-mi amintesc să fi căzut pietre din cer și nici să se fi zgâlțâit pământul. Este posibil, după cum mi-a explicat un predicator

evangelic, ca asta să fi fost din cauza mea: eram o necredincioasă în stare să stric chiar și miracolele cele mai legitime. Oricum, cazul a apărut în ziare și interesul popular pentru sfântă a tot crescut, până când armata i-a pus capăt în stilul ei. Povestea mi-a folosit zece ani mai târziu pentru a o include într-un roman.

Catolicii sunt majoritari în țară, deși există tot mai mulți evanghelici și penticostali, care enervează pe toată lumea pentru că se înțeleg direct cu Dumnezeu, pe când ceilalți trebuie să treacă pentru asta prin birocrăția sacerdotală. Mormonii, care și ei sunt mulți și foarte puternici, își ajută adepții precum o agenție de plasare de locuri de muncă, așa cum făcea pe vremuri partidul radical. Iar restul sunt evrei, câțiva musulmani și, printre cei din generația mea, spiritualiști New Age, un cocteil de ecologism, creștinism, practici budiste, plus ceva rituri dezgropate recent din rezervele indigene și acompaniamentul obișnuit de diverși guru, astrologi, psihiatri și alte călăuze pentru suflet. De când sistemul de sănătate s-a privatizat și medicamentele au devenit o afacere imorală, medicina folclorică și orientală, vindecătorii tradiționali machis și meicas, șamanii indigeni, ierburile autohtone și vindecările miraculoase au înlocuit în bună măsură medicina tradițională, cu aceleași rezultate. Jumătate dintre prietenii mei s-au dat pe mână unui psihotic din asta care le dirijează destinul și-i ține sănătoși spălându-le aura, atingându-i cu palmele și conducându-i prin călătorii astrale. Cu ocazia ultimei mele vizite în Chile m-a hipnotizat un amic care ia lecții să devină vindecător; m-a dus înapoi în timp preț de mai multe generații. N-a fost greu să revin în prezent, amicul încă nu absolvise cursul, dar experimentul a meritat osteneala căci am descoperit că într-o viață anterioară nu fusesem Gingis Han, cum crede mama.

N-am reușit să mă scutur complet de religie, la cea mai mică supărare mă rog, pentru orice eventualitate, așa cum fac toți chilienii, inclusiv ateii, pardon, agnosticii. Să zicem că am nevoie de un taxi: experiența mi-a demonstrat că-i destul să spun Tatăl Nostru și el apare. A fost o perioadă, din copilărie și până pe la vreo cincisprezece ani, când am cochetat cu ideea de a deveni călugăriță, pentru a disimula faptul că n-aveam să fac rost de un soț, idee la care n-am

renunțat; mai am și acum tentația de a-mi sfârși zilele în sărăcie, tăcere și singurătate, într-un ordin benedictin sau într-o mănăstire budistă. Subtilitățile teologice nu mă interesează, ceea ce-mi place e stilul de viață. În ciuda frivolității mele invincibile, existența monastică mi se pare atrăgătoare. La cincisprezece ani m-am depărtat definitiv de Biserică și am dobândit oroare de religie în general și de cele monoteiste în special. Nu sunt un caz izolat: multe femei de vârsta mea, luptătoare ale eliberării feministe, nu se simt nici ele confortabil în religiile patriarhale – e vreuna care să nu fie așa? – și au trebuit să-și inventeze propriul cult, cu toate că în Chile nu se poate să nu aibă o nuanță creștină. Oricât de animiste s-ar declara, tot vei găsi o cruce la ele prin casă ori atârnată de gât. Cât despre mine, dacă vă interesează, religia mea se reduce la o întrebare simplă: „Care-i lucrul cel mai generos care s-ar putea face în acest caz?”. Iar dacă întrebarea nu se potrivește, am alta: „Ce-ar gândi bunicul despre chestia asta?”. Ceea ce nu înseamnă că la necaz nu mă închin.

Aveam obiceiul să spun că Chile e o țară fundamentalistă, dar după ce-am văzut excesele talibanilor trebuie să-mi moderez părerea. Poate că nu suntem fundamentalști, dar nici mult nu ne lipsește. Am avut norocul, asta da, ca spre deosebire de ceea ce se întâmplă în alte țări latino-americane, Biserica Catolică, cu câteva excepții lamentabile, să fi fost aproape mereu de partea celor săraci, ceea ce i-a adus un respect imens și multă simpatie. În vremea dictaturii, mulți preoți și multe călugărițe au ajutat victimele represiei și au plătit scump pentru asta. Cum spunea Pinochet în 1979, „singurii care plâng după restaurarea democrației în Chile sunt politicienii și câțiva preoți”. (E vorba de perioada când, vorba generalilor, Chile se bucura de o „democrație totalitară”).

Duminica bisericile sunt pline și Papa este venerat, deși nimeni nu îl bagă în seamă în ce privește părerea lui despre anticoncepționale, pentru că se pornește de la ideea că un bătrân celibatar, care n-are nevoie să-și câștige pâinea, nu poate fi expert în această chestiune delicată. Religia e colorată și ritualistă. Nu avem carnavaluri, în schimb avem procesiuni. Fiecare sfânt se distinge prin specialitatea sa, precum zeii din Olimp: pentru a readuce vederea orbilor, pentru a-i pedepsi pe

soții infideli, pentru a găsi un logodnic, pentru a-i apăra pe șoferi; dar cel mai popular este părintele Hurtado, care încă nu e sfânt, deși sperăm să ajungă, în ciuda încetineli cu care Vaticanul obișnuiește să ia astfel de decizii. Acest preot extraordinar a înființat un ordin numit Căminul lui Iisus, astăzi o întreprindere multimilionară, dedicată pe de-a-ntregul ajutorării săracilor. Părintele Hurtado este atât de miraculos, încât rareori nu s-a împlinit ceva ce l-am rugat și după ce-am plătit suma cuvenită pentru operele lui de caritate sau am făcut un sacrificiu important. Cred că sunt una dintre puținele persoane în viață care a citit cele trei tomuri complete ale eternei epopei La Araucana, în vers cu rimă și în spaniolă veche. N-am făcu i-o din curiozitate sau ca să mă dau cultă, ci pentru a-mi ține o promisiune făcută părintelui Hurtado. Spunea acest om cu inima curată că criza morală apare când aceiași catolici care trăiesc în opulență și se duc la biserică le refuză salariiilor lor un venit demn. Cuvintele astea ar trebui tipărite pe bancnotele de o mie de pesos, ca să nu se uite.

m

Există mai multe reprezentări ale Maicii Domnului care rivalizează între ele: cei care sunt fideli Fecioarei del Carmen, patroana Forțelor Armate, le consideră inferioare pe Fecioara din Lourdes sau La Tirana, sentimente plătite cu aceeași delicatețe de taberele respective. Apropo de aceasta din urmă, merită să spun că în nord, în orașul Iquique, pe timp de vară, este serbată într-un sanctuar unde se dansează în onoarea ei. Sugerează un pic carnavalul brazilian, însă păstrând proporțiile căci, cum spuneam, chilenii nu sunt extrovertiți. Școlile de dans se pregătesc tot anul, se învață coregrafia și se fac costumele, iar în ziua cu pricina se dansează în fața Tiranei în costum de Batman, de exemplu. Fetele sunt decoltate în chip revelator, poartă minijupe care abia de le acoperă fundul și tocuri înalte. Nu e de mirare că Biserica nu încurajează asemenea demonstrații ale credinței populare.

De parcă n-ar ajunge galeria asta numeroasă și colorată de sfinți, mai deținem și o savuroasă tradiție orală de spirite maligne, intervenții ale diavolului, morți care se scoală din mormânt. Bunicul jura că l-a întâlnit pe dracul în autobuz: l-a recunoscut după etichetele

verzi de țap.

În Chiloe, un grup de insule din sudul țării, vizavi de Puerto Montt, se spun povești cu vrăjitoare și monștri malefici: cu Pincoya, o fată frumoasă care iese din apă ca să-i înhațe pe bărbații neatenți; cu Caleuche, o corabie vrăjită care îi duce pe cei morți. În nopțile cu lună plină licăresc luminițe care indică locurile comorilor ascunse. Se spune că în Chiloe a existat multă vreme un guvern al vrăjitorilor, numit Recta Provincia, care se aduna noaptea în peșteri. Păzitorii acelor peșteri erau îmbunches, creaturi fioroase care se hrăneau cu sânge, cărora vrăjitorii le rupeau oasele și le coseau pleapele și anusul. Imaginația chiliana pentru cruzime nu încetează să mă uimească...

Chiloe are o cultură diferită de cea a restului țării, iar locuitorii sunt atât de mândri de izolarea lor încât se opun construcției unui pod care să unească insula mare de Puerto Montt. Locurile sunt extraordinare, toți chilienii și turiștii ar trebui să le viziteze, chiar cu riscul de a rămâne acolo definitiv. Oamenii trăiesc ca acum o sută de ani, fac agricultură, pescuiesc artizanal și se ocupă cu industria somonului. Casele se fac exclusiv din lemn, în mijlocul lor arde zi și noapte o mare sobă cu lemne la care se gătește și la care se încălzesc cei din familie, prietenii și dușmanii. Mirosul acestor case pe timp de iarnă e o amintire de neșters: lemn înmiresmat și arzând, lână jilavă, supă din oală... Au fost ultimii care s-au alăturat republicii când Chile și-a declarat independența față de Spania, iar în 1826 au vrut să se alăture coroanei Angliei. Se spune că Recta Provincia, acel guvern atribuit vrăjitorilor, a fost de fapt un guvern paralel, pe vremea când locuitorii refuzau să accepte autoritatea Republicii Chile.

Bunică-mea Isabel nu credea în vrăjitoare, dar nu m-ar mira să fi încercat uneori să zboare pe o coadă de mătură, pentru că și-a petrecut viața încercând practici paranormale și încercând să comunice cu Marele Dincolo, activitate foarte rău văzută pe atunci de Biserica Catolică. Într-un fel sau altul, buna femeie a reușit să atragă niște forțe misterioase care puneau în mișcare masa în timpul ședințelor de spiritism. Masa se află acum la mine acasă, după ce a făcut de mai multe ori ocolul pământului, urmându-l pe tatăl meu vitreg în cariera sa diplomatică, și după ce s-a pierdut în anii de exil. Mama a

recuperat-o printr-o lovitură măiastră de istețime și mi-a trimis-o cu avionul în California. Ar fi ieșit mai ieftin dacă ar fi expediat un elefant, căci este vorba de o piesă de mobilier greu, spaniol, din lemn sculptat, cu un picior fenomenal în centru, format din patru lei feroce. E nevoie de trei bărbați ca s-o ridice. Nu știu care era trucul bunică-mii pentru a o face să danseze doar atingând-o ușor cu degetul arătător. Buna doamnă și-a convins urmașii că după moartea sa va veni în vizită dacă va fi chemată și presupun că s-a ținut de cuvânt. Nu vreau să mă laud că fantoma ei, sau oricare alta, mă însoțește zilnic – presupun că or avea lucruri mai importante de făcut –, dar îmi place ideea că e gata să vină în caz de forță majoră.

Spunea draga de ea că toată lumea posedă puteri psihice, dar pentru că nu le practicăm se atrofiază, la fel ca mușchii, și în cele din urmă dispar. Trebuie să spun că experimentele ei parapsihologice n-au fost niciodată o activitate macabră, nici gând de odăi întunecate, candelabre mortuare sau muzică de orgă, ca în Transilvania. Telepatia, capacitatea de a mișca lucrurile fără a le atinge, clarviziunea sau comunicarea cu sufletele din Marele Dincolo se petreceau la orice oră din zi și în chipul cel mai banal cu putință. De exemplu, bunica n-avea încredere în telefoane, care au fost un dezastru în Chile, până când s-a inventat telefonul mobil, și se folosea de telepatie pentru a dicta rețetele de tartă cu mere celor trei surori Morla, colegile ei din Frăția Albă, care locuiau în capul celălalt al orașului. Nu s-a putut dovedi niciodată dacă metoda a funcționat, tustrele erau niște bucătărese catastrofale. Frăția Albă era formată din aceste doamne excentrice și din bunicul, care nu credea defel în chestiile astea, dar își însoțea nevasta ca s-o apere în caz de pericol. Omul era sceptic de la natură și n-a acceptat în ruptul capului că sufletele morților ar putea mișca masa, dar când bunica i-a sugerat că poate nu erau spiritele, ci extraterestrii, a îmbrățișat plin de entuziasm ideea, părăndu-i-se o explicație mai științifică.

Nu e nimic ciudat în toate astea. Jumătate din Chile trăiește după horoscop, după ghicitori sau după vagile prevestiri ale bețișoarelor de Yi Qing, în timp ce cealaltă jumătate își agață la gât cristale sau studiază/eng-s/zwz. La curierul inimilor de la televiziune

problemele se rezolvă cu cărțile de Tarot. Majoritatea foștilor revoluționari din stânga militantă se dedică în prezent practicilor spirituale, (între gherilă și esoterism există un pas dialectic pe care nu reușesc să-l precizez.) Ședințele bunicii mi se par

65

mai rezonabile decât ofrandele făcute sfinților, cumpărarea de indulgențe pentru a ajunge în rai sau peregrinările habotnicelor locale în autobuze aglomerate. Am auzit de multe ori spunându-se că bunica mișca zaharnița din loc fără s-o atingă, doar prin puterea minții. Mă îndoiesc să fi văzut vreodată cu ochii mei isprava, poate că auzind-o spusă de atâtea ori chiar m-am convins că așa era. De zaharnița nu-mi amintesc, dar cred că țin minte un clopoțel de argint cu un fel de prinț efeminat în vârf, cu care erau sunați din sufragerie servitorii să aducă felul următor. Nu știu dacă am visat, dacă am inventat scena sau am văzut-o în realitate: am înaintea ochilor clopoțelul acela care alunecă pe fața de masă tăcut, de parcă prințul ar fi dobândit viață proprie, face o întoarcere olimpică, spre stupoarea comensurilor, și se oprește în capul mesei, lângă bunica. Așa pățesc cu multe întâmplări și povești din viața mea, pe care mi se pare că le-am trăit, dar de cum le aștern în scris și le confrunt cu logica mi se par improbabile, deși problema nu mă neliniștește. Ce importanță are dacă s-au întâmplat sau doar le-am imaginat? Oricum, viața e vis.

N-am moștenit puterile psihice ale bunică-mii, dar ea mi-a deschis mintea către misterele lumii. Accept că orice e posibil. Ea susținea că realitatea are dimensiuni multiple și că nu e înțelept să te încrezi doar în rațiune și în simțurile noastre mărginite dacă vrei să înțelegi viața; există și alte instrumente de percepție, precum instinctul, imaginația, visele, emoțiile, intuiția. Ea m-a inițiat în realismul magic cu mult înainte ca așa-numitul boom al literaturii latino-americane să-l transforme într-o modă. Asta mă ajută în muncă, pentru că încep fiecare carte cu același criteriu folosit de ea la toate ședințele: chem spiritele cu blândețe, ca să-mi povestească viața lor. Personajele literare, ca și spiritele pe care le invoca bunica, sunt făpturi fragile și sperioase, trebuie să te porți cu ele prudent, dacă vrei să se simtă bine în pagină.

Fantome, mese care se mișcă singure, sfinți făcători de minuni și diavoli cu labe verzi prin mijloacele de transport în comun fac viața și moartea mai interesante. Sufletele pierdute nu recunosc granițele. Am un amic în Chile care se trezește noaptea pentru că i-au venit în vizită niște africani înalți și slabi, îmbrăcați în tunică și înarmați cu lăncii, pe care doar el îi poate vedea. Nevastă-sa, care doarme lângă el, nu i-a văzut niciodată, în schimb, vede două doamne englezoaice din secolul al XIX-lea care trec prin uși. Iar o prietenă din Santiago, în a cărei casă lămpile cădeau în mod misterios și se răsturnau scaunele, a descoperit că motivul erau oasele unui geograf danez, care au fost dezgropate în grădină, împreună cu hărțile și caietul de însemnări. Cum o fi ajuns atât de departe bietul mort? Nu vom ști niciodată, dar cert e că după ce i s-au spus câteva rugăciuni și i s-au făcut câteva slujbe, nefericitul geograf s-a cărat. Pesemne că în viață fusese calvinist sau luteran și nu i-au plăcut riturile papistașe.

Bunica spunea că spațiul este ticsit de prezențe, morți și vii amestecați. Ideea e grozavă, drept care soțul meu și cu mine ne-am construit în nordul Californiei o casă mare, cu tavane înalte, stâlpi și boite, care să invite fantomele din mai multe epoci și latitudini, mai cu seamă pe cele din sud. Încercând să imităm căsoaia străbunicilor mei, am avariat-o grație unei laborioase și costisitoare strădanii de a deteriora ușile cu lovituri de ciocan, a păta pereții cu vopsea, a face să ruginască metalele cu ajutorul oxizilor și a călca în picioare grădina. Rezultatul e destul de convingător; cred că măcar o stafie distrată poate veni să locuiască la noi, înșelată de aspectul proprietății. În timpul procesului menit să adauge secole, vecinii ne priveau din stradă cu gura căscată, neînțelegând de ce am făcut o casă nouă dacă doream una veche. Asta pentru că în California nu se poartă stilul colonial chilian și, oricum, nimic nu e vechi cu adevărat. Să nu uităm că până în 1849, San Francisco nu exista, în locul lui era un sat numit Yerba

Buena, populat de o mână de mexicani și mormoni, iar singurii vizitatori erau traficanții de blănuri. Cea care a atras mulțimile a fost febra aurului. O casă ca a noastră e o imposibilitate istorică în locurile

acelea.

Peisajul copilăriei

Este foarte greu de stabilit cum arată o familie chiliana tipică, dar pot să spun fără teama de a greși că a mea nu era. Nici eu n-am fost o domnișoară tipică, după canoanele mediului în care am crescut; am scăpat nesăpunită, cum se zice. Am să-mi descriu un pic tinerețea, poate că așa am să luminez unele aspecte ale societății din țara mea, care pe atunci era mult mai intolerantă decât acum. Al. Doilea Război Mondial a fost un cataclism care a zdruncinat lumea și a schimbat totul, de la geopolitică și știință până la obiceiuri, cultură și artă. Idei noi le-au măturat fără milă pe cele care susținuseră societatea în secolele precedente, dar inovațiile au întârziat mult până să traverseze două oceane sau să treacă de zidul de nepătruns al cordilierei andine. Totul ajungea în Chile cu o întârziere de câțiva ani.

Bunica mea clarvăzătoare a murit subit de leucemie. Nu s-a luptat să trăiască, s-a abandonat morții chiar cu entuziasm, pentru că era tare curioasă să vadă cerul. Cât trăise pe acest pământ avusese norocul să fie iubită și protejată de bărbatul ei, care i-a suportat cu dragă inimă extravaganțele, căci altfel ar fi ajuns la balamuc. Am citit câteva scrisori de-ale ei în care pare a fi o femeie melancolică, cu o fascinație morbidă a morții; totuși, mi-o amintesc că pe o ființă luminoasă, ironică și cu bucurie de viață. Disparația ei a fost o adevărată catastrofă, casa s-a cufundat în doliu, iar eu am învățat să mă tem. Mă temeam de diavolul care apărea în oglinzi, de fantomele care bântuiau prin colțuri, de șoarecii din pivniță, mi-era frică să nu moară mama și să ajung la orfelinat, să nu apară taică-meu – omul al cărui nume nu se pronunța – și să mă ducă departe, frică să nu fac vreun păcat și să ajung în iad, frică de țigănci și de baubaul cu care mă amenința dădaca; lista era interminabilă, aveam destule motive să fiu îngrozită.

Bunicul, furios că fusese părăsit de marea dragoste a vieții sale, s-a îmbrăcat în negru din cap până-n picioare, a vopsit mobila în aceeași culoare și-a interzis petrecerile, muzica, florile și desertul. Stătea toată ziua la birou, prânzea în centru, cina la clubul Uniunii, în weekend juca golf sau pelota ori pleca să schieze pe munte. A fost unul

dintre inițiatorii acestui sport într-o perioadă când a te duce pe pârtie echivala cu escaladarea Everestului; nu mi-am imaginat nicicând că într-o bună zi Chile avea să ajungă Meca sporturilor de iarnă, unde se antrenează echipe olimpice din toată lumea. Abia de-l vedeam câteva minute, dimineața devreme; cu toate acestea, a avut un rol hotărâtor în formarea mea. Înainte de a pleca la școală, noi, copiii ne duceam la el în cameră să-i spunem bună dimineața; odaia cu mobilă funebră mirosea a săpun englezesc Lifebuoy. Nu ne giugiulea niciodată – considera asta un obicei nesănătos –, dar un cuvânt de aprobare din partea lui merita orice străduință. Mai târziu, pe la șapte ani, când am început să citesc ziarul și să pun întrebări, și-a dat seama că exist și-atunci a început o relație ce avea să se prelungească încă mult timp după moartea lui, pentru că păstrez și acum urmele mâinilor sale în caracterul meu și mă nutresc din poveștile pe care mi le spunea.

Copilăria mea n-a fost veselă, dar a fost interesantă. Nu mă plictiseam grație cărților unchiului Pablo, care pe atunci era încă holtei și locuia cu noi. Era un cititor incorigibil, cărțile se îngrămădeau pe jos, pline de praf și pânze de păianjen. Fura din librării și de la prieteni, fără mustrări de conștiință: era de părere că orice material tipărit, în afară de al lui, era patrimoniu al omenirii. Îmi dădea voie să le citesc pentru că-și propusese să-mi transmită cu orice

70

chip viciul lecturii: mi-a dăruit o păpușă după ce-am terminat Război și pace, un volum gros scris cu litere minuscule. Nu exista cenzură în casa noastră, dar bunicul nu permitea lumini aprinse după ora nouă seara, drept care unchiul Pablo mi-a făcut cadou o lanternă. Cele mai frumoase amintiri din anii aceia sunt cărțile pe care le-am citit sub cearșaf la lumina lanternei. Noi copiii din Chile citeam romanele lui Emilio Salgari și ale lui Jules Verne, Comoara Tinereții și colecțiile de nuvele edificatoare, care propovăduiau ca virtuți supreme obediența și puritatea, precum și revista El Peneca. Aceasta apărea miercurea, iar eu o așteptam încă de marți la poartă, ca să nu pună frații mei mâna pe ea. Pe toate astea le devoram pe post de apetitiv, după care treceam la feluri mai suculente, precum Ana Karenina sau Mizerabilii. Ca desert savuram basmele. Cărțile acelea minunate m-au

ajutat să scap de realitatea destul de sordidă a casei cuprinse de doliu și în care, ca și pisicile, noi copiii eram o piedică.

Mama, redevenită o tânără femeie liberă, pentru că reușise să-și anuleze căsătoria și trăia sub protecția tatălui său, avea destui admiratori, socotesc că erau o duzină sau două. Nu era doar frumoasă, ci avea și aspectul acela eteric și vulnerabil al fetelor de pe vremea aceea, complet dispărut în ziua de azi când sexul frumos face haltere. Fragilitatea ei era foarte atrăgătoare: chiar și ultimul bicisnic se simțea puternic alături de ea. Era o femeie care inspiră ideea de protecție, exact invers decât mine, care sunt un tanc în plină cursă. În loc să se îmbrace în negru și să plângă după soțul frivol care o părăsise, așa cum se aștepta de la ea, încerca să se distreze în măsura posibilităților, foarte limitate atunci, căci o femeie nu putea ieși singură la un salon de ceai, iar la cinema – nici gând. Cenzura clasifica filmele cât de cât interesante ca „nerecomandate domnișoarelor”, ceea ce voia să spună că se puteau vedea doar în compania unui bărbat din familie care-și asuma răspunderea pentru prejudiciul moral pe care spectacolul l-ar

Vii fi putut produce plăpândului psihic feminin. S-au păstrat câteva fotografii din anii aceia în care mama parc-ar fi sora mai mică a actriței Ava Gardner. Avea o frumusețe fără artificii: ten luminos, râs spontan, trăsături clasice și o mare eleganță naturală, suficiente motive pentru ca gurile rele să nu-i dea pace. Dacă platonicii ei curtezani speriau închistată societate din Santiago, imaginează-ți scandalul care a izbucnit când s-a aflat de amorul ei cu un bărbat căsătorit, tată a patru copii și nepot de episcop pe deasupra.

Din numeroșii pretendenți, mama l-a ales pe cel mai urât dintre toți. Ramón Huidobro semăna cu o broască verde, dar sărutul dragostei l-a prefăcut în prinț, exact ca în basm, iar acum pot să jur că e drăguț. Legături clandestine au existat dintotdeauna, la asta noi, chilienii, suntem experți, numai că idila aceea doar clandestină nu era și în curând a fost un secret de care se vorbea în gura mare. Nereușind s-o facă pe fiică-sa să-și schimbe părerea și nici să împiedice scandalul, bunicul a decis să-l aducă pe amant sub acoperișul său, sfidând societatea și Biserica. Episcopul în persoană a venit să pună lucrurile la punct, dar bunicul l-a condus amabil la ușă, spunându-i că de păcatele

propriii se ocupa el, ca și de cele ale fiicei lui. Cu timpul, acest amant avea să ajungă tatăl meu vitreg, inegalabilul unchi Ramón, prieten, confident, singurul și adevăratul meu tată; dar când a intrat în casa noastră l-am considerat cel mai mare dușman și mi-am propus să-i fac viața imposibilă. Acum, după cincizeci de ani, el jură că nu e așa, că nu i-am declarat război niciodată, dar o spune din noblețe sufletească, ca să-mi ușureze conștiința, pentru că-mi amintesc perfect planurile menite să-i aducă o moarte lentă și dureroasă.

Cred că Chile e singura țară de pe glob în care divorțul nu există, căci nimeni nu îndrăznește să-i sfideze pe preoți, deși șaptezeci și unu la sută din populație o cere de mult. Niciun parlamentar, nici chiar cei care s-au despărțit de neveste și s-au combinat rapid și succesiv cu alte femei, nu dă piept cu popii. Rezultatul: legea divorțului

72

e îngropată an de an în sertarul cu afaceri de rezolvat, iar când în sfârșit va fi aprobată va avea atâtea restricții și condiționări, încât o să fie mai convenabil să-ți asasinezi jumătatea decât să divorțezi. Prietena mea cea mai bună, sătulă să tot aștepte hârtia care să declare nulă căsătoria, citea zilnic anunțurile mortuare în speranța că va da de numele soțului. N-a avut niciodată curajul să se roage pentru moartea lui meritată, dar cred că dacă i-ar fi cerut-o cum se cuvine părintelui Hurtado, precis că acesta ar fi rezolvat lucrurile. De mai bine de un secol, porțițele legii au slujit pentru ca mii de cupluri să-și anuleze căsătoria. Așa au făcut și părinții mei. Au fost de ajuns voința bunicului și relațiile pe care le avea, pentru ca tatăl meu să dispară ca prin minune, iar mama să fie declarată necăsătorită cu trei copii nelegitimi, pe care legea noastră îi numește „putativi”. Taică-meu a semnat hârțiile fără să clipească, o dată asigurat că nu va trebui să-și întrețină copiii. Nulitatea constă în faptul că o serie de martori falși jură în fața unui judecător care se prefacă că și crede ce i se spune. Ca să obții nulitatea, ai nevoie de un avocat, pentru care timpul valorează aur, căci taxează cu ora, drept care n-are niciun interes să scurteze procedurile. Singura condiție pentru ca acesta să „scoată” certificatul de nulitate este ca soțul să fie de acord, pentru că dacă unul dintre ei refuză să participe la înșelăciune, așa cum a făcut prima soție a tatălui meu

vitreg, nu se poate face nimic. Rezultatul? Bărbații și femeile se adună și se despart fără niciun fel de documente legale, așa cum a făcut cvasitotalitatea oamenilor pe care-i cunosc. Și în timp ce aștern aceste gânduri, în mileniul trei, legea divorțului încă nu s-a votat, deși președintele Republicii și-a anulat prima căsătorie și s-a recăsătorit. În ritmul ăsta, mama și unchiul Ramón, care au ajuns la optzeci de ani și au trăit împreună mai bine de o jumătate de secol, vor muri fără să apuce să-și legalizeze situația. Acum nu le mai pasă, chiar dacă ar fi posibil, tot nu s-ar căsători: preferă să fie evocați ca niște amanți legendari.

73

Unchiul Ramón lucra la Ministerul Afacerilor Externe, ca tata, iar la puțin timp după ce s-a instalat sub acoperișul protector al bunicului meu în calitate de ginere nelegitim, a fost trimis în misiune diplomatică în Bolivia. Era la începutul anilor cincizeci. Mama și noi, copiii, am plecat cu el.

Înainte de a începe călătoria, eram convinsă că toate familiile erau ca a mea, că Chile era centrul universului și că restul omenirii avea înfățișarea noastră și vorbea spaniola ca primă limbă; engleza și franceza erau materii de școală, la fel ca geometria. De cum am trecut granița, am avut prima bănuială în ce privește vastitatea lumii și mi-am dat seama că rumeni, dar absolut nimeni, nu știa cât de specială era familia mea. Am învățat repede ce înseamnă să fii respins. După ce am plecat din Chile și-am început să mergem dintr-o țară în alta, am devenit fata cea nouă din cartier, străina de la școală, ciudata aia care se îmbrăca altfel și nici măcar nu putea vorbi ca ceilalți. Nu întrezăream vremea când aveam să mă întorc pe terenul meu cunoscut din Santiago, iar când aceasta s-a întâmplat, după niște ani, iar n-a fost bine, pentru că lipsisem prea mult. A fi străină, cum am fost aproape mereu, înseamnă că trebuie să mă străduiesc mult mai mult decât localnicii, lucru care m-a ținut în alertă și m-a obligat să devin flexibilă pentru a mă adapta la medii diferite. Situația prezintă unele avantaje pentru cineva care-și câștigă viața observând: nimic nu mi se pare natural, aproape totul mă surprinde. Pun întrebări absurde, dar uneori le pun unor oameni potriviți și astfel mă aleg cu subiecte pentru

romanele mele.

Și, sincer, una dintre trăsăturile care mă atrag cel mai mult la Willie este atitudinea lui sfidătoare și încrezătoare. Nu se îndoiește de sine însuși și nici de împrejurările sale. A trăit mereu în aceeași țară, știe să cumpere după catalog, să voteze prin poștă, să deschidă un flacon cu aspirine și unde să sune dacă se inunda bucătăria. Îi invidiez siguranța; se simte perfect în trupul său, în limba sa, în

n

țara sa. În viața sa. Există un fel de prospețime și de inocență la oamenii care au stat mult timp în același loc și care au martori pentru trecerea lor prin această lume. Dimpotrivă, celor dintre noi care am plecat des ne-a crescut, de nevoie, o piele tare. Pentru că ne lipsesc rădăcinile și martorii din trecut, trebuie să ne bazăm pe memorie pentru a da continuitate vieții noastre, dar memoria e cețoasă și nu te poți încrede în ea. Evenimentele din trecutul meu nu au contururi precise, s-au estompat, de parcă viața mi-ar fi fost un șir de iluzii, de imagini fugare, de lucruri pe care nu le înțeleg sau le înțeleg doar pe jumătate. N-am niciun fel de certitudini. Nici Chile nu mi se pare a fi un loc geografic cu caracteristici precise, unul care poate fi definit și real. Îl văd așa cum se văd drumurile la asfințit, când umbra plopilor înșală vederea și peisajul pare doar un vis.

Oameni mândri și serioși

Am o prietenă care spune că noi chilenii suntem săraci dar cu capsă pusă. Evident, se referă la susceptibilitatea noastră nejustificată, mereu gata să izbucnească, la orgoliul nostru solemn, la tendința noastră de a ne transforma în niște proști plini de morgă la cea mai mică ocazie. De unde ne-or veni asemenea trăsături? Presupun că se pot pune un pic și pe seama patriei mămă, Spania, care ne-a lăsat moștenire un amestec de pasiune și severitate, restul i-l datorăm sângelui răbdătorilor araucani, iar ce rămâne îl punem pe seama destinului.

Eu am un pic de sânge francez, din partea tatălui, și, neîndoielnic, ceva de indigen, lucru vizibil dacă te uiți la mine, însă originile mele sunt preponderent hispano-basce. Cei care întemeiau familii ca a mea încercau să-și stabilească dinastii, pentru asta unii

și-au atribuit un trecut aristocratic, deși în realitate erau plugari sau aventurieri spanioli, ajunși cu secole în urmă în fundul Americii cu mâinile goale. Nici gând de sânge albastru, cum se spune. Erau ambițioși și muncitori, au pus mâna pe pământurile cele mai mănoase de lângă Santiago și s-au pornit să devină oameni importanți. Cum emigraseră mai devreme și apucaseră să se îmbogățească, și-au permis luxul de a privi în jos la cei veniți mai târziu. S-au căsătorit între ei și, ca buni catolici, au produs o descendență abundentă. Băieții normali erau destinați agriculturii, bisericii și ierarhiei eclesiastice, niciodată comerțului, asta era pentru alt gen de oameni; cei mai nefavorizați din punct de vedere intelectual ajungeau în Marină. Adesea mai rămâneau unul și pentru a fi președinte de republică. Avem dinastii prezidențiale, de parcă funcția ar fi ereditară, pentru că chilenii votează pentru un nume cunoscut. Familia Errázuriz, de pildă, a avut trei președinți, treizeci și ceva de senatori și nu mai știu câți deputați, bașca mai mulți capi de Biserică. Fetele virtuose din familiile „cunoscute” se căsătoreau cu verii lor sau deveneau „sfinte” în urma unor miracole îndoielnice; de fetele care călcau strâmb aveau grijă măicuțele. Oamenii erau conservatori, credincioși, onorabili, mândri și avari, dar îndeobște blajini, nu atât din temperament, cât cu scopul de a merita un loc în rai. Se trăia cu frică de Dumnezeu. Eu am crescut cu convingerea că orice privilegiu atrage după sine, ca o consecință naturală, un lung șir de responsabilități. Clasa socială despre care vorbesc păstra distanța față de semenii ei, căci rolul ei pe pământ era să fie un exemplu, sarcină anevoioasă pe care și-o asuma cu devoțiune creștinească. Trebuie să spun însă că, în ciuda originii și numelui, ramura din partea bunicului nu făcea parte din oligarhie, se bucura de o viață bună, dar n-avea avere sau pământuri.

O trăsătură caracteristică chilenilor în general și urmașilor spaniolilor și bascilor în special este sobrietatea, care contrastează cu temperamentul exuberant din restul Americii Latine. Am crescut printre mătuși milionare, verișoarele bunicului și ale mamei, înveșmântate în negru până la călcâie și care se laudau că „întorc” hainele bărbaților lor, procedeu enervant care consta în a descoase haina, a călca bucățile și a le coase iar pe dos, pentru a le prelungi

viața. Victimele erau ușor de recunoscut: buzunarul de la piept era pe dreapta, nu pe stânga. Rezultatul era jalnic, dar efortul făcut dădea seamă de firea economicoasă și gospodărească a doamnelor în cauză. A fi gospodină bună e fundamental în țara mea, unde lenea e un privilegiu masculin. Bărbaților li se iartă, așa cum li se tolerează alcoolismul, căci se presupune că e vorba de niște caracteristici biologice inevitabile: așa s-a născut, asta-i situația... Se înțelege, nu e cazul femeilor. Chilienele, chiar cele mai bogate, nu-și vopsesc unghiile, asta ar însemna că nu-și folosesc mâinile, iar unul dintre epitetele cele mai grave e să fii considerată trândavă. Pe vremuri, când te urcai într-un autobuz, toate femeile tricotau; acum nu mai vezi așa ceva pentru că suntem copleșiți cu tone de haine second-hand din Statele Unite și cu gunoaie din poliester venite din Taiwan, așa că tricotatul a intrat în istorie.

S-a speculat mult pe tema sobrietății noastre care ar fi moștenirea epuizaților conchistadori spanioli, care ajungeau aici morți de foame și de sete, mânați mai curând de sărăcie decât de lăcomie. Acei viteji căpitani, ultimii la împărțirea prăzii Conchistei, trebuiau să treacă Anzii prin pășuri periculoase, sau să traverseze deșertul Atacama sub un soare de lavă topită, sau să înfrunte valurile și vânturile fatidice ale Capului Horn. Iar răsplata abia de merita efortul, pentru că, spre deosebire de alte regiuni ale continentului, Chile nu oferea posibilități de îmbogățire exorbitantă. Minele de aur și argint se numărau pe degetele de la o mână și cereau un efort nemăsurat; nici clima nu era potrivită pentru niște plantații prospere de tutun, cafea sau bumbac. Țara asta a fost tot timpul aproape săracă, coloniștii puteau spera în cel mai bun caz la o viață liniștită de agricultor.

Cum spuneam, înainte vreme ostentația era un lucru inacceptabil, dar din păcate asta a dispărut, cel puțin la cei din Santiago. Au devenit cumplit de pretențioși, se duc la supermarket duminică dimineața, își umplu cărucioarele cu produsele cele mai scumpe – caviar, șampanie, mușchiuleț –, se plimbă o vreme ca să fie invidiați pentru cumpărăturile lor, după care le abandonează pe un coridor și o șterg discret cu mâinile goale. Mi s-a mai spus și că o mare parte din telefoanele celulare sunt false, din lemn, servesc doar pentru

a face paradă. În urmă cu niște ani așa ceva ar fi fost de neconceput; singurii care locuiau în conace erau arabii proaspăt îmbogățiți, iar ni

78

meni normal la cap n-ar fi purtat blană, chiar dacă afară ar fi fost un frig polar.

Latura pozitivă a modestiei – falsă sau autentică – era, firește, simplitatea. Nici gând de petrecerile adolescenților care împlineau cincisprezece ani cu lebede vopsite în roz, nici gând de nunți imperiale cu torturi de patru etaje, de ceaiuri cu orchestră în cinstea cățeilor pechinezi, ca în alte capitale din exuberantul nostru continent. Sobrietatea națională a fost o trăsătură notabilă, care a dispărut odată cu capitalismul nemăsurat din ultimele două decenii, când a fi bogat și a o arăta a ajuns la modă; sper însă că în curând ne vom întoarce la cele cunoscute. Popoarele au un caracter tenace. Actualul președinte al Republicii (e vorba de începutul anului 2002), Ricardo Lagos, trăiește cu familia într-o casă închiriată într-un cartier fără mari pretenții. Când îl vizitează, demnitarii din alte țări rămân uimiți de dimensiunile reduse ale casei, iar uluiala lor crește constatând că președintele pregătește cu mâna lui băuturile, iar prima doamnă dă o mână de ajutor la servitul mesei. Dreapta nu-i iartă lui Lagos că „nu e ca ei”, totuși îi admiră simplitatea. Cuplul acesta este un exponent tipic al clasei mijlocii de stirpe veche, formată în școli și universități de stat, gratuite, laice și umaniste. Familia Lagos sunt chileni crescuți în valorile egalității și dreptății sociale, pe care obsesia materialistă din ziua de azi se pare că n-a atins-o. E de presupus că exemplul lor va ajunge să pună capăt o dată pentru totdeauna cărucioarelor abandonate la super market și celulelor din lemn.

Îmi vine acum în minte că toată sobrietatea asta atât de înrădăcinată în familia mea, ca și tendința de a disimula bucuria și bunăstarea, ne vin din rușinea pe care o simțeam văzând mizeria din jur. Ni se părea că a avea mai mult decât alții nu era doar o nedreptate divină, ci și un soi de păcat personal. Trebuia să facem penitență și să dăm de pomană pentru a compensa situația. Penitența însemna să mănânci fasole, linte sau mazăre și să stai în frig pe

79

timp de iarnă. Pomana era o activitate familială, de care se ocupau mai ales femeile. De micuțe, fetele mergeam de mână cu mamele sau mătușile să împărțim haine și mâncare la săraci. Obiceiul s-a pierdut acum vreo cincizeci de ani, dar a-ți ajuta aproapele continuă să fie o obligație pe care chilienii și-o asumă cu dragă inimă, așa cum se și cuvine într-o țară în care nu lipsesc ocaziile de a o exercita, în Chile, sărăcia și solidaritatea merg mână în mână.

Neîndoielnic, există o distanță uriașă între bogați și săraci, ca în aproape toată America Latină. Poporul chilian, oricât de sărac ar fi, e mai curând bine educat, este informat și-și cunoaște drepturile, deși nu și le poate cere mereu. Dar sărăcia își scoate din când în când capul hidos la iveală, mai ales în vremurile de criză. Pentru a ilustra generozitatea națională, nimic mai elocvent decât un fragment dintr-o scrisoare pe care mi-a trimis-o mama din Chile, cu ocazia inundațiilor din iarna lui 2002, care au acoperit o jumătate de țară cu un ocean de apă murdară și noroi.

Aplouat câteva zile la rând. Apoi se mai potolea, se transforma într-o ploică mocănească care te uda până la piele și exact când Ministerul de Interne zicea că o să vină timp frumos, iar cădea o aversă cu furtună de-ți zbura pălăria de pe cap. A fost încă o încercare grea pentru populație. Am văzut chipul adevărat al mizeriei din Chile, sărăcia necunoscută a păturii de jos din clasa medie, cea care suferă cel mai mult, pentru că speră. Oamenii aceștia muncesc o viață întreagă pentru o locuință decentă și societățile îi păcălesc: vopsesc foarte frumos casele pe dinafară, dar nu fac canalizare și cu ploile astea nu numai că se inundă, dar se și distrug, se topesc ca miezul de pâine. Singurul lucru care îi mai smulge din dezastrul ăsta e campionatul mondial de fotbal. Iván Zamorano, idolul nostru fotbalistic, a donat o tonă de alimente și-și petrece zilele în cartierele inundate, stând cu copiii cărora le distribuie mingi. Nu-ți poți imagina scenele de durere; tot cei mai nevoiași pătesc cele mai mari nenorociri. Viitorul se arată negru, pentru că ogoarele cu legume au ajuns sub apă, iar vijelia a distrus plantații întregi de pomi fructiferi. La Magallanes oile mor cu miile, înzăpezite și pradă lupilor. Firește că solidaritatea chiliana s-a manifestat pretutindeni. Bărbați, femei și adolescenți cu apa până la

genunchi și plini de noroi au grijă de copii, împart haine, proptesc sate întregi pe care apele le târăsc în prăpastie, în Piața Italiei a fost instalat un cort uriaș; mașinile trec și, fără să oprească, aruncă pachete cu păături și alimente pe care le prind din zbor studenții. Gara Mapocho a devenit un adăpost enorm pentru cei care și-au pierdut casele, și există acolo o scenă pe care artiștii din Santiago, grupurile rock și chiar și orchestra simfonică îmblânzesc situația, obligând oamenii înțepeniți de frig să danseze, ca să uite măcar o clipă de nenorocire. Mare lecție de umilință... Președintele, împreună cu soția și miniștrii, face turul adăposturilor și încurajează oamenii. Lucrul cel mai bun este că ministra Apărării, Michelle Bachelet, fiica unuia care a fost asasinat de dictatură, a scos armata la lucru și umblă peste tot cățărata pe un tanc, cu comandantul șef alături, ajutând zi și noapte. În fine, fiecare face ce poate. Problema e ce-o să facem cu băncile, corupția e de-a dreptul scandaloașă în țara asta.

Dacă pe chileni îi scoate din sărite succesul altuia, tot atât de adevărat este că sunt magnifici în caz de nenorocire; își lasă de o parte meschinăria și devin brusc persoanele cele mai solidare și mai generoase de pe lume. Există câteva teledonuri anuale prin televiziune cu scop de caritate unde toți, mai ales cei mai umili, se lansează într-o adevărată competiție în sensul că cine dă mai mult. Și ocazii pentru a face apel la mila publică nu lipsesc într-o națiune ca a noastră, zguduită în permanență de fatalități care scot viața din țâțâni, diluvii care distrug sate întregi, valuri uriașe care aduc ambarcațiunile în piață. Ne-am obișnuit cu ideea că viața e ceva nesigur, așteptăm tot timpul să ne mai cadă pe cap o nenorocire. Bărbatul meu, care măsoară un metru optzeci și n-are genunchii foarte flexibili, nu pricepea de ce țin paharele și farfuriile pe rafturile cele mai de jos ale bufetului din bucătărie, unde el nu ajunge decât culcat pe spate, asta până când cutremurul

și

din 1988 din San Francisco a distrus vesela tuturor vecinilor, dar a noastră a rămas intactă.

Nu totul e să te bați cu pumnii în piept cu un sentiment de vinovăție și să dai de pomană ca să compensezi nedreptatea

economică; nici vorbă de asta. Seriozitatea noastră e compensată masiv prin lăcomie: în Chile, viața se derulează în jurul mesei. Majoritatea oamenilor de afaceri pe care-i cunosc au diabet, pentru că întâlnirile de afaceri înseamnă mic dejun, prânz și cină. Nimeni nu semnează o hârtie fără să ia măcar o cafea cu fursecuri sau o băutură.

Dacă e adevărat că legume mâneam în fiecare zi, duminica meniul se schimba. Un prânz tipic de duminică în casa bunicului începea cu niște empanadas sățioase, niște plăcinte cu carne și ceapă, în stare să producă aciditate și celor mai sănătoși; apoi se servea o supă bună să te scoale din morți, plină de carne, porumb, cartofi și verdețuri; urma un fel succulent de fructe de mare, a cărui aromă delicioasă umplea casă, și se termina cu o colecție de deserturi irezistibile, din care nu putea lipsi tarta cu cremă de lapte, vechea rețetă a mătușii Cupertina, totul acompaniat de litri întregi din fatidicul nostru pisco sour și de sticle de vin negru învechit cu anii în pivnița casei. La plecare ni se dădea o linguriță de bicarbonat. Totul se înmulțea cu cinci atunci când un adult își serba ziua de naștere; noi, copiii nu meritam asemenea onoare. N-am auzit niciodată de cuvântul colesterol. Părinții mei, care au trecut de optzeci de ani, consumă săptămânal nouăzeci de ouă, un litru de smântână, jumătate de kilogram de unt și două de brânză. Sunt sănătoși și proaspeți ca niște copii.

Adunarea familială nu era doar un prilej pentru a mânca și a bea zdravăn, ci și pentru o ceartă țeapănă. La al doilea pahar de pisco sour strigătele și jignirile rudelor mele se auzeau în tot cartierul. La urmă, fiecare pleca acasă jurând că nu mai vorbește cu celălalt, asta până în duminica

82

următoare, când nimeni nu îndrăznește să lipsească, bunicul nu i-ar fi iertat. Înțeleg că acest obicei pernicios se păstrează și acum în Chile, în pofida faptului că multe alte lucruri au evoluat. Mă speriau aceste reuniuni obligatorii, dar acum, la maturitate, îmi dau seama că le-am adus cu mine în California. Weekend-ul meu ideal este să am casa plină, să gătesc pentru un regiment și să-mi termin ziua certându-mă și țipând.

Certurile între rude se petreceau în cadru privat. Intimitatea este un lux al claselor avute pe care majoritatea chilenilor nu-l au. Familiile din clasa medie în jos trăiesc în promiscuitate, în multe cămine dorm mai mulți în același pat. Iar dacă există mai multe încăperi, pereții sunt atât de subțiri, că poți auzi orice suspin de alături. Ca să faci amor trebuie să te ascunzi în locurile cele mai neverosimile: toalete publice, pe sub poduri, în grădina zoologică etc. Având în vedere că problema locuințelor poate să dureze douăzeci de ani, asta dacă ai noroc, mă gândesc că Guvernul ar trebui să fie obligat să ofere camere de motel gratuite cuplurilor în restriște, iar astfel ar fi evitate multe probleme de sănătate mintală.

Fiecare familie are nebunul ei, dar cuvântul de ordine este să se strângă rândurile în jurul oii negre și să se evite scandalul. Încă din leagăn, chilenii au învățat că „rufele se spală în familie” și nu se vorbește de rudele alcoolice, de cei care s-au înglodat în datorii, de cei care-și cotolesc nevasta ori au trecut pe la pârnaie. Totul se ascunde, de la mătușa cleptomană până la verișorul care seduce babe ca să le ia micile economii și, mai ales, până la cel care cântă într-un cabaret costumat ca Liza Minelli, pentru că în Chile orice originalitate în materie de preferințe sexuale e impardonabilă. A trebuit să fie purtat un adevărat război pentru a putea fi discutat public impactul pe care-l are SIDA, căci nimeni nu admite de bunăvoie cauzele. Nu iese nici legea avortului, una dintre problemele de sănătate cele mai serioase din țară, în speranța că, dacă nu aduci tema la lumină, aceasta dispare de la sine.

83

Mama păstrează o bandă cu povești și scandaluri familiale savuroase, dar nu mă lasă s-o ascult, căci se teme să nu le spun mai departe. Mi-a promis că la moartea ei, când va fi definitiv la adăpost de răzbunarea apocaliptică a rudelor, mi-o va lăsa moștenire. Am crescut înconjurată de secrete, mistere, șoapte, interdicții și chestiuni care nu trebuie menționate nicidecum. Le datorez recunoștință nenumăratelor „schelete din dulap”, căci au sădit în mine semințele literaturii. Cu fiecare poveste pe care o scriu, mai exorcizez unul.

Nu se bârfea în familia mea, prin asta ne deosebeam de Homo

chilensis obișnuit, pentru că sportul național este să te apuci să-l vorbești pe la spate pe cel care tocmai a ieșit din cameră. Și prin asta suntem diferiți de idolii noștri, englezii, pentru care norma este să nu faci comentarii la persoană. (Cunosc un fost soldat din armata britanică, însurat, tată a patru copii și bunic a mai multor nepoți, care s-a hotărât să-și schimbe sexul. A apărut de pe o zi pe alta îmbrăcat în cucoană și absolut nimeni din satul din câmpia engleză, în care trăise mai bine de patruzeci de ani, n-a făcut nici cel mai mic comentariu.) La noi, bârfitul aproapelui poartă chiar un nume: „a-l jumuli”, etimologie care vine, cu siguranță, de la jumulitul puilor, adică a-i smulge penele celui care a plecat. Astfel că nimeni nu vrea să plece primul, drept care se eternizează la ușă tot luându-și la revedere. În schimb, în familia noastră, norma de a nu vorbi rău de ceilalți, impusă de bunicul, a ajuns la extremă: nu i-a spus niciodată mamei de ce nu era de acord să se mărite cu cel care avea să fie tatăl meu. A refuzat să repete zvonurile care umblau pe seama purtărilor sale și a caracterului său, pentru că nu avea dovezi și, decât să-i păteze numele pretendentului cu o calomnie, a preferat să riște viitorul fiicei sale, care a sfârșit prin a se căsători în totală ignoranță cu un soț care n-o merita. Anii trecând, m-am eliberat de această trăsătură de familie; n-am niciun fel de scrupule în a repeta bârfe, a vorbi de alții pe la spate și a divulga secrete ale altora în cărțile mele; de aceea jumătate din rudele mele nu-mi mai vorbesc.

Obiceiul acesta de a nu vorbi cu rudele e ceva curent. Marele romancier José Donoso a fost obligat, la presiunea familiei, să elimine un capitol din memoriile sale în care vorbea de o străbunică extraordinară care, devenind văduvă, a deschis un tripou clandestin în care lucrau niște fete tare atrăgătoare. Pata pe numele de familie a fost motivul pentru care fiul său n-a putut ajunge președinte, așa se zice, ba chiar și după un secol urmașii lui fac tot posibilul s-o ascundă. Păcat că străbunica asta n-a făcut parte din tribul meu. Dacă ar fi fost așa, i-aș fi exploatat istoria cu o mândrie justificată. Ce de romane savuroase s-ar putea scrie având o asemenea străbunică!

Despre vicii și virtuți

Aproape toți bărbații din familia mea au studiat dreptul, deși

nimeni, din câte știu, n-a ajuns avocat. Chilienilor le plac legile, cu cât sunt mai complicate, cu atât mai bine. Nimic nu ne fascinează mai mult decât hârțogăraia și procedurile legale. Când o afacere se dovedește simplă, imediat bănuim că e vorba de ceva ilegal. (De exemplu, eu am avut îndoieli în ce privește legalitatea căsătoriei mele cu Willie, pentru că s-a operat în mai puțin de cinci minute, prin două semnături într-un registru. În Chile asta ar fi cerut câteva săptămâni de birocrație.) Chilianul ține la legi și o afacere dintre cele mai bune e să ai un notariat: vrem totul pe hârtie ștampilată, în mai multe copii și cu multe timbre. Suntem atât de legalişti, încât generalul Pinochet n-a vrut să rămână în istorie ca uzurpator al puterii, ci ca președinte legitim, drept care a trebuit să schimbe Constituția. Printr-una din ironiile sortii atât de frecvente în istorie, mai apoi s-a văzut prins în capcană de chiar legile pe care le crease pentru a-și perpetua funcția. Conform Constituției, trebuia să-și exercite funcția încă opt ani (era deja de câțiva ani la putere), până în 1988, când trebuia să consulte poporul dacă mai rămâne sau se fac alegeri. A pierdut referendumul, anul următor a pierdut și alegerile și a câștigat contracandidatul său, candidatul democrat. E greu de explicat unui străin cum s-a terminat dictatura, care avea sprijinul necondiționat al Forțelor Armate, era sprijinită de dreapta și de un mare segment al populației. Partidele politice fuseseră suspendate, nu

86

exista Congresul și presa era cenzurată. Cum spunea frecvent însuși generalul, „nu se clintea o frunză în țară fără consimțământul lui”. Și-atunci, cum a putut fi răsturnat prin vot democratic? Asta se poate întâmpla doar într-o țară precum Chile. Tot astfel, printr-o portiță a legii se încearcă acum să fie judecat alături de alți militari acuzați de violarea drepturilor omului, deși Curtea Supremă este cea desemnată de el și o lege amplă a amnistiei îl apără de actele ilegale comise în timpul anilor în care a fost la putere. Au fost arestate sute de persoane, militarii neagă că le-ar fi ucis, dar cum n-au mai apărut niciodată se consideră că sunt sechestrare. În acest caz delictul nu se prescrie, drept care vinovații nu se pot ascunde după legea amnistiei.

Pasiunea pentru regulamente, oricât de inoperante ar fi ele, își

găsește forma supremă de manifestare în uriașa birocrație a răbdătoarei noastre patrii. Birocrație care este paradisul chilianului de pe stradă, a „omului în costum gri”. În cadrul acesteia, omul poate vegeta în voie, perfect la adăpost de capcanele imaginației, absolut sigur de postul său până în ziua pensionării, cu condiția să nu facă imprudența de a încerca să schimbe lucrurile, după cum asigură sociologul și scriitorul Pablo Huneus (care, în treacăt fie zis, este unul dintre puținii excentrici chileni ne-nrudit cu familia mea). Funcționarul public trebuie să priceapă încă din prima zi de lucru că orice boare de inițiativă poate însemna sfârșitul carierei, pentru că nu e pus acolo ca să iasă în evidență, ci ca să-și atingă demn nivelul de incompetență. Iar plimbatul de colo-colo al hârtiilor ștampilate și timbrate nu rezolvă problemele, ci împotmolește soluțiile. Dacă problemele s-ar rezolva, birocrația ar pierde din putere și mulți oameni cinstiți ar rămâne fără slujbă; în schimb, dacă ele se complică, Statul suplimentează bugetul, angajează personal și astfel scade indicele șomajului și toată lumea e mulțumită. Funcționarul abuzează de dramul lui de putere, plecând de la ideea că publicul e dușmanul său, sentiment perfect împărtășit. Am avut o mare surpriză constatând că în Statele Unite ajunge să

87

ai carnet de conducere ca să te poți deplasa prin toată țara și că majoritatea procedurilor și plăților se fac prin poștă. În Chile, funcționarul de serviciu i-ar cere petentului dovada că s-a născut, că nu e arestat, că și-a plătit impozitele, că a votat și că n-a murit: degeaba dai din mâini și din picioare ca să vadă că nu ești mort, tot trebuie să prezinți un „certificat de supraviețuire”. În fine, acum Guvernul a înființat un birou de combatere a birocrației. Asta înseamnă că cetățeanul poate reclama relele tratamente și acuza funcționarii inepti... prezentând o cerere timbrată și în trei copii, firește. Recent, pentru a trece granița în Argentina cu un autocar de turism a trebuit să așteptăm un ceas și jumătate până ne-au controlat documentele. Era mai ușor să treci de vechiul zid al Berlinului. Kafka era chilian.

Cred că obsesia asta a noastră pentru legalitate e un fel de asigurare împotriva agresiunii pe care o purtăm în noi; fără

constrângerea legii probabil că ne-am da în cap unul altuia. Experiența ne-a învățat că atunci când pierdem frâiele suntem capabili de orice barbarie, de aceea încercăm să fim prevăzători, apărându-ne în spatele unui zid de hârtii timbrate. Evităm cât putem confruntarea, căutăm consensul și cu orice ocazie supunem hotărârea la vot. Ne place la nebunie să votăm. Dacă se adună câțiva mucoși în curtea școlii ca să joace fotbal, primul lucru pe care-l fac este să scrie un regulament și să voteze un președinte, un purtător de cuvânt și un trezorer. Asta nu înseamnă că suntem toleranți, nici pomeneală: ne agățăm de părerile noastre că maniacii (eu sunt un caz tipic). Intoleranța e vizibilă pretutindeni, în religie, în politică, în cultură. Iar cel care îndrăznește să facă notă discordantă e redus la tăcere cu insulte sau batjocuri, asta dacă nu se pot folosi metode mai drastice.

În obiceiuri suntem conservatori și tradiționaliști, preferăm răul cunoscut binelui care așteaptă să fie descoperit, dar în toate celelalte vânam neobosiți noutatea.

88

Considerăm că tot ce vine din străinătate este mai bun decât ce facem noi și trebuie încercat imediat, de la ultimul flecușteț electronic până la sistemele economice sau politice. Ne-am petrecut mare parte din secolul al XX-lea experimentând diferite modele de revoluție, am oscilat între marxism și capitalismul sălbatic, trecând prin toate formele intermediare. Speranța că o schimbare de guvern ar putea să ne amelioreze soarta e aidoma speranței de a câștiga la loto, n-are bază rațională. În definitiv, știm foarte bine că viața nu e ușoară. Iar țara noastră e una a cutremurelor, cum să nu fii fatalist în condițiile astea. Drept care trebuie să fim și un pic stoici, dar nu e musai să fim și demni, putem să ne văicărim în voie.

În familia mea cred că eram pe cât de spartani pe atât de stoici. Bunicul obișnuia să ne spună că viața ușoară duce la cancer, în schimb lipsa de confort e sănătoasă; ne recomanda dușuri reci, mâncare greu de mestecat, saltele tari, vagoane de tren de clasa a treia și încălțăminte greoaie. Teoria sa despre inconfortul sănătos mi-a fost confirmată în mai multe colegii britanice în care soarta m-a plasat în cea mai mare perioadă din copilărie. Dacă supraviețuiești acestui tip

de educație, mai târziu te bucuri de plăcerile cele mai neînsemnate; fac parte din categoria celor care șoptesc o molitvă când curge apa caldă. Mă aștept ca existența să fie problematică, iar când timp de câteva zile n-am nicio supărare și nu mă doare nimic, mă neliniștesc: precis că acolo sus mi se pregătește o nenorocire. Dar nu sunt o nevrotică, dimpotrivă, e chiar plăcut să stai lângă mine. N-am nevoie de multe pentru a fi fericită – în general, e suficient să curgă apă caldă la robinet.

S-a vorbit mult despre faptul că am fi invidioși, că ne-ar irita succesul altuia. E adevărat, dar explicația nu e invidia, ci bunul-simț: succesul este ceva anormal. Ființa omenească e biologic constituită pentru eșec, dovadă că are picioare, nu roți, coate în loc de aripi și metabolism în loc de baterii. De ce să visăm la succes când putem vegeta

89

liniștiți în propriul eșec? De ce să faci azi ce poți face mâine? Sau să faci bine, ce poți face pe jumătate? Nu ne place ca un compatriot să se evidențieze printre ceilalți, doar dacă nu o face în altă țară, caz în care norocosul devine un fel de erou național. Dar triumfătorul local pică prost, foarte repede apare un acord tacit pentru a face să-i scadă fumurile. Și acesta este un sport național: se cheamă „tras de haină în jos”. În ciuda practicării lui și a mediocrității generale, din când în când cineva reușește să scoată capul deasupra apei. Poporul nostru a produs bărbați și femei excepționale: două premii Nobel – Pablo Neruda și Gabriela Mistral –, cantautorii Victor Jarra și Violeta Parra, pianistul Claudio Arrau, pictorul Roberto Matta, romancierul José Donoso, ca să nu menționez decât câțiva care-mi vin acum în minte.

Ne plac funeraliile, pentru că răposatul nu ne mai poate face concurență și nu ne mai poate „jumuli” pe la spate. Nu numai că mergem în masă la înmormântări, unde trebuie să stai cu orele în picioare ascultând cel puțin cincisprezece discursuri, dar serbăm și zilele de naștere ale defunctului. Altă distracție a noastră e să spunem și să ascultăm povești, cu cât mai macabre și triste, cu atât mai bine, precum și băutura – aici semănăm cu irlandezii. Mai suntem și dependenți de telenovele, pentru că nefericirile protagoniștilor sunt o scuză perfectă pentru a plânge de necazurile proprii. Am crescut

ascultând la radioul din bucătărie seriale dramatice, cu toate că bunicul interzisese radioul, pe care-l socotea instrumentul diavolului, căci transmitea bârfe și vulgarități. Copiii și angajatele compătimeau cu serialul interminabil Dreptul de a te naște, care a ținut câțiva ani, din câte-mi amintesc.

Viața personajelor de telenovelă e mult mai importantă decât cea a familiei, deși subiectul nu e chiar ușor de urmărit. De exemplu: junele-prim seduce o fată și o lasă într-o situație „interesantă”; apoi se căsătorește din răzbunare cu o fată șchioapă, făcându-i și ei un plod, după care o șterge în Italia la prima nevastă. Cred că asta se numește frigamie. Între timp, șchioapa se operează la picior, se duce la coafor, moștenește o avere, ajunge director executiv într-o mare companie și pretendenții roiesc în jurul ei. Junele-prim se întoarce din Italia, o vede că e bogată și are picioarele de lungime egală și se căiește pentru ticăloșia lui. În punctul ăsta încep problemele scenaristului pentru a descurca ghemul. Trebuie s-o facă să avorteze pe prima sedusă, ca să nu apară bastarzi pe postul TV, și s-o ucidă pe nefericita italiancă, pentru ca junele-prim – despre care se presupune că e personajul pozitiv al serialului – să rămână văduv la momentul oportun. Drept care ex-șchioapa se căsătorește în rochie de mireasă, deși are o burtă cât o șură, și foarte curând dă naștere unui băiat, evident. Nimeni nu muncește, toți trăiesc doar din pasiunile lor, femeile poartă gene false și rochii de cocteil dimineața. Pe parcursul tragediei aproape toți ajung la spital: există nașteri, accidente, violuri, drogați, fete care fug de acasă sau din închisoare, orbi, nebuni, bogați care sărăcesc și săraci care se îmbogățesc. Se suferă mult. După un episod deosebit de dramatic, a doua zi telefoanele din toată țara sunt ocupate cu comentarea detaliilor; amicele mele mă sună de la Santiago în California, cu taxă inversă. Singurul lucru care poate rivaliza cu ultimul episod al unei telenovele e o vizită a Papei, dar asta s-a întâmplat doar o dată în istoria noastră și e foarte probabil să nu se mai repete.

În afară de funeralii, povești macabre și telenovele, mai avem și crimele, subiect interesant de discuție oricând. Ne fascinează psihopații și asasinii; dacă sunt din clasa de sus, cu atât mai bine. „Avem memorie scurtă pentru crimele de stat, dar nu uităm niciodată

păcatele mărunte ale aproapelui”, spunea un faimos jurnalist. Una dintre crimele cele mai răsunătoare din istoria noastră a fost comisă de un anume domn Barcelo, care și-a ucis nevasta după ani de zile în care se purtase îngrozitor cu ea. A pretins că fusese un accident: tocmai o îmbrățișa, a declarat el, și s-a descărcat arma, iar glonțul i-a intrat în ceafă. N-a putut explica de ce avea în mână un pistol încărcat îndreptat spre ceafa ei, drept care soacră-sa a pornit o adevărată cruciadă pentru a-și răzbuna nefericita fiică; cred că și eu aș fi făcut la fel. Doamna făcea parte din cea mai distinsă societate din Santiago și era obișnuită să-și ducă ideile până la capăt: a publicat o carte în care își denunța ginerele, iar după ce acesta a fost condamnat la moarte, s-a instalat în biroul președintelui Republicii pentru a fi sigură că n-avea să-l grațieze. A fost împușcat. A fost primul și unul dintre puținii condamnați din clasa de sus care au fost executați, pedeapsă rezervată celor lipsiți de relații și de avocați buni. Acum pedeapsa cu moartea a fost abrogată, ca în orice țară decentă.

Am mai crescut cu tot felul de anecdote și întâmplări de familie pe care le povesteau bunicii, unchii și mama, foarte folositoare când îmi scriu romanele. Cât adevăr conțin aceste povești? N-are importanță. Când e vorba să-ți amintești, nimeni nu cere dovada, ajunge legenda, precum în istoria cam tristă în care o fantomă chemată la o ședință de spiritism i-a indicat bunică-mii că sub scară era îngropată o comoară. Doar dintr-o eroare a planurilor proprietății, nu din răutatea spiritului, comoara n-a fost descoperită niciodată, deși aproape că au demolat casa. Am încercat să aflu cum și când s-au petrecut aceste fapte triste, dar în familia mea nimeni nu e interesat de documentație și dacă pun prea multe întrebări rudele mele se jignesc.

Nu vreau să se creadă că avem numai defecte, avem și ceva virtuți. Să vedem, ia să mă gândesc... De exemplu, suntem un popor cu suflet de poet. Nu e vina noastră, ci a peisajului. Când te naști și trăiești într-o natură ca a noastră, nu te poți abține să nu faci versuri. În Chile, dacă dai o piatră deoparte, în loc de o șopârlă apare un poet sau un rapsod popular. Îi admirăm, îi respectăm și le suportăm maniile. Înainte vreme, la adunările politice poporul recita în gura mare versurile lui Pablo Neruda, pe care le știm cu toții pe de rost. Preferam

poeziile de dragoste, căci suntem romanțioși. Și nenorocirile ne mișcă: disperare, nostalgie, doliu. După-amiezile noastre sunt lungi, presupun că de aici ne vine predilecția pentru temele melancolice. Iar dacă cineva n-are talent la poezie, rămân alte forme artistice. Toate femeile pe care le cunosc scriu, pictează, sculptează sau fac diverse forme de artizanat în clipele lor libere, care nu sunt multe. Arta a înlocuit tricotatul. Am primit atâtea obiecte de ceramică și atâtea tablouri că nu-mi mai încap mașina în garaj.

În ce privește caracterul, mai pot să spun că suntem drăgăstoși, ne pupăm tot timpul. Adulții se salută cu un sărut sincer pe obrazul drept, copiii îi sărută pe cei mari la venire și la plecare; în plus, în semn de respect, le vorbesc cu „unchiule” și „mătușă”, ca în China, spun așa chiar și învățătorilor de la școală. Bătrânii sunt sărutați fără milă, chiar împotriva voinței lor. Femeile se pupă între ele, deși se detestă, și sărută orice mascul le apare în față, fără ca vârsta, categoria socială sau igiena să constituie un impediment. Doar masculii aflați la o vârstă reproducătoare, adică între paisprezece și șaiszeci de ani, nu se sărută între ei, asta dacă nu e vorba de tată și fiu, dar își cară cu plăcere palme în spate și se îmbrățișează. Tandrețea are multe alte forme de manifestare, de la a deschide ușa pentru a primi musafirul nepoftit până la a împărți cu altul ceea ce ai. Să nu-ți vină ideea să admiri haina pe care o poartă cineva: e în stare să și-o scoată de pe el ca să ți-o dăruiască. Dacă rămâne mâncare de la masă, delicat este s-o dai musafirilor să și-o ia acasă; tot așa, nu se vine în vizită cu mâna goală.

Primul lucru care se spune despre chileni e că suntem ospitalieri: la prima insinuare, deschidem larg brațele și ușile casei. Am auzit des de la străinii veniți în vizită că atunci când cereau ajutor să găsească o adresă, omul îi însoțea până acolo, iar dacă te vede neajutorat e în stare să te aducă la el acasă, să te hrănească, ba chiar să-ți ofere și un pat. Recunosc, totuși, că familia mea nu era deosebit

S-i

de prietenoasă. Un unchi de-al meu nu permitea nimănui să respire în apropierea sa, iar bunicul dădea cu bastonul în telefon, considerând o lipsă de respect ca acesta să sune fără consimțământul lui. Se supăra pe poștaş pentru că-i aducea corespondență pe care n-o

ceruse și nu deschidea nicio scrisoare dacă nu avea pe ea scris expeditorul. Rudele mele se simțeau superioare față de restul omenirii, deși motivele mi se par nebuloase. Conform școlii de gândire a bunicului, puteam avea încredere doar în rudele apropiate, restul omenirii era suspect. Era catolic fervent, dar dușman al împărtășaniei pentru că-i suspecta pe preoți și susținea că se putea înțelege direct cu Dumnezeu pentru iertarea păcatelor proprii. Același lucru și în cazul nevestei și al copiilor. În ciuda acestui inexplicabil complex de superioritate, musafirii au fost mereu bine primiți în casa noastră, oricât de ticăloși ar fi fost. Aici chilenii seamănă cu arabii din deșert: oaspetele e sacru, o prietenie odată declarată devine o legătură indisolubilă.

Nu poți intra într-o locuință, bogată sau săracă, fără să accepți să mănânci sau să bei ceva, fie chiar și un „ceiuț”. Asta e altă tradiție națională. Cum cafeaua era rară și scumpă – chiar și nesul era un lux – beam mai mult ceai decât toată Asia la un loc, dar la ultima mea călătorie am constatat cu bucurie că, în sfârșit, am intrat în cultura cafelei și oricine își poate permite găsește espresso și cappuccino exact ca în Italia. Trebuie să adaug, spre liniștirea potențialilor turiști, că avem și toalete publice impecabile, și apă îmbuteliată la tot pasul; nu mai e inevitabil să faci colită după prima înghițitură de apă, ca înainte. Într-un fel, chiar îmi pare rău, pentru că cei care am crescut cu apa din Chile suntem imuni la toate bacteriile cunoscute și la cele încă nedescoperite; eu pot să beau apă din Gange fără efecte vizibile în starea sănătății, în schimb, dacă bărbatul meu se spală pe dinți în afara teritoriului Statelor Unite se procopsește cu un tifos. În ce privește ceaiul, nu suntem niște rafinați, orice infuzie maronie cu un pic de zahăr în ea ni se pare delicioasă. În plus, există o infinitate de ierburi locale cărora li se atribuie proprietăți curative, iar în caz de sărăcie lucie recurgem la „apă chioară”, adică apă fierbinte într-o cană ciobită. Primul lucru pe care-l oferi musafirului este un ceiuț, o apiță sau un vinișor. Căci în Chile vorbim în diminutive, conform dorinței noastre de a trece neobservați și ororii de a ne da mari, chiar dacă numai în vorbe. După care oferim ce se găsește de mâncare, „ce s-o găsi”, ceea ce poate însemna că stăpâna casei ia mâncarea de la gura copiilor pentru

a o da celui venit în vizită, care e obligat să accepte. Iar dacă e vorba de o invitație în bună regulă, te poți aștepta la un banchet pantagruelic; scopul este să le provoci comesenilor o indigestie de câteva zile. Firește, femeile duc greul. Acum e la modă să gătească bărbații, altă nenorocire, pentru că dacă ei rămân cu gloria, ele trebuie să spele muntele de oale și farfurii murdare. Bucătăria tipică e simplă, pentru că pământul și marea sunt generoase; nu există fructe și fructe de mare mai savuroase decât ale noastre, asta pot să ți-o jur. Cu cât e mai greu să faci rost de ingrediente, cu atât mâncarea devine mai elaborată și mai picantă, ca în India sau în Mexic, unde există trei sute de moduri de a găti orezul. Noi n-avem decât unul singur și ni se pare suficient. Creativitatea de care n-avem nevoie pentru a inventa feluri originale o folosim la denumirile mâncărilor, de natură să îngrozească un străin: nebuni pane, brânză de căpățână, piftie de sânge, creieri fripți, degete de cucoană, braț de regină, suspine de călugăriță, copilași în cocă, nădragi rupți, coadă de maimuță etc.

Avem simțul umorului și ne place să râdem, deși, în fond, preferăm seriozitatea. Despre președintele Jorge Alessandri (1958-1964), un holtei nevrotic, care nu bea decât apă minerală, nu permitea să se fumeze în prezența lui și mergea iarnă-vară cu pardesiu și fular, lumea spunea plină de admirație: „Ce trist este don Jorge!”. Asta ne liniștea, era semn că eram pe mâini bune: cele ale unui om serios, ale unui bătrân depresiv care nu-și pierde timpul cu o veselie fără rost. Ceea ce nu înseamnă că nenorocirea nu ni se pare amuzantă; când lucrurile merg rău, ni se ascute simțul umorului și cum asta se întâmplă aproape tot timpul, râdem mult. Compensăm astfel cât de cât vocația noastră de a ne văicări pentru orice. Popularitatea unui personaj se măsoară prin bancurile pe care le provoacă; se spunea că președintele Salvador Allende inventa bancuri despre el însuși – unele destul de deocheate – și le arunca pe piață. Câțiva ani la rând am ținut o rubrică într-o revistă și o emisiune la TV cu pretenții umoristice, care au fost tolerate pentru că nu prea aveam concurență, fiindcă în Chile chiar și paiatele sunt melancolice. Mai târziu, când am început să scriu o rubrică similară într-un ziar din Venezuela, chestia a căzut prost și mi-a adus o grămadă de dușmani, pentru că umorul venezuelan e mai

direct și mai puțin crud.

Familia mea se distinge prin glumele groase, dar n-are rafinament în materie de umor; singurele bancuri pe care le pricepe sunt cele nemțești cu un don Otto. Să încerc să-ți spun unul: o domnișoară elegantă foc scapă un vânt involuntar și, ca să disimuleze, începe să-și frece și să-și scârțâie pantofii, la care don Otto îi spune (cu accent german): „Romperás un zapato, romperás el otro, pero nunca harás el ruido que hiciste con el pote” (ai să-ți rupi un pantof, ai să-l rupi și pe celălalt, dar n-ai să reușești să faci zgomotul pe care l-ai făcut cu popoul). În timp ce scriu asta râd cu lacrimi. Am încercat să i-l spun bărbatului meu, dar rima e intraductibilă și-n plus, în California un banc cu substrat rasist n-are niciun haz. Eu am crescut cu bancuri despre imigranți galițieni, evrei și turci. Umorul nostru e negru, nu scăpăm nicio ocazie ca să ne batem joc de alții, oricine ar fi: surdo-muți, arierăți, epileptici, oameni de culoare, homosexuali, popi, „zdrențăroși” etc. Avem bancuri cu toate religiile și toate rasele. Am auzit prima dată expresia politically corect la patruzeci și cinci de ani și n-am reușit să le explic prietenilor și rudelor din Chile ce înseamnă asta. Am vrut odată să fac rost în California de un câine din cei care sunt dresați special pentru orbi dar nu pot fi folosiți la așa ceva deoarece n-au trecut probele, grele, ale antrenamentului. Am avut nefericita idee să scriu în cerere că doream unul dintre câinii „respinși”; mi s-a răspuns printr-o misivă seacă în care eram informată că nu se folosește termenul „respins”, ci se spune că animalul „și-a schimbat cariera”. Cum naiba să explici așa ceva în Chile!

Căsnicia mea mixtă cu un gringo american nu s-a dovedit chiar rea: ne înțelegem, deși în cea mai mare parte a timpului habar n-are unul ce vrea să spună celălalt, pentru că suntem mereu gata să ne îndoim reciproc. Inconvenientul major e că nu ne potrivim la simțul umorului; lui Willie nu-i vine să creadă că în spaniolă am haz, iar eu nu pricep în ruptul capului de ce râde el. Singurul lucru care ne amuză la unison sunt discursurile improvizate ale președintelui George W. Bush.

Unde se naște nostalgia

Am spus adesea că nostalgia mea începe cu lovitura militară din

1973, când țara mea s-a schimbat într-atât, încât nu reușesc s-o recunosc, dar de fapt probabil că a început mult mai devreme. Copilăria și adolescența mi-au fost marcate de călătorii și despărțiri. Nu apucam să prind rădăcini într-un loc, că trebuia să facem bagajele și să plecăm în altul.

Aveam nouă ani când am lăsat casa copilăriei și m-am despărțit, cuprinsă de tristețe, de neuitatul meu bunic. Ca să am ce face în timpul călătoriei până în Bolivia, unchiul Ramón mi-a dăruit o hartă a lumii și operele complete de Shakespeare în spaniolă, pe care le-am înghițit pe nerăsuflăte, le-am recitat de mai multe ori și încă le mai am. Mă fascinau poveștile alea cu soți geloși care-și ucid nevasta pentru o batistă, cu regi cărora dușmanii le picură venin în ureche, cu amanți care se sinucid din cauza unei comunicări defectuoase. (Alta ar fi fost soarta lui Romeo și a Julietei dacă ar fi avut la îndemână un telefon!) Shakespeare m-a inițiat în poveștile sângeroase și pasionale, un drum periculos pentru autorii cărora le-a fost sortit să trăiască în era minimalista. În ziua în care ne-am imbarcat în portul Valparaíso pentru a ajunge în provincia Antofagasta, de unde aveam să luăm trenul spre La Paz, mama mi-a dat un caiet împreună cu sfatul de a începe un jurnal de călătorie. De atunci scriu aproape în fiecare zi, a ajuns să fie obișnuința mea cea mai înrădăcinată. Trenul mergea.

98

peisajul se schimba și ceva se sfâșia în mine. Pe de o parte, eram curioasă să văd noutățile care-mi treceau prin fața ochilor, pe de alta, o tristețe teribilă se cristaliza în sufletul meu. În satele boliviene pe unde oprea trenul cumpăram porumb fiert, lipii, cartofi negri care păreau putreziți și dulciurile delicioase pe care ni le ofereau indiennele boliviene îmbrăcate în fuste multicolore de lână și purtând pe cap pălării negre ca acelea ale bancherilor englezi. Notam totul în caiet, cu o tenacitate de notar, presimțind parcă încă de atunci că doar scrisul putea să mă ancoreze în realitate. Prin geamul plin de praf al trenului, lumea se vedea neclară și deformată de viteza călătoriei.

Zilele acelea mi-au zgâlțâit imaginația. Am auzit povești cu fantome și demoni care bântuie satele părăsite, cu mumii furate din morminte profanate, cu movile de țeste omenești, unele mai vechi de

cincizeci de mii de ani, expuse într-un muzeu. La orele de istorie de la școală am învățat că prin pustietățile acelea au rătăcit luni în șir primii spanioli sosiți în Chile dinspre Perú în secolul al XVI-lea. Îmi imaginam mâna aia de luptători cu armurile încinse până la roșu, caii epuizați și ochii halucinați, urmați de o mie de indieni prizonieri care le cărau alimentele și armele. O faptă de neasemuit curaj și ambiție nebună. Mama ne-a citit pagini despre indienii din Atacama care au dispărut, altele despre indienii quéchua și aymara, cu care aveam să conviețuim în Bolivia. Nu puteam bănuî, dar cu această călătorie a început și destinul meu de veșnică rătăcire. Jurnalul mai există, fiul meu îl ține ascuns și refuză să mi-l arate: știe că l-aș distruge. Mă dezic de multe lucruri pe care le-am scris în tinerețe: poeme feroase, povești tragice, bilete de sinucidere, scrisori de amor trimise iubiților nefericiți și mai ales jurnalul acela de doi bani. (Atenție, cei care aspirați să ajungeți scriitori: nu totul merită păstrat pentru generațiile viitoare.) Dându-mi acel caiet, mama a avut intuiția că rădăcinile mele chiliene aveau să se piardă și că, în lipsa unui pământ în care să mi le înfig, trebuia s-o fac pe hârtie. Eram în corespondență cu bunicul.

99

cu unchiul Pablo și cu părinții câtorva prietene, niște domni foarte răbdători cărora le relatam impresiile mele din La Paz, despre munții vineții, indienii ermetici și aerul atât de rarefiat că plămâinii păreau oricând gata să se umple de spumă și mintea de halucinații. Nu scriam copiilor de vârsta mea, doar adulților, pentru că aceștia îmi răspundeau.

Copilăria și tinerețea mi le-am petrecut în Bolivia și în Liban, urmând destinul diplomatic al „tipului brunet cu mustăți” pe care mi-l tot ghiceau țigăncile. Am învățat ceva franceză și engleză; dar și să înghit mâncare cu aspect dubios fără să pun întrebări. Educația mea a fost haotică, asta ca să nu spun mai mult, dar am compensat uriașele lacune de informație citind tot ce-mi cădea în mână, cu o voracitate de pirana. Am călătorit cu vaporul, cu avionul, cu trenul și automobilul, scriind tot timpul scrisori în care comparam tot ce vedeam cu unicul și eternul meu punct de reper: Chile. Nu mă despărțeam de lanternă, la lumina căreia am citit în condițiile cele mai vitrege, nici de caietul de

povestit viața.

După ce-am stat doi ani în La Paz, am plecat cu cățel și cu purcel în Liban. Anii petrecuți la Beirut au fost pentru mine ani de izolare, eram închisă în casă și la școală. Ce dor mi-era de Chile! La vârsta la care fetele dansau rock'n'roll, eu citeam și scriam scrisori. Am aflat de Elvis Presley când tipul era deja obez. Mă îmbrăcam cu un taior cenușiu sobru ca s-o enervez pe mama, care a fost mereu cochetă și elegantă, în timp ce visam la feți-frumoși picați din stele, care mă salvau dintr-o existență banală. În recreații, mă baricadam în spatele unei cărți, în colțul cel mai depărtat, pentru a-mi ascunde timiditatea.

Aventura libaneză s-a sfârșit brusc în 1958, când infanteriștii marini ai Flotei a Șasea au debarcat pentru a interveni în violențele politice care curând după aceea aveau să ducă la sfârșierea acestei țări. Războiul civil începuse de câteva luni, se auzeau focuri de armă și strigăte, era dezordine pe străzi și frică în aer. Orașul era împărțit în sec

100

toare religioase, care se înfruntau cu o ură acumulată de secole, în timp ce armata încerca să facă ordine. Școlile s-au închis pe rând, în afară de a mea, pentru că flegmatica noastră directoare hotărâse că războiul nu era treaba ei: Marea Britanie nu participa. Din păcate, situația aceasta interesantă n-a ținut mult, unchiul Rămân, speriat de turnura pe care o luau evenimentele, a trimis-o pe mama (împreună cu cățelul) în Spania, iar pe copii înapoi în Chile. Mai târziu, ei doi au plecat în Turcia, dar noi am rămas la Santiago, frații mei interni într-un colegiu, eu la bunicul.

Aveam cincisprezece ani când m-am întors la Santiago, dezorientată după anii trăiți în străinătate care mă deconectaseră de vechii prieteni și de verii mei. Pe deasupra, mai aveam și un accent ciudat, ceea ce e o problemă în Chile, unde lumea te „localizează” într-o clasă socială după felul în care vorbești. Orașul Santiago din anii șaizeci mi se părea destul de provincial, în comparație, de pildă, cu Beirutul, care se lăuda a fi Parisul Orientului Mijlociu, dar asta nu însemna că ritmul de viață era unul calm, nici vorbă, încă de atunci oamenii din oraș erau cu nervii încordați. Viața era inconfortabilă și grea, birocrăția

copleșitoare, programul de lucru foarte lung, dar venisem hotărâtă să adopt acest oraș în inima mea: obosisem să mă tot despart de locuri și de oameni, trebuia să prind rădăcini și să nu mai plec. Cred că m-am îndrăgostit de țara asta datorită poveștilor spuse de bunicul, precum și drumului în sud pe care l-am făcut împreună. El m-a învățat istorie și geografie, mi-a arătat hărți, m-a obligat să citesc autorii naționali, mi-a corectat gramatica și ortografia. N-avea răbdare de profesor, în schimb îi prisosea severitatea, greșelile mele îi urcau sângele în cap, dar dacă era mulțumit de cum îmi făceam temele mă premia cu o bucată de brânză camembert, pe care o lăsa la învechit într-un dulap; când îl deschidea, o duhoare de cizme soldățești putrezite invada cartierul.

Mă înțelegeam bine cu bunicul pentru că amândurora ne plăcea să tăcem. Puteam petrece ore în șir alături

101

de el, citind sau privind ploaia, fără să simt nevoia să vorbesc doar ca să vorbesc. Cred că ne simpatizam și ne respectam reciproc. Scriu cuvântul respect cu o ușoară ezitare, pentru că bunicul era autoritar și machist, cu femeile se purta așa cum se cuvine cu niște flori delicate, dar ideea de a le respecta intelectual nu-i trecea prin minte. Eu eram o mucoasă de cincisprezece ani, morocănoasă și rebelă, care discuta cu el de la egal la egal. Asta-i trezea curiozitatea; zâmbea amuzat auzindu-mă cum pledam pentru dreptul de a avea aceeași libertate și educație ca frații mei, dar cel puțin mă asculta. Merită să spun că a auzit prima dată cuvântul „machist” de pe buzele mele. Nu-i cunoștea semnificația și când i-am explicat s-a prăpădit de râs; ideea că autoritatea masculină, la fel de normală ca aerul, ar putea purta un nume i s-a părut o glumă bună. Dar când am început să pun sub semnul întrebării acea autoritate nu i-a mai plăcut, deși cred că înțelegea și poate chiar îmi admira dorința de a fi ca el, puternică și independentă, iar nu victima circumstanțelor, ca maică-mea.

Aproape că am ajuns să fiu ca bunicul, dar natura m-a trădat: mi-au crescut sânii (de-abia cât prunele) și planul meu s-a dus dracului. Explozia hormonilor a fost dezastruoasă pentru mine. În doar câteva săptămâni am devenit o fătucă complexată, cu capul fierbând de visuri romantice și preocupată mai ales să atrag sexul opus, sarcină

deloc ușoară pentru cineva lipsit de farmec și mai tot timpul furioasă. Nu-mi puteam disimula disprețul față de majoritatea băieților pe care-i cunoșteam, mi se părea evident că eu eram cea mai deșteaptă. (Mi-a luat ani de zile până să învăț să fac pe proasta pentru ca bărbaii să se simtă superiori, nici nu-ți imaginezi, cititorule, ce greu e!) Au fost ani în care eram împărțită între ideile feministe care-mi clocoteau în cap, fără a ajunge să le dau expresie articulată, căci nimeni nu auzise încă de așa ceva în mediul în care trăiam, și dorința de a fi ca toate fetele de vârsta mea, de a fi acceptată, dorită, cucerită, protejată.

102

Săracul bunicul meu s-a văzut silit să se lupte cu cea mai nefericită adolescentă din istoria lumii. Nimic din ce-mi spunea nu reușea să mă consoleze. Nu că ar fi spus multe. Mârâia uneori că nu eram tocmai rea ca femeie, deși ar fi preferat să fiu băiat, astfel m-ar fi învățat lucruri bărbătești. Dar măcar a reușit să mă scape de taiorul gri, printr-o metodă foarte simplă: i-a dat foc în curte. Am făcut scandal, dar în fond îi eram recunoscătoare, deși eram convinsă că, îmbrăcată sau nu în pocitania aceea cenușie, tot n-avea să se uite vreun băiat la mine. Dar după câteva zile minunea s-a întâmplat: Miguel Frâas mi-a făcut declarații de amor. Eram atât de disperată că m-am agățat de el ca un rac și nu i-am mai dat drumul. Cinci ani mai târziu ne-am căsătorit, am avut doi copii și-am rămas împreună douăzeci și cinci de ani. Dar să nu anticipez...

Pe atunci bunicul lepădase doliul și se recăsătorise cu o matroană cu aspect imperial, prin venele căreia curgea sângele colonilor germani aduși din Pădurea Neagră pentru a popula sudul în secolul al XIX-lea. Prin comparație, noi păream niște sălbatici și ne purtam ca atare. Cea de a doua soție a bunicului era o walkirie impunătoare, înaltă, albă și blondă, dotată cu o provă și o pupă memorabile. A trebuit să suporte numele primei soții pe care îl șoptea bunicul în somn și faptul că nu se înțelegea bine cu noile rude prin alianță, care n-au acceptat-o niciodată pe de-a-ntregul și adesea îi făceau viața imposibilă. Îmi pare rău că a fost așa, pentru că fără ea bătrânețea patriarhului ar fi fost pustie. Era o gospodină și o bucătăreasă excelentă; mai mult, era poruncitoare, muncitoare,

economicoasă și în stare să priceapă ciudatul simț al umorului din familia noastră. Sub domnia ei, din bucătărie au fost exilate fasolea, linte și năutul; pregătea feluri delicate pe care băieții ei vitregi le scăldau în sos picant înainte de a gusta. Broda niște ștergere superbe pe care ei le foloseau pentru a-și șterge noroiul de pe pantofi. Îmi imaginez că prânzurile duminicale cu barbarii ăștia erau un chin pentru ea.

103

dar le-a făcut față decenii în șir pentru a ne demonstra că, orice-am fi făcut, n-o puteam învinge. În războiul acela al voinței ea a câștigat de departe.

Demna cucoană nu lua parte la complicitatea dintre mine și bunicul, dar stătea cu noi când ascultam seara, cu lumina stinsă, un roman radiofonic de groază, ea tricotând orbește, noi doi murind de frică și de râs. Bătrânul se împăcase cu mijloacele de comunicare și avea un radio antediluvian la care meșterea jumătate din zi. Cu ajutorul unui „maistru” instalase o antenă, precum și niște cabluri legate la un fel de grătar de fier, cu scopul de a capta comunicații de-ale extratereștrilor, având în vedere că bunică-mea nu mai trăia pentru a-i convoca la ședințele ei.

În Chile există instituția „maiștrilor”, cum este numit orice tip (niciodată o femeie) care are un clește și o sârmă. Dacă e vorba de unul deosebit de primitiv, îi zicem „cârpaci”, ceilalți sunt maiștri pur și simplu, titlu onorific ce echivalează cu o licență. Cu un clește și o sârmă, omul poate repara de la o simplă chiuvetă până la o turbină de avion; creativitatea și îndrăzneala nu cunosc limite. În lunga sa viață, bunicul a trebuit să apeleze rareori la acești specialiști, nu numai că era în stare să repare orice stricăciune, dar își fabrica singur și uneltele; la bătrânețe însă, când nu se mai putea apleca sau ridica greutăți, avea un „maistru” care venea la el și lucrau împreună, între o dușcă și alta de rachiu. În Statele Unite, unde mâna de lucru e scumpă, jumătate din populația masculină are o magazie plină cu unelte și învață de tânără să citească manualele de instrucțiuni. Soțul meu, avocat de profesie, are un pistol de împușcat cuie, o mașină care taie piatră și alta care scoate ciment pe o țevă. Bunicul era o excepție

printre chileni, de la clasa mijlocie în sus nimeni nu știe să descifreze un manual și nu se murdărește pe mâini cu unsoare: pentru asta există „maiștrii”, care pot improviza soluțiile cele mai ingenioase cu resurse modeste și un deranj minim. Am cunoscut unul care a căzut de la etajul nouă unde încerca să repare o fereastră și-a scăpat teafăr ca prin

104

minune. A luat apoi liftul și s-a întors, pipăindu-și contuziile, pentru a-și cere scuze că se rupsesse ciocanul. Ideea de a folosi o centură de siguranță sau de a cere o despăgubire nici nu i-a trecut prin minte.

În fundul grădinii bunicului exista o căsuță, pesemne ridicată pentru o servitoare, în care m-am instalat. Pentru prima dată în viață mă bucuram de intimitate și de liniște, un lux de care am devenit dependentă. Ziua învățam, noaptea citeam romane de science-fiction, în ediție de buzunar, închiriate pe câțiva cenți de la chioșcul din colț. Ca toți adolescenții chileni din perioada aceea, umblam cu Muntele vrăjit și cu Lupul din stepă sub braț pentru a face impresie; nu-mi amintesc să le fi citit. (Cred că Chile este singura țară în care Thomas Mann și Hermann Hesse au fost niște best-sellers eterni, deși nu-mi imaginez ce-am putea avea în comun cu Narzis și Goldmund, de exemplu.) În biblioteca bunicului am dat de o colecție de romane rusești și de operele complete ale lui Henri Troyat, care a scris lungi povești de familie despre viața din Rusia înainte și în timpul Revoluției. Am recitat cărțile astea de mai multe ori, iar după mulți ani l-am botezat pe fiul meu Nicolás după numele unui personaj din Troyat, un tânăr țăran strălucitor ca soarele dimineții, care se amorezează de nevasta stăpânului și se jertfește pentru ea. Era o poveste atât de romantică, încât și acum, când îmi amintesc, îmi vine să plâng. Așa erau cărțile mele preferate, așa sunt și acum: personaje pătimașe, cauze nobile, fapte îndrăznețe, curaj, idealism, aventură și, dacă se poate, locuri depărtate, cu climă sinistă, precum Siberia sau vreun deșert din Africa, adică locuri în care n-am de gând să ajung vreodată. Insulele tropicale, atât de plăcute în vacanță, sunt un dezastru în literatură.

Îi mai scriam și maică-mii în Turcia, zilnic. Scrisorile făceau două luni, dar asta n-a fost o problemă pentru noi, vicioase ale genului

epistolar: ne-am scris aproape zi de zi timp de patruzeci și cinci de ani, promițându-ne reciproc că la moartea oricăreia dintre noi, cealaltă va distruge

105

muntele de scrisori adunate. Fără această garanție n-am putea să scriem liber, nici nu vreau să mă gândesc la tragedia care s-ar isca dacă epistolele astea, în care bârfim atroce rudele și restul lumii, ar cădea în mâini indiscrete.

Îmi amintesc iernile adolescenței mele, când ploaia inunda curtea și pătrundea pe sub ușa căsuței, vântul amenința să smulgă acoperișul iar tunetele și fulgerele zgâlțâiau universul. Dacă-aș fi putut să rămân închisă acolo și să citesc cât era iarna de lungă, viața mea ar fi fost perfectă, dar trebuia să merg la școală. Detestam să aștept autobuzul, eram exasperată și furioasă, nu știam dacă mă voi număra printre norocoșii care vor reuși să-l ia sau voi rămâne pe jos, așteptându-l pe următorul. Orașul se mărise și era greu să te deplasezi dintr-un loc într-altul; a te urca într-un autobuz (i se spunea „micro”) era o acțiune sinucigașă. După ce stăteam cu orele împreună cu alți douăzeci de cetățeni la fel de sperați, uneori în ploaie și într-o baltă de noroi, trebuia să sar ca un iepure când vehiculul se apropia cu motorul tușind și scoțând nori de fum pe țeava de eșapament și să mă agăț de scară sau de hainele celorlalți pasageri care apucaseră să se urce. Firește, toate astea s-au schimbat. Au trecut de atunci patruzeci de ani, Santiago e total schimbat. Acum autobuzele sunt rapide, moderne și numeroase. Singurul inconvenient este că șoferii se întrec în a ajunge primii în stație pentru a lua câți mai mulți călători, drept care zboară pe străzi zdrobind totul în calea lor. Nu-i pot suferi pe elevi pentru că aceștia plătesc mai puțin și pe bătrânii care pierd mult timp la urcare și coborâre, așa că fac imposibilul pentru a-i împiedica să se apropie de vehicul. Dacă vrei să cunoști temperamentul chilian, folosește transportul în comun din Santiago sau mergi prin țară cu autobuzul, experiența va fi cât se poate de instructivă. În autobuz se urcă orbi care cântă, vânzători de ace, calendare, poze cu sfinți și flori, magi, scamatori, hoți, nebuni și cerșetori. De regulă, chilienii umblă posaci și nici nu se uită unul la altul pe stradă, dar în autobuze se

crează o solidaritate

106

umană foarte asemănătoare aceleia din refugiile antiaeriene de la Londra, din timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Încă o vorbă despre trafic: chi Henii, atât de timizi și amabili ca persoane, devin fiare de cum țin un volan în mână, merg extrem de repede ca să ajungă primii la stop, schimbă benzile fără să semnalizeze, se insultă cu răcnete și gesturi. Majoritatea insultelor în limba noastră se termină în „on”, sună ca în franceză. O mână care face gestul de a cere de pomană este o aluzie directă la dimensiunile organelor genitale ale inamicului; e bine de știut, ca să nu faci imprudența de a depune o monedă în ea.

Am făcut împreună cu bunicul câteva călătorii de neuitat la mare, la munte și în deșert. M-a dus de două ori la fermele de oi din Patagonia, au fost adevărate odisei cu trenul, cu jeepul, cu carul cu boi și călare. Ne îndreptam spre sud străbătând pădurile magnifice de arbori seculari sub o ploaie neîntreruptă; navigam pe apele imaculate ale lacurilor în care se reflectau vulcanii înzăpeziți; traversam cordiliera abruptă a Anzilor urmând drumuri ascunse folosite de contrabandiști. Ajunși pe versantul celălalt, ne luau în primire cărăuși argentinieni, niște oameni aspri și tăcuți, cu mâini dibace și chipuri tăbăcite ca pielea cizmelor, înnoptam sub cerul liber, înveliți în păturile groase de Castilia, cu șeile drept perne. Cărăușii tăiau un miel și-l frigeau la proțap; îl mâneam bând la el mate, un ceai verde și amar, servit într-o tigvă care trecea din mână în mână, cu toții sorbindu-l prin aceeași țeava metalică. Ar fi fost o lipsă de politețe să mă strâmb scârbită de țeava udă de salivă și tutun mestecat. Bunicul nu credea în germenii din același motiv pentru care nu credea în fantome: nu le văzuse niciodată. În zori, ne spălam cu o apă care prinsese o pojghiță de gheață și cu un săpun galben puternic mirositor, făcut din seu de oaie și sodă caustică. Amintirea acelor drumuri mi-a rămas atât de întipărită

107

În minte, încât treizeci și cinci de ani mai târziu am putut descrie fără niciun fel de ezitare experiența și peisajele, povestind fuga

protagoniștilor celui de al doilea roman al meu, Despre dragoste și umbră.

Ani de tinerele confuză în copilărie și tinerețe o percepeam pe mama ca pe o victimă și-am hotărât că nu trebuia să-i calc pe urme. Faptul că mă născusem femeie mi se părea un mare ghinion, era mult mai ușor să fii bărbat. Asta m-a făcut să devin feministă cu mult înainte de a fi auzit acest cuvânt. Dorința de a fi independentă și a nu fi condusă de nimeni e atât de veche la mine, că nu-mi amintesc să fi existat o vreme în care să nu mă fi ghidat după ea. Privind acum în urmă, înțeleg că mamei i-a fost dată o soartă grea și că, de fapt, și-a înfruntat-o plină de curaj, dar pe atunci o socoteam slabă, pentru că depindea de bărbații din preajma ei, de tata, de fratele ei Pablo, care aveau banii pe mână și comandau. N-o băgau în seamă decât când era bolnavă, drept care ea se îmbolnăvea adesea. Apoi a plecat după unchiul Ramón, om cu calități minunate, dar la fel de machist ca bunicul, unchiul mei și ceilalți chilieni în general.

Mă simțeam asfixiată, prizonieră într-un sistem rigid; toți eram așa, mai ales femeile. Nu puteai să faci un pas în afara normelor, trebuia să mă port ca toți ceilalți, să mă topesc în anonim sau să înfrunt riscul de a deveni ridicolă. Era de presupus că aveam să termin liceul, să-mi țin din scurt logodnicul, să mă mărit înainte de a împlini douăzeci și cinci de ani – după aia nu mai avea sens – și să fac repede copii, ca să nu spună lumea că iau anticoncepționale. Apropos, trebuie să spun că se inventase deja celebra pilulă răspunzătoare pentru revoluția sexuală, dar în Chile despre asta se vorbea în șoaptă; Biserica o inter

zise, puteai să ți-o procuri doar dacă aveai un medic cu gândire liberală și dacă-i arătai certificatul de căsătorie. Cele necăsătorite aveau o problemă: puțini bărbați chilieni au politețea de a folosi prezervativul. Pliantele turistice ar trebui să recomande vizitatorilor să aibă tot timpul asupra lor așa ceva, ocaziile n-ar lipsi. Pentru bărbatul chilian a seduce orice femeie de vârstă reproducătoare reprezintă o sarcină pe care o îndeplinește conștiincios. Deși compatrioții mei dansează prost, vorbesc în schimb

foarte frumos; au fost primii care au descoperit că punctul G e localizat în urechile femeii și că a-l căuta mai jos ar fi pură pierdere de vreme. O experiență dintre cele mai terapeutice pe care le poate avea o femeie deprimată este să treacă prin fața unui șantier în lucru și să constate că totul se oprește și muncitorii de pe schele îi fac complimente. Treaba asta s-a ridicat la nivel de artă, există un concurs anual în care sunt premiate complimentele (propos) cele mai frumoase, pe categorii: clasice, creative, erotice, comice și poetice.

M-au învățat de mică să fiu discretă și să mimez virtutea. Zic: să mimez, pentru că ceea ce faci pe tăcute n-are importanță, totul e să nu se afle. În Chile suferim de o formă specială de ipocrizie: ne scandalizăm la cel mai mic pas greșit al aproapelui, în timp ce în particular comitem cele mai mari păcate. Sinceritatea ne cam șochează, suntem prefăcuți, preferăm să vorbim în eufemisme (a alăpta se zice „a da de păpică lui bebe”, nu se spune tortură, ci „constrângeri nelegitime”). Ne lăudăm că ne-am emancipat, dar suportăm cu stoicism tăcerea în jurul temelor considerate tabu despre care nu se vorbește, începând cu corupția (pe care o numim „îmbogățire ilicită”) și terminând cu cenzura filmelor, ca să nu pomenesc decât două. Înainte nu putea rula Scripcarul pe acoperiș, acum nu se poate vedea Ultima tentație a lui Cristos, pentru că se opun preoții iar fundamentalistii catolici ar putea pune o bombă în cinematograf. Ultimul tango la Paris a rulat când Marlon Brando devenise deja un bătrân obez și margarina

110

nu mai era la modă. Dar cel mai puternic tabu, mai ales pentru femei, este cel sexual.

Câteva familii emancipate își trimiteau fetele la universitate, nu era cazul familiei mele. Ne consideram intelectuali, de fapt eram niște barbari medievali. Da, frații mei trebuiau să ajungă ceva, eventual avocați, medici sau ingineri, celelalte meserii erau de categoria a doua, dar de la mine se aștepta să fac o muncă mai curând decorativă, până când căsnicia și maternitatea urmau să mă absoarbă pe de-a-ntregul. În anii aceia femeile care lucrau proveneau mai ales din clasa mijlocie, coloana vertebrală fermă a unei țări. Lucrurile s-au schimbat, acum

nivelul de educație al femeilor îl întrece pe cel al bărbaților. Nu eram o elevă slabă, dar aveam deja un logodnic și nimeni nu-și punea problema să învăț o profesie, nici chiar eu. Am terminat liceul la șaisprezece ani, atât de confuză și imatură că n-am știut care ar putea fi pasul următor, deși mi-a fost limpede că trebuia să muncesc: nu există feminism autentic fără independență economică. Sau cum zicea bunicul: cine plătește nota, ăla poruncește. M-am angajat ca secretară la o instituție a Națiunilor Unite, unde copiam statistici forestiere pe niște foi mari cu pătrățele, în timpul liber nu-mi brodam trusoul, ci citeam romane de autori latino-americieni și mă contraziceam înverșunat cu orice mascul întâlnit în cale, începând cu bunul meu bunic și cu minunatul unchi Ramón. Revolta mea împotriva sistemului patriarhal s-a exacerbât în clipa în care am intrat pe piața muncii și-am constatat dezavantajele faptului de a fi femeie.

Dar scrisul? Presupun că dorința mea secretă era să mă dedic literaturii, dar n-am îndrăznit niciodată să pun în cuvinte un proiect atât de ambițios: aș fi stârnit un uragan de hohote de râs. Nimeni nu era interesat despre ce-aș fi putut spune, cu atât mai puțin despre ce-aș fi putut scrie. Nu cunoșteam autoare notabile, în afară de două-trei fete bătrâne englezoaice din secolul al XIX-lea și de poeta națională, III

Gabriela Mistral, dar ea părea bărbat. Scriitorii erau niște domni maturi, solemni, depărtați și majoritatea morți. Nu cunoșteam pe niciunul personal, cu excepția celui unchi de demult care bătea cartierul cântând la flașnetă, care publicase o carte despre experiențele sale mistice din India. În beci se îngrămădeau sute de exemplare ale romanului acela gros, cu siguranță cumpărate de bunicul pentru a o retrage din circulație; în copilărie, frații mei și cu mine ne jucam cu ele construind cazemate. Nu, categoric literatura nu era o cale rezonabilă într-o țară precum Chile, unde disprețul intelectual față de femei era încă absolut, în urma unui război fără preget, femeile am reușit să câștigăm respectul trogloditilor noștri în anumite domenii, dar cum lăsăm garda jos machismul își ridică iar capul zbârlit.

O vreme mi-am câștigat pâinea muncind ca secretară, m-am

căsătorit cu Miguel, aproape imediat am rămas însărcinată cu prima mea fiică, Paula. În ciuda teoriilor mele feministe, am fost o nevastă chiliana tipică, abnegată și serviabilă ca o gheșă, din cele care-și infantilizează bărbatul cu premeditare și perfidie. Să nu spun decât că aveam trei joburi, țineam casă, aveam grijă de copii și alergam cât era ziua de lungă pentru a face față numeroaselor responsabilități pe care mi le asumam, incluzând aici și un drum zilnic la bunicul, dar seara îmi așteptam soțul cu măslina pentru martini între dinți și-i pregăteam hainele pentru a doua zi. Iar când aveam o clipă liberă, îi lustruiam pantofii, îl tundeam și îi tăiam unghiile, ca orice Elviră.

Curând am reușit să mă mut în alt departament, cel al informațiilor, unde trebuia să redactez rapoarte și să fiu în legătură cu presa, lucru mult mai simpatic decât numărutul copacilor. Trebuie să recunosc că nu eu am ales jurnalismul, el m-a înșfăcat; a fost o dragoste la prima vedere, o pasiune subită care mi-a hotărât o bună parte din viață. Pe atunci a apărut televiziunea în Chile, cu două canale în alb și negru, care depindeau de universități. Era televiziunea epocii de piatră, primitivă cât cuprinde, dar

112

am reușit să pun piciorul în ea, deși singurele ecrane pe care le văzusem până atunci erau cele ale cinematografelor. M-am pomenit făcând carieră în televiziune, cu toate că nu făcusem studii la universitate. Era încă o meserie pe care o învățai din mers și exista oarece toleranță pentru spontanii ca mine. E momentul să spun că în Chile femeile constituie grosul ziariștilor, sunt mai pregătite, mai vizibile și mai curajoase decât colegii lor bărbați, cu toate că de obicei șeful este tot un bărbat. Bunicul a primit vestea indignat, era de părere că asta era o meserie pentru golani și șmecheri, nimeni normal la cap n-ar sta de vorbă cu presa și nicio persoană decentă n-ar opta pentru o meserie a cărei materie primă erau bârfele. Dar cred că se uita totuși la emisiunile mele, pentru că din când în când îi scăpa un comentariu edificator.

Au fost anii în care au crescut în mod alarmant cartierele sărăciei în jurul capitalei, case cu pereți din carton, acoperișuri din tablă și oameni în zdrențe. Erau vizibile pe drumul care venea de la

aeroport, făcând o impresie deosebit de proastă; multă vreme soluția a fost ridicarea unor ziduri menite să le ascundă vederii. Zicea un politician de atunci: „Dacă e mizerie, măcar să nu se observe”. Există și acum zone marginale, în ciuda efortului susținut al guvernelor de a concentra muncitorimea în cartiere mai decente, dar nu mai e ca atunci. Veneau oameni de la țară sau din provinciile cele mai neglijate să caute de lucru și, neavând unde sta, își ridicau adăposturile acelea mizerabile. Cu toată hărțuiala carabinierilor, așezările creșteau ca ciupercile și se organizau, dacă oamenii ocupau un teren, era imposibil să-i gonești sau să împiedici sosirea altora. Căsuțele se înșirau pe străzi nepavate pe care vara le îneca praful și iarna noroaiele. Sute de plozi desculți mișunau printre case în timp ce părinții lor plecau zilnic la oraș să găsească ceva de lucru pentru a „pune ceva în oală”, termen vag care însemna orice, de la câteva bancnote umile până la un os pentru supă. Am

113

mers acolo, mai întâi cu niște preoți, încercând să le ducem ajutoare, apoi, când feminismul și preocupările politice m-au scos din izolare, pentru a învăța. În calitate de ziaristă am făcut reportaje și interviuri care m-au ajutat să înțeleg mai bine mentalitatea chiliana.

Printre problemele cele mai acute iscate de lipsa de speranță se numărau alcoolismul și violența domestică. Nu o dată am văzut femei cu chipul tumefiat. Dar compasiunea mea cădea în gol, agresorului i se găsea tot timpul o scuză: „era beat”, „s-a enervat”, „a fost gelos”, „dacă mă bate înseamnă că mă iubește”, „oi fi făcut eu ceva ca să-l provoc”. Aflu că lucrurile nu s-au schimbatorea mult, în ciuda campaniilor de prevenire a violenței. Într-un tango foarte popular se spune că bărbatul așteaptă ca femeia să-i pregătească ceaiul mate, după care „o înjunghie cu treizeci și cinci de lovituri de pumnal”. Acum carabinierii au dreptul să dea buzna în casă fără a aștepta politicoși să li se deschidă sau să găsească un cadavru înjunghiat de treizeci și cinci de ori agățat la geam, dar mai este mult de făcut. Iar despre cum sunt bătuți copiii, ce să mai zic! Tot timpul citești în ziare cazuri teribile de copii torturați sau chiar omorâți în bătaie de părinți. Banca Interamericană de Dezvoltare confirmă că America Latină este una din

regiunile cele mai violente din lume, a doua după Africa. Violența din societate începe în cămin, nu poți elimina crima de pe stradă dacă nu elimini relele tratamente domestice: copiii bătuți devin adesea adulți violenți. Acum despre toate astea se vorbește, apare în presă, există adăposturi, programe de educație și victimele se bucură de protecția poliției, dar în anii aceia era încă un subiect tabu.

În cartierele acelea exista o conștiință de clasă, mândria de a aparține proletariatului, lucru ce m-a mirat la o societate atât de arivistă precum cea din Chile. Mai târziu am descoperit că arivismul era caracteristic doar clasei mijlocii, săracii nu aveau grija asta, erau prea ocupați cu supraviețuirea. Ulterior, comunitățile acelea au dobândit educație politică, s-au organizat și au devenit teren fier

114

În pentru partidele de stânga. Zece ani mai târziu, în 1970, au fost hotărâtoare în alegerea lui Salvador Allende și tot pentru asta au suferit cea mai dură represiune în timpul dictaturii militare.

Am luat gazetăria în serios, deși colegii mei de atunci erau convinși că inventam reportajele. Nu le inventam, doar exageram un pic. Mi-au rămas de atunci câteva manii: continui să vânez știri și povești, umblu cu un carnet în geantă ca să notez ceea ce-mi atrage atenția. Ce-am învățat atunci îmi slujește acum când scriu literatură: să lucrez sub presiune, să realizez un interviu, să fac o investigație, să folosesc limbajul în mod eficient. Nu uit că o carte nu e un scop în sine. Ca și ziarul sau revista, nu e decât un mijloc de comunicare, de aceea încerc să înșfac cititorul de gât și să nu-i mai dau drumul decât la sfârșit. Firește, nu reușesc mereu, cititorii sunt ființe evazive. Cine e cititorul? Când americanii l-au arestat în Panamá pe fostul dictator Noriega, au găsit asupra lui două cărți: Biblia și Casa spiritelor. Nimeni nu știe pentru cine scrie. O carte e un mesaj aruncat într-o sticlă în mare cu speranța că va ajunge pe celălalt mal. Mă simt recunoscătoare când cineva îl găsește și-l citește, mai ales cineva precum Noriega.

Între timp, unchiul Ramón fusese numit reprezentantul Chile la Națiunile Unite, la Geneva. Scrisorile trimise mamei întârziiau acum mai puțin pe drum decât în Turcia, uneori vorbeam chiar și la telefon. Când fiică-mea Paula avea un an și jumătate, soțul meu a primit o

bursă pentru a studia inginerie în Belgia. Cum pe hartă Bruxelles era foarte aproape de Geneva, n-am vrut să pierd ocazia de a-mi vizita părinții. Ignorând promisiunea pe care mi-o făcusem de a prinde rădăcini și a nu mai pleca în străinătate, am făcut valizele și am plecat în Europa. A fost o hotărâre excelentă, printre altele pentru că am putut studia jurnalismul de radio și TV și mi-am perfecționat franceza, pe care n-o mai folosisem din perioada Libanului. În anul

115

acela am descoperit Mișcarea de Eliberare a Femeilor și am înțeles că nu eram singura vrăjitoare de pe lume; eram multe.

În Europa puțină lume auzise de Chile; țara a ajuns la modă patru ani mai târziu, când a fost ales Salvador Allende. Și-a mai fost la modă când cu lovitura militară din 1973, cu șirul de violări ale drepturilor omului, în fine, cu arestarea fostului dictator la Londra, în 1998. Ori de câte ori țara mea a apărut pe prima pagină a ziarelor a fost cu ocazia marilor evenimente politice; excepția sunt cutremurele, când apare o știre scurtă. Dacă eram întrebată de ce naționalitate sunt, trebuia să dau lungi explicații și să desenez o hartă pentru a demonstra că Chile nu se găsește în centrul Asiei, ci în sudul Americii. Era adesea confundată cu China, din cauza asemănării numelor. Belgianii, obișnuiți cu ideea coloniilor din Africa, se mirau că soțul meu părea englez, iar eu nu eram negresă; uneori eram întrebată de ce nu port costumul tradițional, pe care și-l imaginau pesemne precum cel în care apărea Carmen Miranda în filmele de la Hollywood: fustă cu volane și-un coș cu ananas în cap. Am străbătut Europa din țările scandinave până în sudul Spaniei într-un Volkswagen hărtănit, dormind în cort și hrănindu-ne cu cârnați, carne de cal și cartofi prăjiți. A fost un an de turism frenetic.

Ne-am întors în Chile în 1966 împreună cu Paula, care la trei ani vorbea cu o corectitudine de academician și devenise expertă în catedrale, și cu fiul meu Nicolâs în burtă. Prin contrast cu Europa, unde vedeai la tot pasul hippies pletoși, revoluții studentești și libertate sexuală, Chile era tare plicticos. Încă o dată m-am simțit înstrăinată, dar mi-am reînnoit promisiunea de a prinde rădăcini și a nu mă mai clinti de acolo.

După ce s-a născut Nicolâs am reînceput să lucrez, de data asta la o revistă pentru femei, Paula, care apăruse recent. Era singura care promova cauza feminismului și trata subiecte neabordate până atunci, precum divorțul, anticoncepționalele, violența domestică, adulterul, avor

116

tul, drogurile, prostituția. Dacă te gândești că atunci nu puteai pronunța cuvântul „cromozom” fără să roșești, îți dai seama că eram de o îndrăzneală sinucigașă.

Chile este o țară ipocrită, pudibondă și plină de scrupule în ce privește senzualitatea, aici avem o atitudine închistată. Există o dublă morală. Promiscuitatea e tolerată la bărbați, dar femeile trebuie să mimeze că nu le interesează sexul, doar dragostea și idila romanțioasă, deși în practică se bucură de aceeași libertate ca și bărbații, dacă n-ar fi așa, ele cu cine s-ar culca? Fetele nu trebuie să seducă în mod deschis un bărbat, trebuie s-o facă mascat. E de presupus că dacă „se lasă greu”, pretendentul nu-și pierde interesul și le respectă, în caz contrar, există epitete foarte neelegante. Încă o manifestare a ipocriziei noastre, încă un ritual pentru a salva aparențele, pentru că în realitate există atâtea adultere, atâtea adolescente borțoase, atâtea copii născuți în afara căsătoriei și tot atâtea avorturi ca în orice altă țară. Am o prietenă, medic ginecolog, care s-a specializat în adolescente necăsătorite însărcinate și mă asigură că arareori e vorba de studente. Este vorba de cazuri de fete din familii cu veniturile cele mai mici, în care părinții se preocupă mai ales de educația băieților. Pentru fete nu se fac planuri, viitorul lor e cenușiu, sunt lipsite de educație și de stimă față de ele însele; multe rămân însărcinate din pură ignoranță. Și sunt uimite să-și constate starea, doar au urmat cu strășnicie sfatul de a „nu se culca” cu un băiat. Ceea ce se întâmplă în picioare în dosul unei uși nu se pune.

Au trecut mai bine de treizeci de ani de când revista Paula a luat cu asalt pudibondă societate chiliana și nimeni nu poate tăgădui efectul ei de uragan. Controversatele ei reportaje aproape că-i provocau bunicului un stop cardiac; ne contraziceam țipând, dar a doua zi când veneam la el în vizită mă primea ca și cum nimic nu s-ar fi

întâmplat. La începuturile lui, feminismul, acum clasicizat, era o extravaganță și majoritatea chilienelor se întrebau la ce le trebuie, dacă ele sunt oricum regine în casa

117

lor și era normal ca bărbații să comande în afară, așa cum stabiliseră Dumnezeu și mama natură. Era nevoie de o adevărată luptă să le convingi că nu erau regine nicăieri. Nu erau multe feministe vizibile, cel mult vreo șase. Mai bine să nu-mi aduc aminte de agresiunile pe care le-am suportat! Am priceput că a te aștepta să fii respectată pentru că ești feministă e ca și cum ai cere unui taur să nu te ia în coarne pentru că ești vegetarian. M-am întors la televiziune, de data asta cu o emisiune de umor, prin care am dobândit oarece vizibilitate, cum se întâmplă cu toți cei care apar regulat pe micul ecran. În curând mi s-au deschis toate porțile, lumea mă saluta pe stradă și-a fost pentru prima dată în viață că m-am simțit bine într-un loc.

Farmecul discret al burgheziei

Mă întreb adesea ce înseamnă de fapt nostalgia, în cazul meu, nu e atât dorința de a trăi în Chile, cât de a redobândi siguranța cu care mă mișc acolo. Este terenul meu. Orice popor își are obiceiurile, maniile și complexe sale. Idiosincrazia poporului meu o cunosc ca pe propria-mi mână. Nimic nu mă miră, pot anticipa reacțiile celorlalți, le pricep gesturile, tăcerile, cuvintele de curtoazie, reacțiile ambigue. Doar acolo mă simt comod la nivel social, deși rareori acționez după cum se așteaptă ceilalți să o fac: asta pentru că știu să mă port și foarte rar îmi ies din bunele maniere.

Când, la patruzeci și cinci de ani, proaspăt divorțată, am emigrat în State, urmând chemarea inimii mele impulsive, primul lucru care m-a surprins a fost atitudinea infailibil optimistă a nord-americanilor, atât de deosebită de cea a oamenilor din sudul continentului care se așteaptă să li se întâmple ce e mai rău. Ceea ce se și întâmplă, firește. În Statele Unite, Constituția garantează dreptul de a căuta fericirea, ceea ce ar fi o idee suspectă oriunde altundeva, în plus, poporul acela mai crede și că are dreptul de a se distra, iar dacă e lipsit de unul din aceste drepturi se simte frustrat. Restul lumii pleacă de la ideea că viața e de

regulă grea și plicticoasă, așa că se reped cu plăcere pe micile ocazii de bucurie și distracție, oricât de modeste ar fi acestea.

În Chile este aproape o lipsă de politețe să te declari prea mulțumit, asta poate să-i irite pe cei mai puțin norocoși.

119

drept care la noi răspunsul corect la întrebarea „ce mai faci?” este „așa și-așa”. Ceea ce-ți dă timp să compătimești cu interlocutorul. De exemplu, dacă acesta îți spune că tocmai i-au diagnosticat o boală mortală, ar fi de prost-gust să-i spui cât de bine o duci tu; dar dacă el tocmai s-a însurat cu o moștenitoare bogată, îi poți împărtăși fericirea ta proprie, fără teama de a-l răni. Exact asta e ideea lui „așa și-așa” care îi pune în dificultate pe străini: să ai timp să sondezi terenul și să nu faci o gafă. Sociologii afirmă că patruzeci la sută dintre chilieni suferă de depresie, mai ales femeile, pentru că trebuie să-i suporte pe bărbați. Mai trebuie să ținem seama și că în țara noastră se produc, cum am spus mai sus, catastrofe majore și că există mulți săraci, drept care nu-i elegant să vorbești de norocul tău. Am avut o rudă care a câștigat de două ori lozul cel mare, dar tot spunea că-i merge „așa și-așa”, ca să nu jignească pe nimeni. Merită să povestesc cum s-a întâmplat minunea. Omul era foarte catolic, așa că nu auzise de contracepție. Când i s-a născut cel de-al șaptelea copil, s-a dus la biserică, a îngenunchat în fața altarului și, disperat, a vorbit ca de la om la om cu Creatorul: „Doamne, dacă mi-ai trimis șapte copii, ajută-mă și să-i hrănesc...” și a scos din buzunar lunga listă de cumpărături pregătită dinainte. Dumnezeu a ascultat atent argumentele credinciosului său slujitor și imediat i-a dezvăluit în vis numerele câștigătoare. Milioanele au ajuns câțiva ani buni, dar cum pe atunci inflația era un rău endemic, i-a redus capitalul pe măsură ce-i sporea familia. Când i s-a născut al unsprezecelea copil, ultimul, omul s-a dus iar la biserică să-și pledeze cauza și Dumnezeu iar s-a îmblânzit trimițându-i alt vis salvator. A treia oară n-a mai ținut figura.

În familia mea fericirea era irelevantă. Exact ca imensa majoritate a chilienilor, bunicii mei ar fi rămas cu gura căscată aflând că există oameni dispuși să plătească pentru o terapie menită să-i scoată din nefericire. Pentru ei, viața era grea și toate celelalte erau

niște prostii. Mulțumirea o găseai făcând ce trebuie, în familie, în spiritul muncii, în stu

120

din și în forțele proprii. Bucuria era prezentă în viața noastră în multe feluri, între care cred că amorul nu era chiar ultimul, dar nici despre asta nu se vorbea, presupun că am fi murit de rușine decât să pronunțăm cuvântul. Sentimentele curgeau în liniște. Spre deosebire de majoritatea compatrioților noștri, aveam contact fizic minim și nimeni nu răsfăța copiii. Obiceiul modern de a elogia tot ce fac plozii ca pe o ispravă nemaipomenită nu se purta pe atunci, cum nu exista nici preocuparea de a-i crește lipsiți de traume. Mai bine, pentru că dac-aș fi crescut protejată și fericită, despre ce naiba aș mai scrie eu acum? De-aia am încercat să le fac nepoților mei copilăria cât mai grea, ca să ajungă adulți creativi. Părinții lor nu-mi apreciază defel străduința.

Înfățișarea fizică era ignorată în familie; mama pretinde că n-a știut că era drăguță decât după ce-a trecut de patruzeci de ani, până atunci nu i se spusese. Se poate spune că prin asta eram originali, pentru că în Chile aparența e fundamentală. Primul lucru pe care-l fac două femei care se întâlnesc pe stradă este să-și laude reciproc hainele, pieptănătura sau dieta. Singurul comentariu pe care-l fac bărbații la adresa femeilor – pe la spate, evident – se referă la cum arată ele, și-l fac îndeobște în niște termeni foarte peiorativi, nebănuind că ele plătesc cu aceeași monedă. Felul în care mi-am auzit prietenele vorbind despre bărbații lor ar face să roșească și pietrele. În familia mea era ceva de prost-gust să vorbești despre religie și mai ales despre bani, în schimb despre boli se vorbea tot timpul; asta e tema cea mai frecventată de chilieni. Ne-am specializat în a face schimb de leacuri și sfaturi medicale, acolo toată lumea prescrie rețete. N-avem încredere în medici, căci e limpede că nu le convine sănătatea celorlalți, de aceea apelăm la ei când toate celelalte au dat greș, adică toate leacurile recomandate de prieteni și cunoscuți. Să zicem că leșini la intrarea într-un supermarket. În orice altă țară ar fi chemată o ambulanță, nu în Chile: câțiva voluntari o să te ridice pe sus și-o să te ducă în spatele clădirii.

121

O să te stropească pe față cu apă rece și-o să-ți toarne rachiu pe gât, ca să te trezești; apoi o să te silească să înghiți niște pastile pe care le-a scos din geantă o cucoană, pentru că „o prietenă de-a mea are și ea crize și-i trece cu astea”. Vei fi înconjurat de un cerc de experți care-ți vor diagnostica starea în limbaj clinic, aici orice om cu fruntea de două degete știe multă medicină. De exemplu, un expert va spune că ți s-a obturat o valvă din creier, altul va bănuî o dublă pneumonie, al treilea va spune că s-a revărsat pancreasul. În câteva minute toți vor țipa în jurul tău în timp ce unul a fost trimis la farmacie după penicilină, nu se știe niciodată. Uite, dacă ești străin îți dau un sfat: nu leșina niciodată într-un supermarket chilian, poate fi o experiență letală.

Atât de mare este ușurința noastră de a prescrie rețete, încât în timpul unei croaziere pe un vas comercial în sudul țării, cu scopul de a vizita splendida lagună San Rafael, la desert am primit somnifere. La cină căpitanul a spus pasagerilor că aveam să trecem printr-o zonă deosebit de agitată, după care nevastă-sa a trecut printre mese împărțind niște pastile de al căror nume nimeni n-a îndrăznit să întrebe. Le-am înghițit foarte cuminți, iar douăzeci de minute după aceea toți dormeam sforăind, ca în povestea cu Prințesa Adormită. Soțul meu mi-a spus că în State căpitanul și nevastă-sa ar fi fost judecați pentru anestezierea pasagerilor. În Chile i-am fost chiar recunoscători.

Înainte vreme, de cum se adunau doi sau mai mulți, tema de rigoare era politica; dacă într-o cameră se aflau doi chilieni, precis erau trei partide politice. Mi se spune că a fost o vreme când aveam peste o duzină de mini-partide socialiste; chiar și dreapta, care e monolitică în restul lumii, la noi e divizată. Acum însă nu ne mai pasionează politica, o menționăm doar pentru a ne plânge de guvern, altă activitate națională predilectă. Nu ne mai ducem la vot cu religiozitatea cu care o făceam când până și muribunzii ajungeau pe targa la urne pentru a-și îndeplini datoria

civică; nici nu se mai întâmplă, ca pe vremuri, ca pe femei să le apuce durerile facerii la vot. Tinerii nu se mai înscriu pe listele electorale, 84, 3 la sută din populație crede că partidele politice nu le

reprezintă interesele, iar un număr și mai mare se declară mulțumit că nu participă deloc la treburile țării. Pare-se că este vorba de un fenomen al lumii occidentale. Tineretul nu e deloc interesat de scheme politice fosilizate care ne vin din secolul al XIX-lea; tot ce vrea este să se distreze și să-și prelungească adolescența cât mai mult posibil, să zicem până pe la patruzeci sau cincizeci de ani. Să nu fim nedrepti, există și un procentaj militant în ecologie, știință și tehnologie, sunt și unii care desfășoară activități sociale pe lângă biserici.

Temele care au înlocuit politica în rândul chilienilor sunt banii, care lipsesc tot timpul, și fotbalul, pe post de consolare. Chiar și ultimul analfabet poate recita pe de rost numele tuturor jucătorilor din istoria noastră și are propria lui opinie despre fiecare. Sportul acesta e atât de important că pe stradă nu vezi nici țiipenie când e meci, pentru că toată populația se găsește în fața televizorului, într-o stare catatonică. Fotbalul este una dintre puținele activități omenești în care se dovedește relativitatea timpului: poți încremeni o jumătate de minut portarul care sare după minge, poți repeta aceeași scenă de mai multe ori cu încetinitorul sau în sens invers și, grație fusului orar diferit de la continent la continent, să vezi la Santiago un meci între unguri și nemți înainte de a fi fost jucat.

La noi în casă, ca și în restul țării, nu se dialoga; petrecerile constau într-o serie de monologuri simultane, nimeni nu asculta pe nimeni, totul era zumzet neclar și statică, ca transmisiile pe unde scurte. N-avea nicio importanță, nimeni nu era curios să știe ce gândesc ceilalți, nu voiau decât să-și repete povestea proprie. La bătrânețe, bunicul a refuzat să poarte aparat auditiv, argumentând că singurul lucru bun al faptului de a fi bătrân e că nu mai trebuie să auzi prostiile pe care le spun ceilalți. Cum elocvent zicea în 1983 generalul Cesar Mendoza: „Abuzăm de termenul

123

dialog. Există cazuri când dialogul nu e necesar. Mai necesar este monologul, căci dialogul nu-i decât o simplă conversație între două persoane”. Ai mei ar fi fost absolut de acord.

Chilienii au tendința de a vorbi în falset. Mary Graham, o englezoaică ce ne-a vizitat țara în 1822, a scris în cartea ei furnal al

șederii mele în Chile că oamenii sunt încântători, dar vorbesc pe un ton dezagreabil, mai ales femeile. Înghițim jumătate din cuvinte, aspirăm s-ul și schimbăm vocalele, astfel încât „¿cómo estás, pues?” (și, ce mai faci?) devine „corn tai puh”, iar „señor” ajunge „inol”. Există cel puțin trei idiomuri oficiale: limba educată, folosită în mijloacele de comunicare, în treburile oficiale și pe care o vorbesc câțiva membri ai clasei de sus când nu sunt între ei; limba colocvială, pe care o vorbește poporul, și dialectul indescifrabil și etern schimbător al tinerilor. Străinul care vine în vizită nu trebuie să dispere, chiar dacă nu pricepe nimic, lumea va face tot ce-i stă în putință pentru a-l ajuta. În plus, vorbim foarte încet și suspinăm mult. Când am trăit în Venezuela, unde bărbații și femeile sunt la fel de siguri de ei și de lumea pe care calcă, era ușor să-mi disting compatrioții prin felul lor de a păși, de parcă ar fi fost spioni în misiune, și prin veșnicul ton al vocii, parcă și-ar fi cerut tot timpul scuze. Intram zilnic în patiseria unor portughezi ca să-mi beau prima cafea a dimineții, în care o mulțime de clienți se îmbrâncea să ajungă la tejghea. Venezuelenii țipau încă din ușă „o cafea, repede!” și destul de curând paharul de carton cu cafea cu lapte ajungea la ei, trecând din mână în mână. Chilenii, care pe vremea aceea eram destul de mulți, căci Venezuela era una din puținele țări latino-americane care primeau refugiați și emigranți, ridicam o mână tremurătoare și imploram cu un firicel de voce: „Vă rog, fiți drăguț, pot primi o cafeluță, domnule?” Și puteam aștepta în van toată dimineața. Localnicii râdeau de purtările noastre bicisnice, iar noi eram îngroziți de grosolănia lor. Cei care am trăit acolo câțiva

124

ani ne-am schimbat caracterul; printre altele, am învățat să comandăm cafeaua răcnind.

Acum, că am lămurit câte ceva despre firea și obiceiurile chilenilor, o înțeleg și pe maică-mea care se întreabă cum de-oi fi ieșit eu așa cum sunt. Nu am nimic din pudoarea, modestia sau pesimismul rudelor mele; nimic din teama lor de gura lumii și de Dumnezeu; nu vorbesc și nu scriu în diminutive, mai degrabă sunt grandilocventă și-mi place să atrag atenția. Vreau să spun, așa sunt acum, după ce-am trăit destui ani. În copilărie eram un animăluț ciudat, în adolescență un

fel de rozător timid – ani în şir mă porecliseră „șoricel” – și în tinerețe am fost de toate, de la feministă furioasă până la hippiotă cu flori în cap. Lucrul cel mai grav este că povestesc secrete personale și străine. Ce mai, un dezastru. Dacă-aș trăi în Chile, n-ar vorbi nimeni cu mine. Dar, iată, sunt ospitalieră, măcar virtutea asta au reușit să mi-o inculce în copilărie. Bate-mi la ușă la orice oră din zi sau din noapte și-am să alerg să-ți deschid și să-ți ofer primul „ceiuț”, chiar dacă mi-aș fi rupt femurul cu puțin timp în urmă. Dar în toate celelalte sunt antiteza ideii de doamnă pe care ai mei, cu mari sacrificii, au încercat să mă facă să devin. Nu e vina lor, pur și simplu mi-a lipsit materia primă; în plus, destinul meu a fost fracturat.

Dacă aș fi rămas în patria mea, cum am vrut mereu, măritată cu un văr de gradul doi, în cazul improbabil că m-ar fi cerut, poate că acum aș purta demn sângele strămoșilor și poate că blazonul cu câini puricoși achiziționat de tata ar trona la loc de cinste în casa mea. Trebuie să mai spun că, oricât de rebelă mi-ar fi fost viața, păstrez cu strictete bunele maniere inculcate cu strășnicie, cum se cuvine la o persoană „decentă”. A fi decent era esențial în familie. Cuvântul cuprinde mult mai mult decât poate fi explicat în aceste pagini, dar bunele maniere reprezintă neîndoielnic un procent zdravăn în cadrul presupusei decențe.

125

Am cam luat-o pe miriște și trebuie să reînnod firul, dacă există vreun fir în divagațiile astea. Asta e nostalgia: un dans lent și circular. Amintirile nu se organizează cronologic, sunt ca fumul, schimbătoare și efemere, dacă nu le așterni pe hârtie dispar în uitare. Încerc să organizez paginile astea după teme și epoci, dar nu prea-mi reușește, amintirea vine și pleacă, precum o interminabilă bandă a lui Moebius.

Un suflu de istorie

Și pentru că vorbim de nostalgie, îți mai cer puținică răbdare, căci nu pot despărți tema Chile de propria mea viață. Destinul meu e făcut din pasiuni, surprize, succese și pierderi; nu-i ușor de relatat în câteva fraze. Presupun că orice viață are clipe în care se schimbă soarta sau sensul drumului, când trebuie s-o apuci în altă direcție. În viața mea asta s-a întâmplat de câteva ori, dar poate că un eveniment

dintre cele mai definitive a fost lovitura militară din 1973. Dacă n-ar fi fost, în mod sigur n-aș fi părăsit Chile, n-aș fi acum scriitoare și n-aș fi măritată cu un american din California; nu aș fi cuprinsă de nostalgie și n-aș scrie aceste pagini. Și ajungem iar la politică, inevitabil. Ca să înțelegi cum a fost posibilă lovitura militară trebuie să mă refer pe scurt la istoria noastră politică, de la începuturi până la generalul Augusto Pinochet, care azi e un tataie senil în arest domiciliat, dar a cărui importanță nu poate fi ignorată. Există istorici care-l consideră figura politică cea mai originală a secolului, deși asta nu implică în mod necesar o judecată favorabilă.

În Chile, pendulul politic a oscilat dintr-o extremă în alta, noi am încercat toate sistemele politice existente și am suportat consecințele; deci nu e de mirare că avem mai mulți esești și istorici pe metru pătrat decât oricare altă națiune a lumii. Ne studiem perpetuu, avem viciul de a ne analiza realitatea de parc-ar fi o problemă permanentă care necesită soluții urgente. Căpățânoșii care-și petrec viața studiindu-ne sunt niște pisălogi ermetici, nimeni nu

127

pricepe o boabă din ce spun, drept care nici nu-i bagă în seamă; asta nu-i descurajează, dimpotrivă, scot în fiecare an sute de tratate academice, foarte pesimiste toate. La noi, pesimismul e de bonton, ideea e că doar idioții sunt mulțumiți. Suntem o națiune în curs de dezvoltare, cea mai stabilă, sigură și prosperă din America Latină și una dintre cele mai organizate, dar ne enervează când cineva consideră că „țara merge bine”. Cine îndrăznește să spună așa ceva înseamnă că e un ignorant care nu citește ziarele.

De când și-a dobândit independența, în 1810, Chile a fost condusă de clasa socială care avea putere economică. La început erau stăpâni de pământuri, astăzi sunt întreprinzători, industriași, bancheri. Înainte făceau parte dintr-o mică oligarhie de descendență europeană, compusă dintr-o mână de familii; astăzi, clasa conducătoare e mai extinsă, câteva mii de persoane au pâinea și cuțitul. În prima sută de ani de republică, președinții și oamenii politici proveneau din clasa de sus, apoi la guvernare a participat și clasa mijlocie. Puțini totuși din clasa muncitoare. Președinții care au avut conștiință socială erau

sensibili la inegalitatea, nedreptatea și sărăcia poporului, deși nu le-au cunoscut pe pielea lor. În prezent, președintele și majoritatea oamenilor politici, cu excepția câtorva de dreapta, nu fac parte din grupul economic care controlează de fapt țara. Există acum paradoxul de a avea la guvern o coaliție de partide de centru și de stânga (Concertación), cu un președinte socialist, dar economia e neocapitalista.

Oligarhia conservatoare a condus țara cu mentalitate feudală până în 1920. O excepție a fost în 1891 președintele liberal José Manuel Balmaceda, care a intuit nevoile poporului și-a încercat să ducă la capăt câteva reforme care loveau în interesele patronilor, cu toate că el însuși provenea dintr-o familie bogată, posesoare a unui latifundiu uriaș. Parlamentul conservator s-a opus în mod feroce, s-a produs o criză socială și politică, marina s-a revoltat în sprijinul Parlamentului și a izbucnit un război civil crud.

128

soldat cu triumful Parlamentului și sinuciderea lui Balmaceda. Dar semințele ideilor sociale fuseseră aruncate și în anii următori au apărut partidele radical și comunist.

În 1920 a fost ales pentru prima dată un conducător care propovăduia dreptatea socială, Arturo Alessandri Palma, poreclit „Leul”, provenit din clasa mijlocie, a doua generație de imigranți italieni. Deși nu era bogat, ascendența sa europeană, cultura și educația sa l-au situat firesc în clasa conducătoare. A promulgat legi sociale, iar în timpul guvernării sale muncitorii s-au organizat și au avut acces la partidele politice. Alessandri a propus modificarea Constituției pentru a instaura o democrație autentică, dar forțele conservatoare ale opoziției s-au opus, deși era sprijinit de majoritatea chilenilor, mai ales de clasa mijlocie. Parlamentul (iarăși Parlamentul!) i-a pus bețe în roate, i-a cerut să abdice și să aleagă exilul în Europa. Junte militare succesive au încercat apoi să guverneze, dar țara și-a pierdut direcția și poporul a cerut întoarcerea Leului, care și-a încheiat mandatul promulgând noua Constituție.

Forțele armate, care se simțeau marginalizate și considerau că țara le datorează mult având în vedere victoriile în războaiele din

secolul al XIX-lea, l-au instalat cu forța la președinție pe generalul Carlos Ibáñez del Campo. Foarte repede, acesta a luat măsuri dictatoriale, de care până atunci chilenii fuseseră străini, lucru ce a produs o opoziție civilă atât de puternică, încât țara s-a pomenit paralizată și generalul s-a văzut silit să renunțe. Atunci a început o perioadă pe care o putem califica drept „democrație sănătoasă”. S-au format alianțe de partide și stânga a ajuns la putere prin președintele Pedro Aguirre Cerda, de la Frontul Popular, din care făceau parte și partidul comunist și cel radical. După Cerda, răsturnatul de la putere Ibáñez s-a unit cu forțele de stânga și așa s-au succedat trei președinți radicali. (Deși pe vremea aceea nu eram decât un plod, îmi amintesc că, atunci când Ibáñez a fost ales pentru a doua oară președinte, în familia mea a fost doliu.

129

Ascunsă sub pian auzeam previziunile apocaliptice ale bunicului și unchilor mei; n-am dormit câteva nopți, eram sigură că ostile dușmanului ne vor distruge casa. Nu s-a întâmplat nimic. Generalul învățase lecția și s-a menținut în limitele legii.) Timp de douăzeci de ani au tot fost guverne de centru-dreapta până în 1958, când dreapta a triumfat prin Jorge Alessandri, fiul Leului cu care nu semăna defel. Leul era populist, avea idei avansate pentru timpul său și o personalitate copleșitoare; fiul era conservator și imaginea sa era mai curând ezitantă.

În vreme ce în majoritatea celorlalte țări latino-americane se succedau revoluțiile și conducătorii își dobândeau postul cu armele, în Chile se consolida o democrație exemplară, în prima jumătate a secolului XX s-au cristalizat progresele sociale. Educația de stat, gratuită și obligatorie, sănătatea publică la îndemâna tuturor și un sistem de asigurări sociale dintre cele mai înaintate de pe continent au permis dezvoltarea unei întinse clase mijlocii educate și politizate, ca și a unui proletariat cu conștiință de clasă. S-au format sindicate, centrale muncitorești, de funcționari și studențești. Femeile au dobândit drept de vot și procesul electoral s-a perfecționat. (Alegerile din Chile se produc la fel de civilizat ca băutul ceaiului la hotelul Savoy din Londra. Cetățenii se așază „la coadă” ca să voteze și nu se produce nici cea mai

mică altercație, chiar dacă spiritele politice sunt încinse. Bărbații și femeile votează în localuri separate, supravegheate de soldați pentru a se evita tulburările sau fraudele. De cu o zi înainte nu se vând băuturi alcoolice, iar magazinele și birourile sunt închise; în ziua votului nu se muncește.)

Preocuparea pentru dreptatea socială a atins și Biserica Catolică, enorm de influentă în Chile și care, prin intermediul noilor enciclice, s-a străduit mult să sprijine schimbările produse în țară. Între timp, în lume se afirmau două sisteme politice opuse, capitalismul și socialismul. Pentru a ține piept marxismului, în Europa se născuse creștin-democrația, partid de centru cu mesaj umanist și comuni

130

tar. În Chile, unde promitea o „revoluție în libertate”, creștin-democrația a ras alegerile din 1964, învingând dreapta conservatoare și partidele de stânga. Triumful categoric al lui Eduardo Frei Montalva, cu o majoritate creștin-democrată în Parlament, a marcat o piatră de hotar; țara se schimbase, se presupunea că dreapta avea să devină istorie, că stânga n-avea să mai aibă nicio șansă și creștin-democrația avea să guverneze în vecii vecilor, dar planul n-a ieșit și în câțiva ani partidul a pierdut sprijinul popular; dreapta n-a fost pulverizată, cum se pronosticase, iar stânga și-a revenit din eșec și s-a organizat. Acum forțele erau împărțite în trei părți egale: dreapta, centrul și stânga.

La sfârșitul mandatului lui Frei Montalva țara era cuprinsă de frenezie. Dreapta voia să-și ia revanșa, se simțea expropriată de bunurile ei și se temea să nu piardă definitiv puterea pe care și-o arătase ostentativ; clasele de jos se simțeau frustrate pentru că nu erau reprezentate de creștin-democrați. Fiecare treime și-a prezentat candidatul: Jorge Alessandri pentru dreapta, Radomiro Tomic pentru creștin-democrați și Salvador Allende pentru stânga.

Partidele de stânga s-au unit într-o coaliție numită Unitatea Populară, din care făcea parte și partidul comunist. Statele Unite s-au alarmat, cu toate că sondajele îl estimau câștigător pe candidatul dreptei, și a pus la bătaie câteva milioane de dolari pentru a-l combate

pe Allende. Forțele politice erau atât de împărțite, încât Allende, cu proiectul său numit „calea chiliana către socialism” a câștigat la limită, cu treizeci și opt la sută din sufragii. Pentru că nu se obținuse majoritatea absolută, Congresul trebuia să ratifice alegerile. În mod tradițional, fusese desemnat candidatul cu cele mai multe voturi. Allende era primul marxist ajuns la președinție într-o țară prin vot democratic. Ochii lumii s-au întors către Chile.

Salvador Allende Gossens era un medic carismatic, fusese ministru al Sănătății în tinerețe, senator timp de mai mulți ani și etern candidat la președinție din partea

131

stângii. Obișnuia să se ia singur în răs spunând că pe mormântul lui se va putea citi epitaful „aici zace viitorul președinte al Chile”. Era un om curajos, loial cu prietenii și colaboratorii, mărinimos cu adversarii. Avea faimă de înfumurat pentru că se îmbrăca elegant, îi plăceau viața bună și femeile frumoase, dar era foarte serios în convingerile sale politice, aici nu mai putea fi acuzat de frivolitate. Adversarii preferau să nu-l înfrunte direct, căci avea faima că poate întoarce orice situație în favoarea sa. Voia să realizeze reforme economice profunde în cadrul Constituției, să extindă reforma agrară inițiată de guvernul precedent, să naționalizeze întreprinderile private, băncile și minele de cupru, care erau în mâinile unor companii nord-americane. Propunea să se ajungă la socialism respectând toate drepturile și libertățile cetățenești, experiență încă neîncercată pe atunci.

Revoluția cubaneză avea deja zece ani de viață, în ciuda eforturilor Statelor Unite de a o anihila, și existau mișcări de gherilă de stânga în multe țări latino-americane. Eroul indiscutabil al tinerilor era Che Guevara, asasinat în Bolivia, al cărui chip de sfânt cu bască și trabuc devenise simbolul luptei pentru dreptate. Era perioada războiului rece, când o paranoia irațională a împărțit lumea în două ideologii și a stabilit politica externă a Uniunii Sovietice și a Statelor Unite timp de câteva decenii. Chile a fost unul din pionii sacrificați în conflictul acela dintre doi titani. Administrația Nixon s-a decis să intervină direct în procesul electoral chilian. Henry Kissinger, ministru

de externe, care recunoștea că nu știa nimic despre America Latină, pe care o considera curtea din dos a Statelor Unite, a spus că „n-avea niciun rost să vedem cum o țară devine comunistă din cauza lipsei de responsabilitate a locuitorilor ei și să nu facem nimic”. (În America Latină circulă următorul banc: „Știi de ce nu sunt lovituri militare în Statele Unite? Pentru că acolo nu există o ambasadă a SUA”) Lui Kissinger calea democrată spre socialism a lui Salvador Al

132

lende i se părea mai periculoasă decât revoluția armată, pentru că ar fi putut contagia restul continentului ca o epidemie.

CIA a pus la cale un plan pentru a evita ca Allende să ajungă la președinție. Mai întâi a încercat să miruiască niște membri ai Congresului ca să nu-l ratifice și să convoace al doilea scrutin, în care ar fi fost doar doi candidați, Allende și un creștin democrat sprijinit de dreapta. Cum mituirea n-a reușit, a plănuit ca generalul René Schneider, comandantul-șef al Forțelor Armate, să fie sechestrat chipurile de un comando de stânga, de fapt o grupare neofascistă, în ideea de a provoca haosul și o intervenție militară. Generalul a murit încasând un glonț în această încăierare și planul a avut un efect contrar: un val de oroare a cuprins țara și Congresul în unanimitate l-a înscăunat la președinție pe Salvador Allende. Începând cu acest moment, dreapta și CIA au complotat pentru a răsturna guvernul de Unitate Populară, chiar cu riscul distrugerii economiei și lungului traseu democratic al țării. Au pus în acțiune planul numit „destabilizare”, care consta în tăierea creditelor internaționale și într-o campanie de sabotaje pentru a provoca ruinarea economică și violența socială, în același timp, seduceau cu cântece de sirenă militarii, în definitiv cartea cea mai importantă din joc.

Dreapta, care controlează presa din Chile, a organizat o campanie de teroare, incluzând afișe cu soldați sovietici care smulg copii din brațele mamelor pentru a-i duce în gulaguri. În ziua alegerii, în 1970, când triumful lui Allende era evident, poporul a ieșit să sărbătorească; niciodată nu se văzuse o manifestație populară atât de masivă. Dreapta ajunsese să dea crezare propriei sale campanii menite a produce frică: s-a baricadat în case, convinsă că „zdrențăroșii”

înfierbântați aveau să se dedea la tot felul de mârșăvii. Euforia populară a fost extraordinară – lozinci, steaguri și îmbrățișări – dar n-a fost niciun exces și în zori manifestanții s-au retras la casele lor, răgușiți

133

de atâta cântat. A doua zi, în fața băncilor și agențiilor de voiaj din cartierul de sus vedeai cozi lungi: lumea își retrăgea banii și cumpăra bilete de avion ca să fugă în străinătate, convinsă că țara avea să urmeze același drum ca și Cuba.

Pentru a-și manifesta sprijinul față de guvernul socialist, a venit în vizită Fidel Castro, ceea ce a sporit panica celor din opoziție, mai ales când au văzut primirea făcută controversatului comandante. Lumea s-a adunat de-a lungul drumului care merge de la aeroport în centrul orașului Santiago, totul organizat de sindicate, școli, asociații profesionale, partide politice etc, cu steaguri, lozinci și orchestre, bașca mulțimea anonimă care a venit să privească spectacolul din curiozitate, cu același entuziasm cu care, după niște ani, avea să-l primească pe papă. Vizita bărbosului comandant cubanez s-a lungit peste măsură: douăzeci și opt de zile, timp în care a străbătut, însoțit de Allende, țara de la nord la sud; eram extenuați, dar nu se poate nega faptul că alaiul a umplut aerul de muzică și râs, cubanezii s-au dovedit încântători. După douăzeci de ani aveam să cunosc o parte dintre cubanezii exilați la Miami și mi s-au părut la fel de simpatici ca cei de pe insulă. Noi, chilenii, atât de serioși și solemni, am avut un șoc: nu știam că viața și revoluția pot fi tratate cu atâta veselie.

Unitatea Populară era populară, dar nu și unită. Partidele din coaliție se băteau precum câinii pe fiecare bucățică de putere, Allende avea de înfruntat nu numai opoziția dreptei, ci și criticile din interior, care cereau viteză de acțiune mai mare și mai mult radicalism. Oamenii puneau stăpânire pe fabrici și pe pământuri, obosiți să tot aștepte naționalizarea întreprinderilor private și extinderea reformei agrare. Sabotajele dreptei, intervenția americană și greșelile guvernului lui Allende au dus la o criză economică, politică și socială extrem de gravă. Inflația a atins oficial indicele de trei sute șaiszeci la sută pe an, deși opoziția susținea că trecea de o mie la sută; gospodina se trezea în

fiecare dimineață fără să știe cât o va costa o păi

134

ne. Guvernul a înghețat prețurile produselor de bază; industriașii și agricultorii au dat faliment. Penuria era atât de mare, că se stătea cu orele la coadă în speranța de a dobândi un pui rahitic sau o cană cu ulei, dar dacă aveai bani, cumărai ce-ți poftea inima pe piața neagră. Cu felul lor moderat de a se exprima și a se purta, chilienii vorbeau de „codiță”, deși aceasta se întindea pe trei străzi, și se opreau la ea fără să știe deloc „ce se dă”, din pură obișnuință. Rapid, asta s-a transformat într-o adevărată psihoză, cum se strângeau trei persoane, automat se așezau la rând. În felul ăsta am cumpărat țigări, deși n-am fumat în viața mea, am dobândit unsprezece borcane cu ceară de pantofi și un galon de extras de soia, despre care nu știu nici acum la ce se folosește. Apăruseră profesioniști ai cozilor, care câștigau un ban ținând locul altora; aflu că și copiii mei își rotunjeau banii de buzunar în acest mod.

În ciuda problemelor și a climatului de confruntare perpetuă, poporul era plin de entuziasm pentru că simțise prima dată că-și ținea soarta în propriile mâini. Artele, folclorul, mișcările populare și studențești au cunoscut o adevărată renaștere. Mase de voluntari plecau la țară să alfabetizeze oamenii; apăreau cărți care costau cât o revistă, pentru ca fiecare cămin să aibă o bibliotecă. Dar dreapta economică, clasa de sus și o parte a celei mijlocii, mai ales gospodinele, care sufereau din cauza penuriei, îl detestau pe Allende și se temeau că nu cumva regimul să se perpetueze, ca al lui Fidel Castro în Cuba.

Salvador Allende era văr cu tatăl meu și a fost singurul din familia Allende care a rămas în contact cu maică-mea după plecarea tatii. Era bun prieten cu tatăl meu vitreg, astfel că am avut mai multe ocazii să fiu lângă el cât timp a fost președinte. Deși n-am colaborat cu guvernul său, acești trei ani de Unitate Populară au fost categoric cei mai interesanți din viața mea. Niciodată nu m-am simțit mai vie ca atunci și nici n-am mai participat ca atunci la o comunitate și la evenimentele unei țări.

135

Privind lucrurile din perspectiva actuală, se poate spune că

marxismul a murit ca proiect economic, dar cred că unele postulate ale lui Salvador Allende nu și-au pierdut forța de atracție, de exemplu căutarea dreptății și a egalității. Ideea era un sistem care să dea tuturor aceleași oportunități și crearea „omului nou”, motivat nu de câștigul personal, ci de binele comun. Credeam că omul poate fi schimbat prin îndoctrinare; refuzam să vedem că în alte locuri, unde se încercase impunerea sistemului cu o mână de fier, rezultatele erau foarte îndoielnice. Pe atunci încă nu se întrezărea prăbușirea lumii sovietice. Premisa după care natura umană e susceptibilă de o schimbare atât de radicală pare acum o naivitate, dar atunci era aspirația supremă pentru mulți dintre noi. Ideea s-a întins ca un foc în Chile. Trăsăturile noastre tipice, pe care le-am menționat mai sus, precum sobrietatea, oroarea de a ieși în evidență, de a fi mai presus de ceilalți, generozitatea, tendința de a negocia înainte de a te înfrunta, mentalitatea legalistă, respectul pentru autorități, resemnarea în fața birocrăției, gustul pentru discuții politice și multe altele, și-au găsit fâgașul perfect în proiectul Unității Populare. Chiar și moda a fost afectată. Au fost ani în care revistele pentru femei prezentau modele îmbrăcate în textile artisanale grosolane și încălțate în bocanci proletari; se purtau bluze făcute din saci de făină albiți în clor. Eu răspundeam de rubrica de decorațiuni interioare a revistei la care lucram și pariul meu era să fotografiez cămine primitive și plăcute realizate cu costuri minime: lămpi făcute din oale, covoare din pânză groasă de cânepă, mobilier de pin vopsit în culori închise și ars cu lampa de acetilenă ca să pară vechi. Îi ziceam „mobilier călugăresc” și ideea era că oricine și-l putea fabrica singur din patru scânduri și-un ferăstrău de mână. Era perioada așa-numitului DFL2, adică îți puteai cumpăra o locuință de maximum o sută patruzeci de metri pătrați, la un preț minim și cu avantaje la plata impozitului. Majoritatea locuințelor erau cât un garaj pentru două mașini; a noastră avea nouăzeci de metri

pătrați și ni se părea un palat. Mama, care se ocupa de rubrica de bucătărie a revistei Paula, trebuia să inventeze rețete ieftine care să nu conțină produse de negăsit; având în vedere că lipsea aproape totul,

creativitatea ei era pusă la grea încercare. O artistă peruviană care ne-a vizitat în perioada aceea a întrebat mirată de ce chilienele se îmbrăcau ca niște leproase, trăiau în cotețe ca de câine și mâncau precum fahirii.

În ciuda multiplelor probleme înfruntate de populație în perioada aceea, de la penurie la violență politică, trei ani mai târziu Unitatea Populară a avut și mai multe voturi la alegerile parlamentare din martie 1973. Încercările de a răsturna guvernul prin sabotaje și propagandă nu avuseseră rezultatele scontate și-atunci opoziția a aplicat ultima fază a conspirației și a provocat un puci militar. Noi chilienii n-aveam idee despre ce poate însemna asta, ne bucuraserăm de o democrație îndelungată și solidă și ne lăudam că eram diferiți de alte țări de pe continent, pe care le numeam disprețuitor „republici bananiere” și unde mai tot timpul câte un caudillo punea mâna pe guvern prin forța armelor. Nu, asta nu ni se poate întâmpla, pentru că în Chile până și soldații erau democrați și nimeni n-ar îndrăzni să ne violeze Constituția. Ignoranță pură, căci dacă ne-am fi uitat prin istoria noastră am fi cunoscut mai bine mentalitatea militară.

Când mi-am făcut documentarea pentru romanul meu Portret în sepia, apărut în 2000, am aflat că în secolul al XIX-lea forțele noastre armate au purtat mai multe războaie, dovedind tot atâta curaj câtă cruzime. Unul dintre momentele cele mai faimoase din istoria noastră a fost cucerirea înălțimii de la Arica (iunie 1880) în timpul războiului Pacificului, împotriva Perú-ului și Boliviei. E vorba de un promontoriu înalt și inexpugnabil, două sute de metri abrupti deasupra mării, unde se găseau numeroase trupe peruviene sprijinite de artilerie grea și apărate de un parapet lung de trei kilometri făcut din saci umpluți cu nisip și

137

Înconjurată de un câmp minat. Soldați chilieni s-au aruncat în luptă cu cuțitul între dinți și baioneta la armă. Mulți au căzut sub gloanțele inamice ori au sărit în aer călcând pe mine, dar nimic nu i-a oprit pe ceilalți, care au ajuns până la fortificații și au trecut peste ele, înfierbântați la sânge. I-au spintecat pe peruvieni cu cuțitele și baionetele și au cucerit promontoriul într-o faptă vitejească ce a durat

cincizeci și cinci de minute; după care i-au asasinat pe cei rămași în viață și pe răniți și au jefuit orașul Arica. Un comandant peruvian s-a aruncat în mare pentru a nu cădea în mâinile chilienilor. Figura viteazului ofițer aruncându-se de pe faleză călare pe calul său negru cu potcoave de aur face parte din legenda teribilului episod. Războiul a fost câștigat mai târziu cu victoria chiliana în bătălia de la Lima, pe care peruvienii și-o amintesc ca pe un masacru, cu toate că textele de istorie din Chile asigură că trupele noastre au ocupat orașul în bună ordine.

Istoria o scriu învingătorii în felul lor. Fiecare țară își prezintă soldații în lumina cea mai favorabilă, ororile sunt trecute sub tăcere, răul e nuanțat, iar după o bătălie câștigată toți sunt eroi. Cum crescusem în ideea că Forțele Armate chiliene erau compuse din soldați obedienți aflați sub comanda unor ofițeri ireproșabili, am avut o surpriză teribilă marți, 11 septembrie 1973, când i-am văzut în acțiune. Sălbăticia a fost atât de mare, încât s-a spus că ar fi fost drogați, cum se presupune că ar fi fost și cei care au cucerit promontoriul de la Arica (îmbătați, aceia, cu „băutura dracului”, adică un amestec exploziv de rachiu și praf de pușcă). Au înconjurat cu tancurile palatul La Moneda, sediul guvernului și simbolul democrației noastre, apoi l-au bombardat din aer. Allende a murit în palat; versiunea oficială a fost că s-a sinucis. Au fost sute de morți și atâtea mii de prizonieri, că stadioanele și chiar câteva școli au fost transformate în închisori, centre de tortură și lagăre de concentrare. Sub pretextul că eliberează țara de o ipotetică dictatură comunistă care s-ar fi putut produ

138

ce în viitor, democrația a fost înlocuită cu un regim de teroare care a durat șaptesprezece ani și a lăsat urme timp de un sfert de secol.

Îmi amintesc frica: un permanent gust metalic în gură.

Praf de pușcă și sânge

Ca să ai idee despre ce a însemnat puciul militar, trebuie să-ți imaginezi ce-ar simți un american sau un englez dacă soldații ar ataca cu armament de război Casa Albă sau palatul Buckingham, ar produce mii de morți, printre ei președintele Statelor Unite sau regina și primul

ministru britanic, ar suspenda pe termen nedefinit Congresul sau Parlamentul, ar destitui Curtea Supremă, ar suspenda libertățile individuale și partidele politice, ar instaura cenzura absolută asupra mijloacelor de comunicare și s-ar consacra lichidării oricărui glas disident. Și-acum imaginează-ți că aceiași soldați, posedați de un fanatism mesianic, s-ar instala pentru o lungă perioadă la putere, porniți să elimine din rădăcină adversarii ideologici. Asta s-a întâmplat în Chile.

Aventura socialistă s-a sfârșit tragic. Junta militară, condusă de generalul Augusto Pinochet, a aplicat doctrina capitalismului sălbatic, cum a fost numit experimentul neoliberal, dar n-a știut că pentru ca acesta să funcționeze în mod echilibrat e nevoie de o mână de lucru care să-și exercite plenar drepturile. Pentru a distruge chiar și ultima sămânță de gândire de stânga și a implanta un capitalism nesăbuit, au exercitat o represiune brutală. Chile n-a fost un caz izolat, lunga noapte a dictaturilor a cuprins o bună parte din continent timp de mai bine de un deceniu. În 1975 jumătate dintre latino-americani trăiam sub o guvernare de tip represiv, multe dintre ele sprijinite de Statele Unite, care dețin un rușinos record în a răsturna

140

guverne alese de alte popoare și a sprijini niște tiranii pe care nu le-ar tolera la ei acasă, precum Papa Doc în Haiti, Trujillo în Republica Dominicană, Somoza în Nicaragua și atâtea altele.

Îmi dau seama că scriind toate astea sunt subiectivă. Ar trebui să le povestesc fără patimă, dar asta ar însemna să-mi trădez convingerile și sentimentele. Cartea de față nu vrea să fie o cronică politică sau istorică, ci o serie de amintiri, întotdeauna selective și influențate de experiența și ideile proprii.

Prima parte a vieții mele s-a terminat în acel 11 septembrie 1973. N-am să mă lungesc prea mult, am povestit deja asta în ultimele capitole ale primului meu roman și în cartea mea de memorii Paula. Familia Allende, vreau să zic, cei care n-au murit, n-au fost închiși sau au trecut în clandestinitate, a plecat în exil. Frații mei, care erau în străinătate, nu s-au mai întors. Părinții, care erau ambasadori în Argentina, au rămas la Buenos Aires o vreme, până când au primit

amenințări cu moartea și au trebuit să fugă. În schimb, familia mamei, majoritar adversară înverșunată a Unității Populare, a sărbătorit cu șampanie puciul militar. Bunicul detesta socialismul și abia aștepta să se termine cu guvernul lui Allende, dar n-a dorit niciodată ca asta să se întâmple cu prețul democrației. Era îngrozit să vadă la guvernare militarii, pe care îi disprețuia, și mi-a spus categoric să nu mă bag în necazuri; era însă imposibil să stai deoparte. Bătrânul mă urmărea de luni de zile și-mi puneă întrebări încuietoare, cred că bănuia că în curând nepoată-sa avea să dispară. Cât știa oare din cele ce se petreceau afară? Trăia izolat, aproape că nu ieșea pe stradă și contactul lui cu realitatea era mijlocit de presă, care ascundea și mințea. Poate că singura persoană care-i relata cealaltă față a medaliei eram eu. La început, am încercat să-l țin informat, în calitate mea de ziaristă aveam acces la rețeaua clandestină de zvonuri care, în perioada aceea, a înlocuit sursele de informare serioase, dar am încetat curând să-i mai dau vești proaste ca să nu-l deprim

141

și să-l sperii. Începeau să dispară prieteni și cunoscuți, câteodată unii se întorceau după săptămâni de absență, cu priviri de nebun și urme de tortură. Mulți au căutat adăpost în alte țări. Mexic, Germania, Franța, Canada, Spania și alte țări i-au primit la început, după o vreme au încetat, pentru că valul de chilieni se îngroșa cu mii de alți exilați latino-americani.

În Chile, unde prietenia și familia sunt foarte importante, s-a întâmplat un fenomen care se explică doar prin efectul fricii în sufletul societății. Trădarea și delațiunea au curmat multe vieți; era de ajuns o voce anonimă la telefon pentru ca prost-numitele servicii de „inteligentă” să pună mâna pe cel acuzat și să nu se mai știe de el. Oamenii s-au împărțit între cei care sprijineau guvernul militar și cei care erau contra; conviețuirea a fost distrusă de ură, neîncredere și frică. Acum, democrația s-a instaurat de mai bine de un deceniu, dar dezbinarea e încă palpabilă, chiar în sânul multor familii. Chilenii au învățat să tacă, să nu audă și să nu vadă; cât timp ignorau faptele, nu se simțeau complici. Cunosc oameni pentru care guvernul lui Allende reprezenta lucrul cel mai șubred și periculos posibil. Pentru aceștia,

persoane care se laudă că trăiesc după principii creștinești stricte, nevoia de a-l distruge a fost atât de imperioasă încât nu și-au pus la îndoială metodele. N-au făcut-o nici măcar atunci când un tată disperat, Sebastián Acevedo îl chema, s-a stropit cu benzină și și-a dat foc, sacrificându-se ca un bonz în piața Concepción, în chip de protest pentru că îi erau torturați copiii. Au ignorat violarea drepturilor omului – ori s-au prefăcut că o ignoră – ani în șir și, spre mirarea mea, încă mai întâlnesc unii care neagă cele petrecute, în ciuda evidențelor. Pot să-i înțeleg: se agață de convingerile lor așa cum mă agăț și eu de ale mele. Părerea lor despre guvernarea Allende este aproape identică cu cea pe care o am eu despre dictatura lui Pinochet, cu deosebirea că în cazul meu scopul nu scuză mijloacele. Crimele comise pe ascuns ani în șir au ieșit, inevitabil, la lumină. A spune adevărul este

142

Începutul reconcilierii, deși rănilor nu se vor cicatriza curând, căci responsabilii represiunii nu și-au recunoscut vina și nu sunt dispuși să ceară iertare. Faptele regimului militar vor avea impunitate, dar nu mai pot fi ascunse și nici ignorate. Mulți gândesc, mai ales tinerii care au crescut fără spirit critic și fără dialog politic, că ajunge cu scurmatul în trecut, că trebuie să privim înainte, dar victimele și rudele lor nu pot uita. Poate că trebuie să așteptăm să moară și ultimul martor al acelor timpuri și abia atunci să închidem acest capitol al istoriei noastre.

Militarii care au luat atunci puterea nu erau modele de cultură. Văzute de la distanță multilor ani care au trecut, lucrurile pe care le spuneau te fac să râzi, numai că atunci efectul era mai curând îngrozitor. Exaltarea patriei, a „valorilor creștine occidentale” și a militarismului a atins cote ridicole. Țara era condusă ca o cazarmă. Ani la rând ținusem o rubrică de umor la o revistă și o emisiune ușorică la televizor, dar în climatul acela nu mai aveam ce face: de fapt, n-aveai de ce râde, poate doar de guvernanți, ceea ce te putea costa viața. Cred că unica porțiță de umor era „marșea cu Merino”. Amiralul José Toribio Merino, un general al juntei, se întâlnea săptămânal cu presa și-și dădea cu părerea pe diverse teme. Ziariștii abia așteptau perlele acelea de clarviziune mentală și înțelepciune. De exemplu, cu privire la

schimbarea Constituției prin care se dorea legalizarea instalării militarilor la putere în 1980, spunea cât se poate de serios că „importanța primă pe care i-o văd este că e importantă”. După care amiralul explica pe înțelesul tuturor: „În elaborarea acestei Constituții au prevalat două criterii: cel politic, să spunem cel platonice-aristotelic în accepțiunea clasică greacă, și pe de altă parte criteriul militar absolut, care vine de la Descartes, pe care-l vom numi cartezian. În cartezianism, Constituția se regăsește pe de-a-ntregul, în acel tip de definiții extraordinar de pozitive, care caută adevărul fără alternativă, în care unu plus doi nu pot face decât trei, drept care nu

143

există altă alternativă decât trei...” Iar în ipoteza că ziariștii ar fi putut pierde firul discursului, Merino lămurea imediat: „... și adevărul apare astfel în fața adevărului aristotelic, sau a adevărului clasic, să zicem, încât rezultau anumite nuanțe care făceau necesară căutarea lui; ceea ce are o importanță enormă într-o țară ca a noastră, care-și caută căi noi, forme noi de viață...”

Același amiral a justificat hotărârea Guvernului de a-l numi în fruntea economiei, spunând că studiase economia ca hobby la cursurile Enciclopediei Britanice. Cu aceeași candoare spunea că „războiul este cea mai frumoasă profesiune dintre toate. Căci ce e războiul? Continuarea păcii, în care se înfăptuiește tot ce nu se poate înfăptui pe timp de pace, pentru a-l duce pe om la dialectica perfectă, adică la nimicirea dușmanului”.

În 1980, când aceste minuni apăreau în presă, eu nu mai eram în Chile. Am rămas o perioadă, dar când am simțit că represiunea mi se strângea ca un laț în jurul gâtului, am plecat. Văzusem cum se schimbă țara și oamenii. Încercasem să mă adaptez și să nu atrag atenția asupra mea, cum îmi cerea bunicul, dar era imposibil pentru că în calitatea mea de ziaristă aflam multe. La început, teama era ceva vag și greu de definit, ca un miros urât. Nu dădeam crezare veștilor sinistre care circulau, argumentând că nu existau dovezi, iar când eram pusă în fața lor ziceam că erau excepții. Mă credeam la adăpost pentru că „nu mă băgăm în politică”, dar în acest timp adăposteam fugari disperați acasă la mine sau îi ajutam să sară gardul vreunei ambasade unde puteau

găsi azil. Presupuneam că dacă mă arestau aş fi explicat că o făceam din rațiuni umanitare; evident, eram cu capul în nori. M-am umplut de zgaibe pe tot corpul, nu puteam să dorm, dacă auzeam o mașină pe stradă după ora stingerii tremuram cu orele. M-a trebuit un an și jumătate să înțeleg ce riscam. În cele din urmă, în 1975, după o săptămână extrem de agitată și periculoasă, am plecat în Venezuela, luând cu mine o mână de pământ chilian din grădină. O lună mai târziu, bărba

144

tul și copiii mei erau cu mine la Caracas. Cred că simt ce simt mulți chileni care au plecat în perioada aceea: vinovăție că mi-am părăsit țara. M-am întrebat de mii de ori ce s-ar fi întâmplat dac-aș fi rămas, ca atâția alții care s-au opus dictaturii din interior, până când au reușit s-o învingă în 1989. Nimeni nu-mi poate da răspunsul, dar de un lucru sunt sigură: dacă n-aș fi trecut prin experiența exilului, n-aș fi ajuns scriitoare.

Din clipa în care am traversat cordiliera Anzilor, într-o dimineață ploioasă de iarnă, a început procesul subconștient de a-mi inventa o țară. Am mai zburat peste acest lanț muntos de mai multe ori și de fiecare dată mă emoționează, pentru că amintirea acelei dimineți mă copleșește, neschimbată, de cum privesc de sus spectacolul superb. Singurătatea infinită a creștelor ninse, a hăurilor vertiginoase, a cerului de un albastru adânc simbolizează despărțirea mea de Chile. Nu mi-am imaginat că aveam să lipsesc atât de mult. Eram convinsă, ca mai toți chilenii, cu excepția militarilor, că, dată fiind tradiția, în curând soldații aveau să se întoarcă la cazărmile lor, că se vor organiza alegeri și vom avea un guvern democratic, așa cum avuseserăm mereu. Totuși, ceva – ceva tot am intuit eu în ce privește viitorul, pentru că prima noapte la Caracas, în pat străin, am petrecut-o plângând întruna. Presimțeam pesemne că ceva se sfârșise definitiv și că viața mea își modifica violent cursul. Nostalgia s-a înstăpânit începând cu noaptea aceea și nu mi-a dat drumul mulți ani, până la căderea dictaturii, când am călcat iarăși pe pământul patriei. Până atunci, trăiam privind spre sud, pândind veștile de acolo, așteptând clipa întoarcerii, iar între timp îmi selectam amintirile, schimbam anumite fapte, exageram sau

ignoram altele, îmi nuanțam emoțiile, construind astfel, încetul cu încetul, țara asta imaginară în care mi-am înfipt rădăcinile.

Sunt exiluri care mușcă și altele care sunt precum focul care mistuie.

145

Sunt dureri de patrie moartă care urcă de jos, de la picioare și de la rădăcini și în curând omul se sufocă, nu mai recunoaște spicele, chitara nu mai cântă, nu mai există aer de respirat, nu mai poate trăi fără pământ și-atunci cade în genunchi, nu pe pământ, ci în moarte.

PABLO NERUDA, „Exiluri”, din Cântece de ceremonie

Printre schimbările importante aduse de sistemul economic și de valorile implantate de dictatură a ajuns la modă ostentația: dacă nu ești bogat, fă mata datorii ca să pari că ești, chiar dacă umbli cu ciorapii găuriți. Consumismul este astăzi ideologia din Chile, exact ca în cea mai mare parte a lumii. Politica economică, negocierile și corupția – care a atins niveluri fără precedent în țară – au zămislit o nouă castă de milionari. Un lucru pozitiv este că s-a spart zidul care separa clasele sociale; numele de vază nu mai reprezintă singurul pașaport cu care ești acceptat în societate. Cei care se considerau aristocrați au fost măturați din peisaj de tineri întreprinzători și tehnocrați, cu motocicletele lor cromate și Mercedes Benz-urile lor, și de câțiva militari care s-au îmbogățit în posturi-cheie în guvern, în industrie și în sistemul bancar. Pentru prima dată vedeai oameni în uniformă pretutindeni: în ministere, universități, fabrici, saloane, cluburi etc.

Întrebarea de rigoare este de ce cel puțin o treime a populației a sprijinit dictatura, cu toate că pentru cei mai mulți viața n-a fost defel ușoară și chiar susținătorii guvernului militar trăiau cu frică. Represiunea a fost generală, deși au suferit mai mult cei de stânga și săracii. Cu toții se simțeau urmăriți, nimeni nu se simțea pe deplin liber de mâna lungă a statului. E adevărat că informația

146

era cenzurată și că funcționa o mașinărie de propagandă menită să spele creierele; adevărat este și că opoziția s-a organizat plătind cu mulți ani și mult sânge; dar asta nu explică popularitatea dictatorului. Procentul din populație care l-a aplaudat n-a făcut-o doar din frică,

chilienilor le place autoritarismul. Au crezut că militarii aveau să „curețe” țara. „S-a terminat cu delincvența, nu mai există ziduri mânjite cu graffiti, totul e curat și mulțumită orei stingerii bărbatilor ajung devreme acasă”, îmi spunea o prietenă. Pentru ea asta compensa pierderea drepturilor cetățenești, era o pierdere care n-o afecta în mod direct; avea norocul ca niciunul dintre copii să nu fi fost concediat fără indemnizație sau arestat. Pot înțelege că dreapta, care din punct de vedere istoric nu s-a caracterizat prin apărarea democrației și care în anii aceia s-a îmbogățit ca niciodată, a sprijinit dictatura, dar ceilalți? Este o întrebare la care n-am găsit un răspuns satisfăcător, doar ipoteze.

Pinochet a personificat tatăl intransigent, în stare să impună disciplina. Cei trei ani de Unitate Populară au fost ani de experimente, de schimbare și dezordine; țara era obosită. Represiunea a pus capăt politicianismului, neoliberalismul i-a obligat pe chileni să muncească și să-și țină gura, să fie productivi pentru ca industria să fie competitivă pe piața internațională. S-a privatizat aproape totul, chiar și sănătatea, educația și asigurările sociale. Nevoia de supraviețuire a impulsionat inițiativa privată. Acum Chile nu exportă doar mai mulți somoni decât Alaska, dar și picioare de broască, puf de găscă și usturoi afumat, printre alte sute de produse netradiționale. Presa nord-americană lauda triumful sistemului economic și-i atribuia lui Pinochet meritul de a fi transformat o țărișoară săracă în vedeta Americii Latine; dar datele statistice nu arătau distribuția bogăției, nu se știa nimic de sărăcia și lipsa de siguranță în care trăiau câteva milioane de persoane. Nu se vorbea despre cantinele comune din localități la care mâncau mii de familii (au fost peste cinci sute doar în Santiago) și nici despre faptul că mila privată și bisericească

147

Încerca să țină locul protecției sociale ce revine statului. Nu exista niciun for deschis în care să se discute acțiunile guvernului sau ale întreprinzătorilor – astfel companii particulare au pus mâna pe serviciile publice și firme străine pe resursele naturale, precum pădurile și marea, care au fost exploatate foarte ne-ecologic. S-a creat o societate nemiloasă pentru care câștigul e sacru; dacă ești sărac, e vina

ta, dacă te plângi, precis ești comunist. Libertatea constă în existența unui mare număr de mărci din care poți alege tot ce poți cumpăra pe credit.

Cifrele creșterii economice pe care o aplauda Wall Street Journal nu însemnau dezvoltare, căci un procent de zece la sută din populație deținea jumătate din averea națională și existau o sută de oameni care câștigau mai mult decât cheltuia statul cu toate serviciile sociale. Conform Băncii Mondiale, Chile este una dintre țările cu cea mai proastă repartitie a venitului, la rând cu Kenya și Zimbabwe. Directorul unei corporații chilene câștigă la fel sau chiar mai mult decât omologul său din State, în timp ce un muncitor chilian câștigă cam de cincisprezece ori mai puțin decât unul nord-american. Chiar și azi, după mai bine de un deceniu de democrație, inegalitatea economică e înspăimântătoare, pentru că modelul economic nu s-a schimbat. Cei trei președinți care i-au urmat lui Pinochet erau legați de mâini pentru că dreapta controlează economia, Congresul și presa. Cu toate astea, Chile și-a propus să devină o țară dezvoltată într-un interval de zece ani, lucru foarte posibil, cu condiția să se redistribuie bogăția într-un mod mai echilibrat.

Cine era de fapt Pinochet, soldatul ăsta care a marcat atât de puternic Chile cu revoluția lui capitalistă și cu cele două decenii de represiune? (Conjug verbele la trecut, deși el n-a murit încă, pentru că trăiește încă în reclusiune și țara încearcă să-l uite. Aparține trecutului, dar umbra lui continuă să provoace durere.) De ce era atât de temut? De ce era admirat? Nu l-am cunoscut personal și n-am trăit în Chile în cea mai mare parte a guvernării sale, drept care

148

nu mă pot pronunța decât asupra faptelor sale și despre ce au scris alții despre el. Presupun că pentru a-l înțelege trebuie să citești romane ca Sărbătoarea șafului de Mario Vargas Llosa și Toamna patriarhului de Gabriel García Márquez, pentru că avea multe în comun cu figura tipică a unui caudillo latino-american, atât de bine descrisă de acești autori. Era un om aspru, rece, alunecos și autoritar, lipsit de scrupule și de simțul lealității, doar față de Armata ca instituție, nu și față de tovarășii lui de arme, pe care i-a asasinat când

i-a venit bine, de exemplu pe generalul Carlos Prats și alții. Se credea alesul lui Dumnezeu și al istoriei pentru a salva patria. Îi plăceau decorațiile și fastul militar; era egomaniac, a creat până și o fundație care-i purta numele, menită a-i proslăvi și păstra imaginea. Era viclean și neîncrezător, avea purtări prietenești și reușea să fie simpatic. Admirat de unii, urât de alții, temut de toți, e posibil să fi fost personajul cu cea mai mare putere din istoria noastră și pe perioada cea mai lungă.

Chile în inimă în Chile se evită să se vorbească despre trecut. Generațiile mai tinere cred că lumea a început cu ei, ce-a fost înainte nu interesează. Iar la ceilalți mi se pare că decelez un soi de rușine colectivă pentru cele petrecute în timpul dictaturii, cam la fel cum s-o fi simțit Germania după Hitler. Tineri și bătrâni încearcă să evite conflictul. Nimeni n-are chef să se ambaleze în discuții care ar putea învrăjbi și mai mult lumea. Pe de altă parte, marea majoritate e prea preocupată să ajungă la sfârșitul lunii cu un salariu care n-ajunge și să-și vadă tăcută de treabă, ca să-și păstreze locul de muncă, ca să se mai ocupe și de politică. Se presupune că dacă cercetezi prea mult trecutul „destabilizezi” democrația și îi provoci pe militari, temere nefondată, căci democrația s-a consolidat în ultimii ani, adică după 1989, iar militarii și-au pierdut prestigiul, în plus, vremea pudurilor militare a trecut. În ciuda problemelor multiple – sărăcie, inegalitate, crimă, droguri, gherilă – America Latină a optat pentru democrație și Statele Unite încep să priceapă că politica lor de a sprijini tiraniile nu rezolvă nicio problemă, doar creează altele.

Lovitura militară n-a apărut din senin; forțele care au sprijinit dictatura erau acolo, dar nu ne dăduserăm seama. Anumite defecte ale chilienilor care înainte stătuseră ascunse au țâșnit la suprafață în toată splendoarea lor în acea perioadă. Nu e posibil ca de pe o zi pe alta să se organizeze represiunea la o scară atât de vastă fără ca ten

150

dința totalitară să fi existat într-un sector al societății; după cum se vede, nu eram atât de democrați precum credeam. În ce-l privește, guvernul lui Salvador Allende nu era atât de inocent cum îmi place să mi-l închipui; au existat și atunci prostie, corupție, îngâmfare. În viața

reală, eroii și ticăloșii se cam confundă, dar vă asigur că în timpul guvernărilor democratice, inclusiv pe timpul Unității Populare, nu s-a pomenit cruzimea pe care națiunea a pățit-o de fiecare dată când au intervenit militarii.

Ca mii de alte familii chiliene, Miguel și cu mine am plecat împreună cu copiii pentru că nu voiam să trăim într-o dictatură. Era în 1975. Țara aleasă pentru a emigra a fost Venezuela, una din ultimele democrații rămase în America Latină cea scuturată de puciuri militare și una din puținele care ne dădea viză și permis de muncă. Spune Neruda:

Cum pot trăi atât de departe de ce-am iubit, de ce iubesc? De anotimpurile învăluite în abur și fum rece?

(Curios, lucrul de care mi-a fost cel mai dor în anii aceia de exil voluntar au fost anotimpurile din țara mea. În verdele etern al tropicului m-am simțit profund străină.)

În anii șaptezeci, Venezuela trăia apogeul bogăției petrolului: aurul negru țâșnea din pământ ca un râu nesecat. Totul părea ușor, cu un minimum de muncă și cu relații potrivite oamenii trăiau mai bine decât oriunde; banii curgeau gârlă și erau cheltuiți fără rușine într-o petrecere interminabilă: era poporul care consuma cea mai multă șampanie din lume. Pe noi, care trecuserăm prin criza economică a guvernului Unității Populare, când hârtia igienică era un lux, și care fugiserăm de o represiune teribilă, Venezuela ne-a paralizat de uimire. Eram incapabili să ne potrivim trândăviei, risipei și libertății acestei

151

țări. Noi, chilienii, cei atât de serioși, de sobri, prudenți și iubitori de regulamente și legalitate, nu înțelegeam veselie dezlănțuită și nici indisciplină. Obișnuiți cu eufemismele, sinceritatea ne jignea. Eram câteva mii și în curând ni s-au alăturat cei care fugeau de „războiul murdar” din Argentina și Uruguay. Unii purtau urme recente ale captivității, cu toții aveau o înfățișare de oameni înfrânți.

Miguel a găsit de lucru într-o provincie din interiorul țării, eu am rămas în Caracas cu copiii care mă implorau zilnic să ne întoarcem în Chile, unde-și lăsaseră bunicii, prietenii, școala, adică tot ce cunoșteau. Despărțirea de soțul meu a fost fatală, cred că a fost

începutul sfârșitului nostru ca mariaj. Nu eram o excepție, majoritatea căsniciilor plecate din Chile au terminat prin a se destrăma. Departe de pământ și de familie, cuplul se pomenește singur, dezgolit și vulnerabil, fără presiunea familiei, cârjele sociale și rutina care-l susțin în mediul său. Circumstanțele nu ajută deloc: oboseală, teamă, nesiguranță, sărăcie și confuzie; iar dacă sunt despărțiți și geografic, ca în cazul nostru, pronosticul e sumbru. Dacă n-au noroc și legătura nu e foarte puternică, dragostea moare.

N-am reușit să mă angajez ca ziaristă. Ceea ce făcusem în Chile nu era de mare ajutor, în parte și pentru că exilații obișnuiau să-și umfle pregătirea și nu mai erau crezuți; erau falși doctori care abia terminaseră liceul și medici adevărați care ajungeau șoferi de taxi. Eu nu cunoșteam pe nimeni, iar acolo, ca în toată America Latină, dacă n-ai relații nu faci nimic. A trebuit să-mi câștig pâinea cu munci ne semnificative, nici nu merită să povestesc. Nu înțelegeam temperamentul venezuelenilor, confundam profundul lor simț egalitarist cu manierele proaste, generozitatea lor cu pedanteria, emotivitatea lor cu lipsa de maturitate. Veneam dintr-o țară în care violența se instituționalizase, cu toate astea eram șocată de rapiditatea cu care își pierdeau controlul și săreau la bătaie. (Într-o seară, la cinema, o cucoană a scos pistolul din geantă pentru că mă așezasem din greșeală pe locul ei.) Nu le știam obiceiul

152

rile; de exemplu, că nu spun aproape niciodată „nu”, considerând că e prea grosolan, preferând să spună „veniți mâine”. Plecam să caut de lucru, eram intervievată foarte amabil, mi se oferea cafea, mi se strângea mâna cu fermitate și mi se spunea „veniți mâine”. A doua zi reveneam și lucrurile se repetau. Până la urmă mă dădeam bătută. Simțeam că eșuasem în viață: aveam treizeci și cinci de ani și credeam că nu-mi mai rămânea nimic, decât să îmbătrânesc și să mor de plictiseală. Amintindu-mi acum de perioada aceea îmi dau seama că oportunități erau, dar nu le văzusem: eram incapabilă să dansez după ritmul celorlalți, aveam orbul găinilor și eram temătoare. În loc să fac un efort ca să înțeleg și să cunosc țara care mă primise atât de generos, eram obsedată să mă întorc în Chile. Comparând acea experiență a

exilului cu condiția mea actuală de emigrantă, constat cât de diferită e starea de spirit. În primul caz, omul pleacă cu forța, ori fugind ori fiind expulzat, și se simte ca o victimă căreia i s-a furat jumătate din viață; în al doilea caz, omul pleacă în aventură, prin propria sa decizie, simțindu-se stăpân pe soarta sa. Exilatul privește spre trecut și-și linge rănilor; emigrantul privește spre viitor, gata să profite de șansele care i se oferă.

La Caracas, noi chilienii ne întâlneam ca să ascultăm discuri de Violeta Parra și Victor Jara, să schimbăm între noi postere cu Allende și cu Che Guevara și să repetăm de mii de ori zvonurile din patria îndepărtată. De fiecare dată mâneam empanadas; a ajuns să-mi fie silă de ele, nici acum nu mai pot să le mănânc. În fiecare zi soseau alți compatrioți cu relatări teribile și asigurându-ne că dictatura era pe punctul să pice, dar treceau luni și părea tot mai puternică, în ciuda protestelor din interior și a uriașei mișcări de solidaritate internațională. Nimeni nu mai confunda Chile cu China, nimeni nu ne mai întreba de ce nu purtăm pălării cu ananas; figura lui Salvador Allende și evenimentele politice așezaseră țara pe hartă. Circula o fotografie, devenită celebră, cu junta militară și Pinochet în mijloc, cu

153

brațele încrucișate, ochelari de soare și falcă de bulldog, un adevărat clișeu al tiranului latino-american. Cenzura strictă a presei a făcut ca majoritatea chilienilor rămași în țară să nu aibă habar de existența acelei mișcări de solidaritate. Trăisem un an și jumătate sub cenzură și nu știam că afară numele Allende devenise un simbol: ieșind din Chile, am fost uimită de respectul plin de reverență pe care-l producea numele meu. Din păcate, considerația nu m-a ajutat să găsesc un loc de muncă de care aveam atâta nevoie.

De la Caracas îi scriam bunicului, de la care nu avusesem curajul să-mi iau rămas-bun, căci n-aș fi putut să-i explic motivele care mă făceau să fug fără să admit că nu-i ascultasem sfaturile de a nu mă vârî în necazuri. În scrisori îi pictam viața noastră în culori trandafirii, dar nu trebuia să fii deosebit de perspicace pentru a ghici neliniștea printre rânduri și cred că bunicul a dedus adevărul. Curând, corespondența a devenit nostalgie pură, exercițiu răbdător de

rememorare a trecutului și a pământului pe care-l părăsisem. Am reînceput să-l citesc pe Neruda și îl citam în scrisorile mele către bunicul, uneori el îmi răspundea cu versuri din alți poeți, mai vechi.

N-are sens să mă întind prea mult asupra acelor ani, să vorbesc de lucrurile bune și rele care mi s-au întâmplat, de pildă amoruri nereușite, eforturi și dureri – le-am povestit mai devreme. Ajunge să spun că mi s-a accentuat sentimentul de singurătate și acela de a fi o străină eternă pe care-l aveam din copilărie. Eram debransată de la realitate, scufundată într-o lume imaginară, în timp ce alături de mine copiii îmi creșteau și căsnicia mi se ducea de răpă. Încercam să scriu, dar nu făceam decât să mă învârtesc la infinit în jurul acelorași idei. Noaptea, după ce familia se ducea la culcare, mă închideam în bucătărie și țacăneam cu orele tastele mașinii Undenood, umplând pagini întregi cu aceleași fraze, după care le făceam bucățele, ca Jack Nicholson în thrillerul ăla care a dat coșmaruri

154

lumii, Shining. N-a rămas nimic de pe urma acelor eforturi, doar hârtie ruptă. Și așa au trecut șapte ani.

Pe 8 ianuarie 1981 am început altă scrisoare pentru bunicul meu, care pe atunci avea aproape o sută de ani și era pe moarte. De la prima frază am știut că nu era o scrisoare ca toate celelalte și că poate nu avea să ajungă nicicând în mâinile destinatarului. Scriam ca să-mi descarc teama: bătrânul acela, depozitarul amintirilor mele, era pe punctul de a părăsi această lume. Fără el, care era ancora mea în țara copilăriei mele, exilul părea definitiv. Am scris deci despre Chile și despre familia de demult. Aveam material cu asupra de măsură din sutele de povești pe care le auzisem ani în șir din gura lui: supermasculii fondatori ai stirpei noastre; bunica mea care deplasa zaharnița doar prin energie spirituală; mătușa Rosa, care a murit la sfârșitul secolului al XIX-lea, a cărei fantomă venea noaptea să cânte la pian; unchiul care a vrut să traverseze Anzii într-un dirijabil – și atâtea alte personaje ce nu trebuiau date uitării. Când le povesteam copiilor mei lucrurile acestea, ei se uitau la mine cu milă și-apoi își ridicau ochii spre tavan. După ce plânseseră în neștire că voiau înapoi acasă, Paula și Nicolăs se aclimatizaseră în fine în Venezuela și nu mai voiau să

audă de Chile, cu atât mai puțin de rudele lor trăsnite. Nici nu mai luau parte la discuțiile nostalgice ale exilaților, la încercările eșuate de a găti feluri chiliene cu ingrediente caraibiene și nici la jalnicele aniversări ale sărbătorii noastre naționale pe care le improvizam în Venezuela. Copiii mei se rușinau de condiția lor de străini.

Curând am pierdut direcția acelei scrisori ciudate, dar am continuat să scriu fără pauză timp de un an întreg, la capătul căruia bunicul murise, iar eu aveam pe masa din bucătărie primul meu roman, Casa spiritelor. Dacă mi s-ar fi cerut atunci să-l definesc, aș fi spus că era o încercare de a-mi redobândi țara pierdută, de a-i aduna laolaltă pe cei răspândiți, de a reînvia morții și a păstra amintirile care începeau să se șteargă în vârtejul exilului. Nu pretindeam

155

puțin lucru... Acum ofer o explicație mai simplă: muream de poftă să spun povestea.

Am o imagine romantică a unui Chile încremenit la începutul deceniului al șaptelea. Ani în șir am crezut că, atunci când va reveni democrația, totul avea să fie ca înainte, dar și imaginea asta încremenită era o iluzie. Poate că locul de care mi-e dor n-a existat niciodată. Când vin în vizită trebuie să confrunt țara reală cu imaginea sentimentală pe care am purtat-o cu mine timp de douăzeci și cinci de ani. Pentru că am trăit atâta vreme în străinătate, tind să exagerez virtuțile și să uit trăsăturile dezagreabile ale caracterului național. Să uit de clasismul și de ipocrizia clasei de sus, să uit cât de conservatoare și machistă e cea mai mare parte a societății, să uit autoritatea zdrobitoare a Bisericii Catolice. Mă înspăimântă ranchiuna și violența pe care le produce inegalitatea, dar în același timp mă înduioșează aspectele bune, care n-au dispărut în pofida celor petrecute, de pildă familiaritatea directă a relațiilor noastre, felul drăgăstos în care ne dăm binețe sărutându-ne, umorul sucit care mă face să râd întotdeauna, prietenia, speranța, simplitatea, solidaritatea în nefericire, simpatia, curajul neîmblânzit al mamelor, răbdarea celor sărmani. Am construit imaginea țării mele ca pe un puzzle, alegând acele piese care se potrivesc scopului meu și ignorându-le pe celelalte. Chilele meu e poetic și sărăcuț, drept care dau de o parte evidențele

acestei societăți moderne și materialiste, în care valoarea personală se măsoară prin bogăția dobândită corect sau incorect, și mă încapățânez să văd peste tot semne ale țării mele de atunci. Mi-am mai creat o versiune a mea însămi ca persoană fără naționalitate, sau mai bine zis, cu mai multe naționalități. Nu țin de un teritoriu, ci de mai multe, sau poate doar de acela în care se petrece ficțiunea pe care o scriu. N-am pretenția să știu cât sunt fapte adevărate și câte le-am inventat, pentru că sarcina de a trasa o linie de demarcație mă depășește. Nepoata mea Andreea a scris odată o compunere pentru

156

școală în care a spus: „Îmi plăcea imaginația bunică-mii”. Am întrebat-o la ce se referea și mi-a răspuns fără să stea pe gânduri: „Tu îți amintești niște lucruri care nu s-au întâmplat niciodată”. Dar nu facem toți așa? Se spune că procesul cerebral al imaginației și acela al amintirii sunt atât de asemănătoare încât devin inseparabile. Cine poate defini realitatea? Oare nu totul este subiectiv? Dacă noi doi asistăm la același eveniment, ni-l vom aminti și-l vom povesti în feluri diferite. Dacă-i auzi pe frații mei povestind despre copilăria noastră, ai impresia că fiecare a trăit pe altă planetă. Memoria e condiționată de emoție; ne amintim mai mult și mai bine lucrurile care ne-au emoționat, cum ar fi bucuria unei nașteri, plăcerea unei nopți de amor, durerea unei morți apropiate, trauma unei răni. Când ne povestim trecutul ne referim la momentele acute-bune sau rele – și omitem imensa zonă cenușie a fiecărei zile.

Dacă n-aș fi călătorit niciodată, dacă aș fi rămas ancorată și în siguranță în mijlocul familiei, dacă aș fi acceptat vederile și regulile bunicului, mi-ar fi fost imposibil să-mi recreez sau să-mi înfrumusețez propria existență: aceasta ar fi fost definită de alții, iar eu n-aș fi decât o verigă în plus din lungul lanț al familiei. Tot schimbându-mi locul, am fost obligată să-mi reajustez de câteva ori destinul și am făcut-o aproape fără a-mi da seama, zăpăcită, pentru că eram mult prea ocupată să supraviețuiesc. Aproape fiecare viață seamănă cu oricare alta și poate fi povestită pe tonul cu care citești cartea de telefon, cu excepția cazurilor când cineva se hotărăște să-i pună accente și culoare. În ce mă privește, am încercat să cizelez niște amănunte și

să-mi creez legenda mea privată, astfel ca atunci când mă voi afla într-o clinică de geriatrie așteptând moartea, să am material cu care să-i distrez pe ceilalți bătrâni senili.

Prima carte am scris-o ținând la mașină fără niciun plan, așa cum o scriu și pe asta. Mi-a fost necesar un minimum de studiu, pentru că o aveam toată înăuntru, nu în cap, ci undeva în piept, unde mă apăsa ca o sufocare

157

permanentă. Am povestit despre orașul Santiago din vremea tinereții bunicului de parcă m-aș fi născut atunci; știam precis cum se aprinde un felinar cu gaz aerian înainte de apariția electricității în oraș, tot așa cum cunoșteam soarta a sute de prizonieri din Chile în chiar clipele acelea. Am scris în transă, de parcă mi-ar fi dictat cineva, privilegiu pe care l-am atribuit fantomei bunică-mii, care îmi sufla totul la ureche. O singură dată am mai primit acest dar de a scrie o carte dictată parcă din altă dimensiune, atunci când am scris, în 1993, Paula. Atunci precis a fost vorba de ajutorul spiritului binefăcător al fiicei mele. Și de fapt cine sunt aceste spirite care trăiesc cu mine? Nu le-am văzut plutind pe culoare învăluite în cearșafuri, nu e nici pe departe vorba de ceva atât de interesant. Nu sunt decât amintirile care mă asaltează și care dobândesc o consistență materială. Lucru ce mi se întâmplă cu oamenii și chiar cu Chile, această țară mitică, atât de dorită încât a ajuns să înlocuiască țara cea adevărată. Această țară din capul meu, cum zic nepoții mei, este o scenă pe care așez și scot după plac obiecte, personaje și situații. Doar peisajul rămâne adevărat și imuabil; în maiestuosul peisaj chilian nu mă simt străină. Mă cam neliniștește tendința asta de a transforma realitatea, de a inventa memoria, nu știu până unde mă poate duce. Mi se întâmplă oare la fel și cu oamenii? Dacă ar fi să-i revăd pentru o clipă doar pe bunicii mei și pe fata mea, i-aș recunoaște oare? Pesemne că nu, pentru că tot căutând să-i păstrez în viață, amintindu-mi de ei în cele mai mici amănunte, i-am schimbat și i-am împodobit cu niște calități pe care poate nici nu le aveau; le-am atribuit un destin mult mai complex decât cel pe care l-au trăit. Oricum, am avut noroc, pentru că scrisoarea aceea către bunicul meu muribund m-a salvat de la disperare. Datorită ei am găsit un glas

și o modalitate de a învinge uitarea, care este blestemul rătăcitorilor ca mine. În fața mea s-a deschis drumul fără întoarcere al literaturii, drum pe care m-am silit să merg în ultimii douăzeci de ani și pe care intenționez

158

să-l urmez atâta timp cât mă vor suporta răbdătorii mei cititori.

Cu toate că acel prim roman mi-a dat o patrie fictivă, eu continuam să tânjesc după cealaltă, cea lăsată în urmă. Guvernul militar din Chile se întărise precum o stâncă și Pinochet domnea cu putere absolută. Politica economică a celor numiți Chicago boys, adică economiștii discipoli ai lui Milton Freedman, fusese impusă cu forța, căci altminteri ar fi fost imposibil. Întreprinzătorii se bucurau de privilegii enorme, muncitorii își pierduseră majoritatea drepturilor. Cei care trăiam în străinătate ne gândeam că dictatura era inamovibilă, dar în țară creștea o opoziție curajoasă, care în cele din urmă avea să recupereze democrația pierdută. Pentru asta a fost nevoie să se renunțe la nesfârșitele ranchiune și pizme de partid și acestea să se unească în așa-numita „Concertacion”, dar asta s-a întâmplat de-abia după șapte ani. În 1981 puțini erau cei care-și imaginau asemenea posibilitate.

Până atunci, viața mea la Caracas, unde am stat / . cec ani, se scursese în deplin anonimat, după aceea cărțile mele au atras cumva atenția. Am renunțat până la urmă la liceul unde lucram și am plonjat în incertitudinea literaturii. Aveam în cap alt roman, de data asta situat undeva în Caraibe; credeam că terminasem cu Chile și că era timpul să revin cu picioarele pe pământul care, încet-încet, devenea patria mea adoptivă. Înainte de a începe Eva Luna, a trebuit să fac o documentare serioasă. Pentru a descrie cum miroase un mango și cum arată un palmier, trebuia să mă duc la piață să miros fructul și-apoi să văd arborii, lucru inutil în cazul unei piersici sau al unei sălcii din țara mea. Chile este un loc pe care îl port în mine atât de adânc, încât am impresia că îl știu pe dinafară, dar dacă scriu despre alte locuri trebuie să le studiez.

În Venezuela, tărâm splendid cu bărbați pozitivi și femei frumoase, m-am eliberat în fine de disciplina inculcată în școlile

englezești, de rigoarea bunicului, de modestia

159

chiliana și de ultimele vestigii ale formalității pe care mi-o dăduse faptul de a fi crescut într-o familie de diplomați. A fost prima dată că m-am simțit bine în pielea mea și nu m-a mai interesat părerea celorlalți. Între timp, căsnicia mea se deteriorase iremediabil, iar după ce copiii au zburat din cuib și s-au dus la universitate motivele de a rămâne împreună n-au mai stat în picioare. Am divorțat de Miguel în termeni amicali. Am fost atât de ușurați de hotărârea noastră, încât la despărțire ne-am făcut plecăciuni japoneze minute în șir. Eu aveam patruzeci și cinci de ani, dar n-arătam rău pentru vârsta mea, cel puțin așa credeam, până când maică-mea, optimista de ea, m-a avertizat c-am să-mi petrec restul vieții singură. Totuși, după trei luni, în timpul unui lung turneu de promovare în Statele Unite, l-am cunoscut pe William Gordon, bărbatul care mi-era scris în destin, cum ar fi zis bunica mea clarvăzătoare.

Tara din capul meu înainte să mă întreb cum se face că o stângistă cu numele pe care-l am ales să trăiască în imperiul yankeu, trebuie să-ți spun că asta n-a fost rezultatul unui plan, nici pe departe. Ca aproape toate lucrurile esențiale din viața mea, s-a petrecut întâmplător. Dacă Willie ar fi locuit în Noua Guinee, precis că acum aș fi acolo și-aș purta pene. Presupun că există oameni care-și planifică viața, dar în ce mă privește am încetat de mult cu treaba asta, fiindcă nu-mi reușește niciodată. Cam o dată la zece ani privesc în urmă și văd harta călătoriei mele, dacă se poate numi hartă: seamănă mai curând cu o farfurie plină cu tăiței. Dacă trăim destul de mult și privim în urmă, e limpede că nu facem decât să ne învârtim în cerc. Ideea de a mă instala în State nu mi-a trecut niciodată prin minte, eram convinsă că CIA provocase puciul militar din Chile doar ca să-mi distrugă mie viața. Cu vârsta, am devenit mai modestă. Singurul motiv care m-a făcut să mă alătur milioanelor de imigranți care umblă după American dream a fost viața luxoasă la prima vedere.

Când am apărut eu, Willie avea în spate două divorțuri și un rozariu de amoruri de care abia de-și mai amintea, era de opt ani singur, viața lui era un dezastru și continua s-o aștepte pe blonda

înalță a visurilor sale. De cum s-a uitat în jos și m-a zărit prin modelul covorului, l-am informat că în tinerețe fusesem o blondă înaltă, chestie cu care i-am captat atenția. Ce m-a atras la el? Am ghicit că era

161

un om puternic, din cei care cad în genunchi, dar se ridică imediat. Era altfel decât chilianul obișnuit: nu se plângea, nu dădea vina pe alții pentru problemele lui, își asuma karma, nu căuta o mămică și era limpede că n-avea nevoie de o gheișă care să-i aducă micul dejun la pat și să-i așeze seara hainele pentru a doua zi pe scaun. Nu avea școala spartană, ca bunicul meu, căci era clar că se bucura de viață, dar avea aceeași soliditate stoică. În plus, călătorise mult, ceea ce ne atrage pe noi, chilienii, oameni insulari. La douăzeci de ani făcuse ocolul lumii cu autostopul și dormind prin cimitire, locuri foarte sigure, după cum mi-a spus: nimeni nu intră acolo noaptea. Cunoscușe mai multe culturi, avea o minte deschisă, era tolerant și curios. Ca să nu mai zic că vorbea spaniola cu accent de bandit mexican și avea tatuaje. În Chile doar delincvenții se tatuează, așa că mi s-a părut foarte sexy. Știa să comande mâncare în franceză, italiană și portugheză, bălmăjea câteva cuvinte în rusă, în tagalo, în japoneză și mandarină. După niște ani, am descoperit că le inventa, dar era prea târziu. Ba chiar era în stare să vorbească engleza, în măsura în care un american reușește să domine limba lui Shakespeare.

Am stat împreună câteva zile, după care a trebuit să-mi continui turneul, dar când acesta s-a terminat am decis să mă întorc la San Francisco pentru o săptămână, să văd dacă reușesc să mi-l scot din cap. O atitudine foarte chiliana, orice compatriotă de-a mea ar fi făcut la fel. Noi dăm dovadă de o hotărâre feroce în două cazuri: când trebuie să ne apărăm copiii și când e vorba să punem gheara pe un bărbat. Avem instinctul cuibului extrem de dezvoltat, nu ne mulțumim cu o aventură, vrem să formăm un cămin și, dacă se poate, să facem și copii, ce oroare! Văzându-mă apărând la el acasă neinvitată, Willie a încercat să scape, panicat, dar nu e un adversar serios pentru mine. I-am pus piedică și l-am placat ca la rugbi. Până la urmă a recunoscut, cam fără voie, că eu mă apropiam cel mai mult de tipul blondei înalte și ne-am căsătorit. Era anul 1987.

Ca să rămân cu Willie eram dispusă să renunț la multe, dar nu la copiii mei și la scris, drept care imediat ce mi-au ieșit actele de rezidență am început procesul mutării Paulei și lui Nicolás în California. Între timp, mă îndrăgostisem de San Francisco, un oraș vesel, tolerant, deschis, cosmopolit, atât de diferit de Santiago! San Francisco a fost întemeiat de aventurieri, prostituate, comercianți și predicatori ajunși aici în 1849, atrași de febra aurului. Am vrut să scriu despre acea perioadă nemaipomenită de lăcomie, violență, eroism și cucerire, perfectă pentru un roman. La jumătatea secolului al XIX-lea, drumul cel mai sigur pentru a merge în California venind de pe coasta de răsărit a Statelor Unite sau din Europa trecea prin Chile. Vapoarele traversau strâmtoarea lui Magellan sau înconjurau Capul Horn. Erau odisei periculoase, dar și mai rău era să traversezi continentul nord-american în diligentă sau jungla infestată cu malarie a istmului Panamá. Chilenii au aflat că se găsea aur înainte ca vestea să se răspândească în Statele Unite și-au năvălit în masă, pentru că au o lungă tradiție minerească și le place aventura. Avem și un nume pentru nebunia asta a noastră de a bate drumurile: zicem că suntem „amușinători”, pentru că mergem precum câinii care miros o urmă, fără un țel precis. Simțim nevoia să fugim, dar de cum trecem cordiliera începem să ne topim de dor și până la urmă ne întoarcem. Suntem călători buni și emigranți proști: nostalgia ne calcă pe urme.

Familia și viața lui Willie erau haotice, dar în loc s-o rup la goană, cum ar fi făcut orice persoană rezonabilă, eu m-am aruncat cu capul înainte și în stil chilian, precum soldații care au cucerit pintelul de stâncă de la Arica în secolul al XIX-lea. Eram decisă să-mi cuceresc locul în California și în inima acestui bărbat, cu orice preț. În Statele Unite toți, cu excepția copiilor, descind din oameni care au venit din alte locuri, cazul meu n-avea nimic special. Secolul al XX-lea a fost secolul emigranților și refugiaților, nici

odată până atunci lumea nu asistase la deplasarea masivă a atâtor oameni care fugeau de violență sau de sărăcie. Familia mea și cu mine suntem parte a acestei diaspore; nu e atât de rău precum pare.

Știam că n-aveam să mă integrez complet, eram cam bătrână pentru a mă topi în faimosul creuzet yankeu: am aspect de chiliana; visez, gătesc, fac amor și scriu în spaniolă; majoritatea cărților mele au o aromă latino-americană neîndoielnică. Eram convinsă că nu voi ajunge să mă simt californiană – nici nu pretindeam asta –, aspiram, cel mult, să obțin un carnet de conducere și să învăț destulă engleză ca să pot cere de mâncare la restaurant. Nu bănuiam că aveam să obțin mult mai mult.

Mi-a luat niște ani să mă adaptez în California, dar procesul a fost amuzant. M-a ajutat mult faptul că am scris o carte despre viața lui Wilie, El plan infinito, pentru că m-a obligat să străbat California și să-i studiez istoria. Țin minte că la început eram jignită de felul direct în care vorbesc los gringos, până am priceput că de fapt majoritatea dintre ei sunt politicoși și plini de condescendență. Mă uluia hedonismul lor, dar ambianța m-a molipsit și am sfârșit prin a mă bălăci într-un jacuzzi înconjurată de lumânări parfumate, în timp ce bunicul se răsucea pesemne în mormânt văzând atâta desfrânare. M-am integrat într-o asemenea măsură în cultura californiană, încât practic meditația și merg la psihanalist, deși trișez mereu: în timpul meditației inventez povești ca să nu mă plictisesc, la ora de terapie inventez altele ca să nu se plictisească psihiatrul. M-am acomodat ritmurilor acestui loc extraordinar, am locuri preferate unde-mi pierd timpul răsfoind cărți, plimbându-mă și trăncănind cu prietenii; îmi plac rutinele mele, anotimpurile, stejarii mari din jurul casei, aroma ceștii de ceai, prelunga lamentație nocturnă a sirenei care anunță vapoarele din golf că e ceață. Aștept nerăbdătoare curcanul de Thanksgiving Day și splendoarea kitsch a Crăciunului. Particip chiar și la picnicul obligato

164

râu de la 4 iulie. Apropo, e ceva foarte eficient acest picnic, ca totul de pe aici: conduci mașina în viteză, te instalezi la locul rezervat dinainte, așezi coșurile, înghiți mâncarea, bați un pic mingea și repede acasă ca să eviți traficul de vârf. În Chile, un astfel de proiect ne-ar lua trei zile.

Americanii au un simț special al timpului: n-au deloc răbdare,

totul trebuie să fie rapid, chiar mâncarea și sexul, pe care restul lumii le tratează ceremonios. Au inventat doi termeni intraductibili: snack și quickie, ce desemnează mâncatul în picioare și amorul la iuțeală... adesea tot în picioare. Cărțile cele mai populare sunt manualele: cum să devii milionar în zece lecții ușoare, cum să dai jos cinci kilograme într-o săptămână, cum să-ți revii după divorț etc. Lumea umblă tot timpul după trucuri și scurtături ca să scape de tot felul de chestii dezagreabile: urâtenie, bătrânețe, grăsime, boală, sărăcie și eșec în orice domeniu.

Nu încetează să mă șocheze fascinația acestui popor pentru violență. Pot spune că am trăit vremuri interesante, am văzut revoluții, războaie și crimă urbană, ca să nu mai vorbesc de brutalitățile loviturii militare din Chile. Casa noastră din Caracas a fost călcată de hoți de șaptesprezece ori; ne-au furat aproape tot, de la un deschizător de conserve până la trei automobile, două luate de pe stradă, al treilea după ce-au dărâmat ușa garajului. Bine că niciunul n-avea intenții rele, ba o dată ne-au lăsat și un bilet de mulțumire pe ușa frigiderului. În comparație cu alte locuri de pe pământ, unde un copil poate călca pe o mină în timp ce merge la școală și să rămână fără picioare, Statele Unite sunt sigure ca o mănăstire, dar cultura e dependentă de violență. O dovedesc sporturile, jocurile, arta; ce să mai spun de cinema, e groaznic. Americanii nu vor violență în viața lor, dar simt nevoia s-o experimenteze prin ricoșeu, îi încântă războiul, cu condiția să nu fie la ei acasă.

Rasismul, în schimb, nu m-a șocat, deși Willie susține că ar fi problema cea mai gravă din țară, pentru că am suportat timp de patruzeci și cinci de ani sistemul de clase

165

din America Latină, unde săracii și populația metisă, africană sau indigenă trăiesc inexorabil segregati, ca și cum asta ar fi lucrul cel mai normal de pe lume. Cel puțin în State există conștiința conflictului și majoritatea americanilor luptă aproape tot timpul împotriva rasismului.

Când vine în vizită în Chile, Willie e obiectul curiozității amicilor mei și copiilor de pe stradă, din cauza aspectului evident de străin, pe

care îl accentuează cu o pălărie australiană și niște cizme de cowboy. Îi place țara mea, zice că seamănă cu California de acum patruzeci de ani, dar se simte străin, așa cum mă simt și eu în Statele Unite, înțeleg limba, nu și „cheile” ei, cifrul. Când ne vedem cu prietenii, particip puțin la conversație pentru că nu cunosc evenimentele sau oamenii despre care se vorbește, în tinerețe nu am văzut aceleași filme, n-am dansat după chitara epileptică a lui Elvis, n-am fumat marijuana și nici n-am ieșit să protestez împotriva războiului din Vietnam. Nu pricep bancurile politice, fiindcă nu văd mare diferență între democrați și republicani. Îți dai seama cât de străină sunt, dacă nici măcar n-am luat parte la fascinația națională pentru scandalul amoros al președintelui Clinton: după ce-am văzut de paisprezece ori la televizor chiloțeei domnișoarei Lewinsky, mi-am pierdut orice interes. Și baseball-ul e un mister pentru mine; nu pricep neam pasiunea pe care o poate trezi un grup de grași așteptând o minge care nu mai vine niciodată. Nu mă potrivesc nici din punct de vedere social: port mătase în timp ce restul populației merge în teniși, cer bif tec pe când ceilalți au căzut în cap după tofu și ceai verde.

Ceea ce apreciez cel mai mult la condiția mea de emigrant este fantastica senzație de libertate. Eu provin dintr-o cultură tradițională, dintr-o societate închisă, în care fiecare poartă încă de la naștere karma strămoșilor și în care ne simțim veșnic observați, judecați, păziți. Onoarea pătată nu se spală niciodată. Dacă un plod fură niște creioane colorate la grădiniță, rămâne marcat pentru toată viața, în schimb, în State trecutul n-are importanță, nimeni

166

nu te întreabă de nume, fiul unui asasin poate ajunge președinte... cu condiția să fie alb. Poți să comiți greșeli, fiindcă alte ocazii găsești din plin, ajunge să pleci în alt stat și s-o iei de la început; spațiile sunt atât de vaste, încât șoselele nu se termină niciodată.

La început, condamnat să trăiască cu mine, Willie era tot atât de incomodat de ideile și obiceiurile mele chiliene pe cât eram eu de ale lui. Existau probleme majore: eu încercam să-mi impun demodatele mele norme de conviețuire față de copiii lui, el n-avea nici cea mai mică idee despre romantism; și probleme minore: eu habar n-am să

mânuiesc aparatele electrocasnice, iar el sforăie. Treptat, le-am depășit. Poate că o căsnicie asta înseamnă, nimic mai mult: să fii flexibil. Ca emigrantă, am încercat să-mi păstrez virtuțile chiliene care-mi plac și să renunț la prejudecățile care mă făceau să mă simt ca într-o cămașă de forță. Am acceptat țara asta. Ca să iubești un loc trebuie să participi la viața comunității și să dai ceva pentru multele lucruri primite; cred că am reușit. Admir multe lucruri în Statele Unite, altele doresc să le schimb, dar nu se-ntâmplă trie reu așa? O țară, ca și un soț, e tot timpul susceptibilă de ameliorare.

La un an după ce m-am mutat în California, în 1988, situația din Chile s-a schimbat pentru că Pinochet a pierdut plebiscitul și țara s-a pregătit să reinstaureze democrația. Atunci m-am întors. Temătoare, pentru că nu știam ce voi găsi, și aproape că n-am recunoscut orașul Santiago și oamenii, totul se schimbase în anii ăștia. Orașul era plin de parcuri și de clădiri moderne, era invadat de mașini și comerț, era energic, accelerat și progresist; persistau însă obiceiuri feudale, de exemplu servitoarele cu șorțuri albastre care plimbau bătrânei prin cartierul de sus și cerșetorii la fiecare semafor. Chilenii se purtau prudent, respectau ierarhiile și se îmbrăcau într-un stil conservator, bărbații purtând cravată și femeile fustă, iar în multe birouri guvernamentale și în societăți private funcționarii erau în

167

uniformă, te puteai crede într-un avion. Mi-am dat seama că pentru mulți dintre cei rămași în Chile și care au trăit vremuri grele, noi, cei care plecaserăm eram considerați trădători; ei credeau că în străinătate viața era mai ușoară. Și invers, sunt exilați care îi acuză pe cei rămași de colaborare cu dictatura.

Candidatul grupării Concertacion, Patricio Aylwin, câștigase alegerile cu o marjă foarte mică, prezența militarilor continua să fie copleșitoare, oamenii erau încă speriați. Presa continua să fie cenzurată; ziariștii care mi-au luat interviuri, obișnuiți să fie prudenți, îmi puneau întrebări naive și prevăzătoare, după care nu publicau răspunsurile mele. Dictatura făcuse tot posibilul pentru a șterge istoria recentă și numele lui Salvador Allende. În avionul de întoarcere, văzând golful San Francisco de sus, am suspinat obosită și mi-am spus

fără să mă gândesc: în fine, acasă. Era prima dată de când plecasem din Chile, în 1975, că mă consideram „acasă”.

Nu știu dacă „acasă” este locul în care trăiesc sau nu e decât Willie, pur și simplu. Am stat împreună niște ani și am impresia că el este singurul teritoriu de care aparțin, în care nu sunt o străină. Împreună am trecut peste multe, peste mari succese și mari pierderi. Durerea cea mai mare a fost pierderea fiicelor noastre; în decurs de un an Jennifer a murit după o supradoză și Paula din cauza unei boli genetice rare, numită porfirie, care a adâncit-o într-o comă prelungită din care n-a mai ieșit. Willie și cu mine suntem puternici și încăpățânați, ne-a fost greu să recunoaștem că ni se sfâșiasse inima. A fost nevoie de timp și terapie până să putem să cădem unul în brațele celuilalt și să plângem împreună. Doliul a fost o lungă călătorie în infern, din care am ieșit grație lui și scrisului.

În 1994 m-am întors în Chile căutând inspirație, de atunci o fac în fiecare an. Mi-am găsit compatrioții mai relaxați și democrația mai fermă, dar condiționată de prezența militarilor, încă puternici, și a senatorilor pe viață numiți

168

de Pinochet pentru a controla Congresul. Guvernul menținea un echilibru dificil între forțele politice și sociale. M-am dus în cartierele unde pe vremuri oamenii se organizau și luptau. Preoții și măicuțele progresiste, care trăiseră toți anii aceștia printre săraci, mi-au spus că mizeria era neschimbată, dar solidaritatea dispăruse, iar acum alcoolismul, violența domestică și șomajul se adăugau criminalității și drogurilor, care ajunseseră problema cea mai mare printre tineri.

Consemnul era să se treacă sub tăcere trecutul, să se muncească pentru viitor și să nu fie provocați sub nicio formă militarii. Comparativ cu restul Americii Latine, Chile trecea printr-un moment bun de stabilitate politică și economică, deși mai existau cinci milioane de săraci. Cu excepția victimelor represiunii, a rudelor lor și a câtorva organizații care vegheau la respectarea drepturilor omului, nimeni nu pronunța cu voce tare cuvintele „dispăruți” și „tortură”. Situația s-a schimbat când Pinochet a fost arestat la Londra, unde se dusesese să-și facă un control medical și să-și încaseze comisionul pentru o afacere cu

arme, acuzat de asasinarea unor cetățeni spanioli de un judecător care a cerut să fie extrădat în Spania. Generalul, care conta încă pe ajutorul necondiționat al Forțelor Armate, trăise timp de douăzeci și cinci de ani izolat printre adulatorii care mișună întotdeauna în jurul puterii și, cu toate că fusese avertizat de riscuri, a făcut totuși drumul încrezător în impunitatea sa. Surpriza pe care a avut-o în momentul în care a fost arestat de britanici nu se poate compara decât cu aceea pe care au avut-o ceilalți chileni, care se obișnuiseră cu gândul că era de neatins. Eram întâmplător la Santiago când s-a petrecut evenimentul și, în răstimp de o săptămână, am constatat cum se deschidea cutia Pandorei și cum tot ce rămăsese ascuns sub straturi groase de tăcere începea să iasă la suprafață. În primele zile au fost manifestații furibunde ale pinochetistilor, care amenințau nici mai mult nici mai puțin că declară război

169

Angliei și trimit un comando militar care să salveze prizonierul. Presa, speriată, vorbea de afrontul împotriva Excelentisimului Senator pe Viață și a onoarei și suveranității patriei; dar după o săptămână manifestațiile de stradă se cam topiseră, militarii nu scoteau o vorbă și mass-media schimbaseră tonul, vorbind acum de „fostul dictator arestat la Londra”. Nimeni nu și-a închipuit că englezii i-ar da drumul lui Pinochet ca să fie judecat în Spania, cum de fapt nici nu s-a întâmplat, dar teama care plutea în aer a dispărut rapid în Chile. În câteva zile, militarii și-au pierdut mare parte din prestigiu și putere. Acordul tacit de a trece sub tăcere adevărul a luat sfârșit grație aceluia judecător spaniol.

Am mers atunci în sud, m-am abandonat încă o dată naturii prodigioase a țării mele și mi-am reîntâlnit prietenii credincioși, de care sunt acum mai aproape decât de frații mei, pentru că în Chile prietenia e eternă. M-am întors în California cu forțe proaspete, gata de lucru. Mi-am ales o temă cât mai depărtată de moarte și am scris Afrodită, o carte de divagații despre mâncare și amor, singurele păcate capitale care merită osteneala. Am cumpărat o grămadă de cărți de bucate. și tot atâtea de erotism, am explorat cartierul gay din San Francisco, bătând cu săptămânile magazinele porno. (O documentare

de acest gen ar fi fost foarte dificilă în Chile. Iar în ipoteza că asemenea material ar fi existat, n-aș fi îndrăznit să cumpăr: era în joc onoarea familiei.) Am învățat multe. Păcat că am dobândit atât de târziu asemenea cunoștințe, când nu mai am cu cine să le pun în practică: Willie mi-a declarat ritos că n-are de gând să atârne un trapez de tavan.

Cartea asta m-a ajutat să ies din depresia produsă de moartea fiicei mele. De atunci am scris o carte pe an. Adevărul e că nu ideile îmi lipsesc, ci timpul. Cu gândul la Chile și la California, am scris Fiica norocului, apoi Portret în sepia, cărți în care personajele se mișcă între aceste două patrii ale mele.

170

Ca să închei, vreau să mai adaug că Statele Unite's.111 purtat foarte frumos cu mine, mi-au permis să fiu eu însămi sau orice altă versiune a mea pe care mi se năzare s-o creez. Prin San Francisco trece toată lumea, fiecare cu bagajul lui de amintiri și speranțe; orașul e plin de străini, eu nu sunt o excepție. Pe străzi auzi toate limbile pământului, există locașuri de rugăciune pentru toate religiile, miroase a mâncare din zonele cele mai depărtate. Puțini se nasc aici, majoritatea sunt străini nimeriți în rai, așa ca mine. Nimănui nu-i pasă cine sunt sau ce fac, nimeni nu mă cercetează nici nu mă judecă, mă lasă în pace – chestie care are și un revers: dacă pic moartă pe stradă, nimeni nu bagă de seamă, dar, în fine, e un preț mic pentru libertate. Prețul pe care l-aș plăti în Chile ar fi foarte mare, pentru că acolo diferențele nu sunt încă apreciate. În California singurul lucru care nu se tolerează este intoleranța.

Observația nepotului meu Alejandro despre cei trei ani care-mi mai rămân de trăit mă obligă să răspund la întrebarea dacă vreau să-i trăiesc în Statele Unite sau în Chile. Nu știu. Sincer, mă îndoiesc că aș fi în stare să-mi las casa. Vizitez Chile o dată sau de două ori pe an și, când ajung, multe persoane par mulțumite să mă vadă, dar cred că sunt și mai mulțumite când plec, inclusiv maică-mea, care stă cu frica în sân ca nu cumva fiică-sa să facă vreo prostie, de exemplu să apară la televizor vorbind despre avort. Sunt fericită câteva zile, dar după două-trei săptămâni începe să-mi fie dor de tofu și de ceai verde.

Cartea asta m-a ajutat să înțeleg că nu trebuie să iau o hotărâre: pot să am un picior aici și unul dincolo, pentru asta există avioanele, iar eu nu fac parte dintre aceia care nu zboară de frica terorismului. Am o atitudine fatalistă: nimeni nu moare nici cu un minut mai devreme sau mai târziu decât îi este scris. Deocamdată, California este căminul meu și Chile teritoriul nostalgiei mele. Inima nu mi-e sfâșiată, doar a crescut. Pot trăi și scrie oriunde. Fiecare carte vine să completeze „țara asta din capul meu”.

171

cum zic nepoții mei. De-a lungul lentului exercițiu al scrisului m-am luptat cu demonii și cu obsesiile mele, mi-am explorat colțurile memoriei, am salvat de la uitare povești și personaje, am furat vieți străine și cu materia asta primă am construit un loc pe care-l numesc patria mea. De acolo sunt.

Sper ca această lungă diatribă să fi răspuns întrebării acelui necunoscut despre nostalgie. Firește, nu trebuie să crezi tot ce-am spus, am tendința să exagerez și, cum te-am avertizat de la bun început, nu pot fi obiectivă atunci când e vorba de Chile; să spun mai degrabă că nu pot fi obiectivă aproape niciodată. Oricum, lucrurile cele mai importante despre călătoria mea prin această lume nu apar în biografia sau în cărțile mele, ele s-au petrecut aproape imperceptibil în cămărilor secrete ale inimii. Sunt scriitoare pentru că m-am născut cu auz bun pentru povești și pentru că am avut norocul să am o familie excentrică și un destin de pelerin rătăcitor. Meseria literaturii m-a definit: cuvânt cu cuvânt, am creat omul care sunt și țara inventată în care trăiesc.

Mulțumiri

Baza acestei cărți o constituie amintirile mele, dar m-au ajutat comentariile prietenilor mei Delia Vergara, Malti Sierra, Vittorio Cintolessi, Josefina Rosetti, Agustân Huneeus, Cristian Toloza și alții. De asemenea, m-am slujit fără probleme de operele lui Alonso de Ercilla y Zúñiga, Eduardo Blanco Amor, Benjamin Subercaseaux, Leopoldo Castedo, Pablo Neruda, Alfredo Jocelyn-Holt, Jorge Larra în Luis Alejandro Salinas, María Luisa Cordero, Pablo Huneeus, printre alții. Mulțumesc, ca de obicei, mamei mele, Francisca Llona, și tatălui

meu vitreg, Ramón Huidobro, care m-au ajutat să găsesc anumite date și să corectez textul final. Precum și loialelor mele agente literare Carmen Balcells și Gloria Gutierrez, corectorului meu spaniol Jorge Manzanilla și editoarei mele americane Terry Karten.